

Práce z dějin Akademie věd

číslo 2
ročník 1/2009

Vydavatel: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.

Redakce:

Vedoucí redaktorka: Marie Bahenská (MÚA AV ČR)

Výkonná redaktorka: Hana Kábová (MÚA AV ČR)

Redakční rada:

Jan Bílek (MÚA AV ČR), Daniela Brádlерová (MÚA AV ČR), Marek Ďurčanský (ÚDUK – AUK), Jan Chodějovský (MÚA AV ČR), Milena Josefovičová (MÚA AV ČR), Jan Kahuda (NA), Miroslav Kunštát (MÚA AV ČR), Robert Luft (Collegium Carolinum, Mnichov), Rita Majkowska (Archiwum Nauki PAN i PAU, Krakov), Magdaléna Pokorná (HiÚ AV ČR), Radek Pokorný (SOKA Hradec Králové), Marie Ryantová (FF JU, České Budějovice), Emilie Těšínská (ÚSD AV ČR), Filip Tomáš (nakladatelství Filip Tomáš – Akropolis)
Příprava obrazového materiálu z fondů A AV: Vlasta Mádlová

Adresa redakce: Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8

e-mail: kabova@mua.cas.cz

Grafická úprava a sazba: Dušan Růžička, Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o.

Tisk: Akcent, tiskárna Vimperk, s. r. o.

Distribuce pro předplatitele: Mediaservis, s. r. o., Zákaznické Centrum,

Kounicova 976/2b, 659 51 Brno; příjem objednávek: tel. 541 233 232,

fax: 541 616 160, e-mail: zakaznickecentrum@mediaservis.cz;

příjem reklamací: tel. 800 800 890

Registrace ev. č.: MK ČR E 18928

Vychází dvakrát ročně v Praze

Náklad 300 ks

Redakční uzávěrka tohoto čísla: 30. 10. 2009

Na obálce je využit motiv medaile Královské české společnosti nauk z r. 1784.

Limity vzdoru českého akademika. Ivan Málek a disent v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století¹

MARTIN FRANČ

Limits to the defiance of a Czech academician: Ivan Málek and dissent in the 1970s and 1980s

Abstract: Only a minimum number of prominent Czech scientists engaged in the natural and technical sciences took at least some part in dissident and opposition activities in Czechoslovakia during the 1970s and 1980s. These included microbiologist Ivan Málek, who was relieved of his directorship of the CSAS Microbiology Institute during the post-1968 purges. But even his activities had their palpable limits due to his firm communist convictions, his state of health and his endeavour to preserve at least minimum conditions for his own scientific work. His stance changed from one of active protest after his enforced retirement and his prohibition from the CSAS Microbiology Institute to a considerable curtailment of all dissident expression in the early 1980s, when he was permitted to travel abroad.

Key words: Ivan Málek, microbiology, dissent, science, 1970s and 1980s

V československém disentu a opozici² v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století figurovalo jen minimum významných vědců z oboru přírodních či technických věd, mezi reprezentanty akademické obce jednoznačně dominovali lidé z humanitních oborů, historici nebo sociologové.³ Příčin můžeme samozřejmě hledat několik, jednou z těch nejvýznamnějších patrně byla větší vázanost vědců z oboru přírodních věd na provádění experimentů v laboratořích, do kterých museli mít pro svou práci přístup. Proto také spíše volili v případě nesouhlasu se stávajícím režimem odchod do zahraničí, kde mohli nadále provozovat svoji vědeckou činnost, než angažmá v domácí opozici či disentu. V zahraničí také většinou měli mnohem lepší podmínky pro rozvoj svých vědeckých schopností. Přesto se minimálně někteří špičkoví vědci, zejména ze starší gene-

- 1 Práce vznikla v rámci grantového projektu č. KJB880770701 Ivan Málek a vědní politika 1952–1989 podpůrného GA AV ČR.
- 2 Disent zde vnímám ve smyslu H. G. Skillinga jako otevřené projevování různých kritických a nesouhlasných myšlenek, které však na rozdíl od opozice nevystupuje proti politické moci s cílem ji zcela zbavit vlády a změnit celkový systém nebo alespoň dosáhnout proměny v klíčových politických oblastech.
- 3 Srv. například seznam signatářů Charty 77. Viz CÍSAŘOVSKÁ, Blanka, PREČAN, Vilém. *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*. III – Přílohy. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2007, s. 337–378. ISBN 978-80-7285-084-6, 978-80-7285-087-7. Určitou výjimku představují ekologické aktivity, ale i v jejich rámci vystupovali významní vědci spíše sporadicky a velmi opatrně.

race, zasažené posrpnovými čistkami, pohybovali v blízkosti domácího disentu. Jejich úzké či volnější svazky s disentem se většinou v průběhu doby poněkud proměňovaly, často i v souvislosti se změnami oficiálního postoje k jejich osobám. K jednotlivcům přinejmenším v některých letech blízkým českému disentu patřil i významný mikrobiolog, zakladatel a dlouholetý ředitel Biologického ústavu a později Mikrobiologického ústavu Československé akademie věd a významný funkcionář ČSAV Ivan Málek. Jeho vztahy k disentu jsou nejen pozoruhodnou kapitolou doplňující jeho biografii, ale i zajímavým svědectvím o chování režimu vůči určité skupině bývalých „osmašedesátníků“, tedy osob postižených posrpnovými čistkami, a jejich reakci.

Ve své studii jsem se mohl opřít především o rozsáhlý osobní fond Ivana Mála uložený v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i., vědecký útvar Archiv (dále jen A AV ČR), který obsahuje množství zajímavých materiálů včetně torza osobních vzpomínek a rukopisu přehledu vývoje biologie po roce 1945. Získané údaje jsem doplnil informacemi z dostupné sekundární literatury a stručnými údaji o spisu vedeném na I. Mála Státní bezpečností. Součástí studie je i vydání nejvýznamnějšího opozičního či spíše disidentského počinu I. Mála, jeho otevřeného dopisu prezidiu ČSAV a nejvyšším politickým institucím, věnovaného otázkám aktuální vědní politiky.

Po srpnové okupaci Československa v roce 1968 začala kariéra I. Mála nabírat rychle sestupný trend. Postupně byl zbavován všech svých veřejných funkcí včetně postu poslance Federálního shromáždění nebo člena Ústředního výboru KSČ. Byl donucen rezignovat i na členství v prezidiu ČSAV a ve stranickém tisku se objevily hrubé útoky na jeho osobu. Tak jako mnoho podobně postižených se snažil v této situaci všemožným způsobem zabránit definitivnímu pádu. Odvolával se přitom na služby, jaké prokazoval východnímu bloku svými aktivitami v řadě různých mezinárodních organizací, a zdůrazňoval především svoji vstřícnost k obnovování vědeckých styků se Sovětským svazem a dalšími zeměmi srpnových agresorů. Poukazoval také na svoji trvalou věrnost marxisticko-leninským ideálům. Na druhou stranu se nesnížil k explicitnímu odvolání své činnosti v roce 1968 a zároveň se zastával některých svých přátel, kteří byli postiženi nově nastupujícím režimem rychleji a ještě tvrdším způsobem. To dokládá např. jeho dopis prezidentu Ludvíku Svobodovi z roku 1969, v němž intervenoval za svého dlouholetého přítele Františka Kriegla.⁴ Stojí přitom za zmínku, že i když byl I. Málek po právu počítán mezi přívržence reformního křídla komunistické strany, jeho pozice v době tzv. Pražského jara nebyla úplně bezproblémová. V atmosféře přehodnocování dění v minulosti neunikl ani on velmi ostré kritice kvůli dřívější propagaci lisenkismu a snahám bagatelizovat dopad tohoto stalinského učení na stav biologických věd v Československu. Velmi ostře proti jeho osobě například vystoupil tehdy mladý imunolog Jan Klein.⁵ Josef Kratochvíl dokonce ve svém dopisu z první poloviny sedmdesátých

4 A AV ČR, osobní fond Ivan Málek (dále: fond I. Málek), k. 64, i. č. 1068, dopis I. Mála Ludvíku Svobodovi z 8. 7. 1969.

5 Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 23, i. č. 400, polemika Jana Kleina s I. Málkem s poznámkami I. Mála. Vystoupení J. Kleina vysílal Československý rozhlas 3. 5. 1968.

let tvrdil, že radikální reformátoři v roce 1968 usilovali o Málkovo svržení z postu ředitele ústavu, to však pamětníci nepotvrzují.⁶ Navíc Josefa Kratochvíla nejde považovat za zcela spolehlivého svědka. Nicméně I. Málek skutečně patřil spíše mezi velmi umírněné reformátory, kteří se všemožně snažili čelit „radikálním“ výstrelkům, za jaké považovali například i prohlášení 2000 slov, které jinak signovala řada předních českých vědců.

Málkova pozice se na sklonku šedesátých let rychle zhoršovala – ve velkých stranických čistkách v dubnu 1970 byl vyloučen, i když s poněkud zmírňující poznámkou, že pokud bude nadále zastávat principiálně marxisticko-leninské postoje a dále přehodnotí své vystupování v „krizovém období“, může brzo znovu vstoupit do stranických řad.⁷ Samozřejmě přišel také o post ředitele Mikrobiologického ústavu ČSAV, přestože toto pracoviště zakládal a dlouhá léta vedl.⁸ Zprvu se zdálo, že se podaří prosadit, aby v čele ústavu stanul jeho žák Jiří Macura, s nímž měl I. Málek velmi dobré, přátelské kontakty. Sám také J. Macuru do funkce navrhoval poté, co se dozvěděl, že pro politické orgány není přijatelný ani on, ani další jím navrhovaný kandidát Jaroslav Šterzl.⁹ J. Macura se funkce provizorně ujal, ale situace se nakonec vyvinula jiným, pro I. Mála značně nepříznivým způsobem. Vedení ústavu se totiž zmocnil Vladislav Zalabák, člověk zcela mizivých vědeckých schopností a lidsky značně pochybný. Jako svého zástupce pak ustanovil Josefa Babičku, člověka podezíraného z kolaborace v době druhé světové války.¹⁰ Pro I. Mála a jeho vědeckou činnost znamenala tato změna doslova katastrofu. Mezi ním a V. Zalabákem se okamžitě vyvinulo velmi intenzivní nepřátelství. Ředitel Zalabák vnímal I. Mála jako svého hlavního odpůrce, všemožně mu ztrpčoval život

- 6 Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 41, i. č. 698, dopis Josefa Kratochvíla I. Málkovi z 24. 1. 1974.
- 7 Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 13, i. č. 186, Závěry prověřkové komise u I. Mála. I. Mála prověřovala komise ÚV KSČ ve složení Milouš Jakeš (předseda), Ladislav Adamec, Emil Rigo, Eduard Mand'ák. M. Jakeš byl přitom předsedou a E. Mand'ák místopředsedou Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ. Popis průběhu prověrky viz A AV ČR, fond I. Málek, dodatky – neuspořádáno, vzpomínky KSČ a já (Moje nedokončená) II (1966–1982), s. 149.
- 8 K vývoji Mikrobiologického ústavu ČSAV v tomto období srv. ŠTRBÁNOVÁ, Soňa, SPÍŽEK, Jaroslav. Vzestup a pád Mikrobiologického ústavu ČSAV: šedesátá a sedmdesátá léta. In *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975). Sborník z konference*. Ed. Práce z dějin vědy, sv. 4. Red. Antonín Kostlán. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2002, s. 219–254. ISBN 80-7285-020-2. (Dále: ŠTRBÁNOVÁ, S., SPÍŽEK, J. Vzestup a pád Mikrobiologického ústavu ČSAV.)
- 9 A AV ČR, fond I. Málek, dodatky – neuspořádáno, vzpomínky KSČ a já (Moje nedokončená) II (1966–1982), s. 159. Srv. též A AV ČR, fond I. Málek, k. 41, i. č. 698, podklady pro hodnocení akademika I. Mála ve funkci ředitele Mikrobiologického ústavu; vyjádření stranické organizace Mikrobiologického ústavu ČSAV jako podklad k posudku na akademika I. Mála, Málkova žádost o místo ředitele Mikrobiologického ústavu ČSAV z 2. 9. 1970.
- 10 Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 13, i. č. 187, osobní poznámky I. Mála k perzekuci, psáno v Zalíbeném 18.–19. 1. 1971. Srv. též A AV ČR, fond I. Málek, dodatky – neuspořádáno, vzpomínky KSČ a já (Moje nedokončená) II (1966–1982), s. 157–158. Zalabákův zástupce Josef Babička podle Málkových vzpomínek prý dokonce vyhrožoval v době okupace udáním Karlu Raškovi, který v *Časopise lékařů českých* kritizoval Babičkovu studii.

a šikanoval ho. Prakticky ho zbavil možnosti vědecky pracovat v laboratoři a donutil ho omezit se v podstatě pouze na literární řešerše.¹¹ Jeho krátkodobé pracovní smlouvy prodlužoval velmi neochotně a na poslední chvíli. Velmi ostře prověřoval také důvody Málkových zahraničních cest v šedesátých letech, zřejmě ve snaze dokázat mu nehospoďárné zacházení s finančními prostředky.¹² Znemožnil I. Málkovi ve spolupráci s novým vedením ČSAV jakékoliv další výjezdy do zahraničí, což mimo jiné způsobilo odstranění I. Málka z funkcí v některých mezinárodních organizacích. Na rozdíl od dlouhé řady novinářů, umělců apod. se sice I. Málek stejně jako další akademici považovaní za přívržence reformního křídla jako třeba historik Josef Macek nebo chemik František Šorm udržel na postu vědeckého pracovníka, ale jeho vědecká činnost byla výrazně omezena. Navíc musel přihlížet faktickému rozpadu ústavu, který po léta velmi pečlivě budoval. Sám tvrdil, že si nyní v Mikrobiologickém ústavu připadá jako na spáleništi, a označoval ho jako „Dům smutku“.¹³ V této situaci již na počátku sedmdesátých let po- cíťoval I. Málek vůli vzepřít se stávajícímu stavu a přijít s alternativní koncepcí vývoje v oblasti vědy. Sám si však uvědomoval komplikovanost své situace – pozoruhodně ji srovnával s dobou okupace za druhé světové války, kdy se účastnil odboje. Nyní se však poměry výrazně lišily a I. Málek si téměř zoufale kladl otázku, proti komu má tentokrát bojovat. Přijmout jako nepřítel stávající vládnoucí režim nedokázal. Sám se cítil příliš spjatý pouty s minulostí, jinými slovy nedokázal se vyrovnat s vlastní minulostí natolik, aby se mohl odhodlat k nějakému skutečně opozičnímu vystoupení.¹⁴ Přesto se zejména poměry na svém pracovišti cítil provokován k odporu. Projevilo se to i jeho určitým zapojením do disidentských aktivit hned na počátku sedmdesátých let, kdy spolu s dalšími 23 občany podepsal protest proti věznění populárního televizního publicisty Vladimíra Škutiny, který byl zároveň peticí za jeho propuštění. Mezi signatáři přitom nechyběl Málkův přítel František Janouch, který pravděpodobně akademika pro podpis získal.¹⁵ Stojí za zmínku, že v této době byl I. Málek školitelem Janouchovy ženy Ady Kolmanové, dcery proslulého filozofa Arnošta Kolmana.¹⁶ S Janouchem se ale znal již delší dobu,

11 AAV ČR, fond Osobní spisy členů ČSAV, k. 54, osobní spis Ivana Málka – zprávy o činnosti člena ČSAV za roky 1971, 1972, 1973, 1974, 1975.

12 Prověрку služebních cest do kapitalistických zemí za léta 1966–1970 prováděla komise lidové kontroly v roce 1971. Srv. AAV ČR, fond I. Málek, k. 41, i. č. 697, seznam služebních cest I. Málka do zahraničí přímo souvisejících s prací Mikrobiologického ústavu ČSAV, poznámky I. Málka k závěrečnému protokolu komise a doprovodná korespondence I. Málka s V. Zalabákem. Za rok 1970 už I. Málek uvádí jen jedinou cestu – účast na světovém kongresu IAMS v Mexiku.

13 Srv. AAV ČR, fond I. Málek, k. 13, i. č. 187, osobní poznámky I. Málka k perzekucí, psáno v Zálíbeném 18.–19. 1. 1971.

14 Tamtéž.

15 Protest se jmény signatářů vyšel v exilovém časopisu *Listy* v roce 1971. Srv. HAVLÍČEK, Dušan. *Listy v exilu. Obsahová analýza časopisu Listy, který v letech 1971 až 1989 vydával v Římě Jiří Pelikán*. Olomouc: Burian a Tichák, 2008, s. 146–147. ISBN 978-80-903687-7-4. (Dále: HAVLÍČEK, D. *Listy v exilu*.) Srv. též JANOUCH, František. *Ne, nestěžuji si. Malá normalizační mozaika*. Praha: Akropolis 2008, s. 107–110. ISBN 978-80-86903-71-2. (Dále: JANOUCH, F. *Ne, nestěžuji si*.)

16 Adu Kolmanovou I. Málek školil od roku 1970 do roku 1973, kdy byla z aspirantury vyhozena.

ještě z doby, kdy Málek působil jako instruktor vyšších stranických orgánů v Ústavu jaderného výzkumu ČSAV, kde byl F. Janouch předsedou stranické skupiny. F. Janouch s manželkou Adou patřili mezi hlavní kontakty I. Mála k disentu¹⁷ a také F. Janouch po svém odchodu do Skandinávie připomínal čas od času Málkův nelehký osud.¹⁸

V první polovině sedmdesátých let se I. Málek výrazně angažoval i na poli ekologie. Ještě k 1. červnu 1971 se stal předsedou TIS – Svazu na ochranu přírody,¹⁹ záhy však byl donucen na funkci rezignovat a vedení TISu převzal geolog akademik Quido Záruba jako úřadující místopředseda. I. Málek však patrně až do roku 1974 zůstal členem předsednictva (resp. ústředního výboru této organizace) a řadovým členem dokonce až do zániku TIS v roce 1979. Jeho aktivitu v ochraně přírody připomněl exilový časopis *Listy* např. v článku P. Prokopa *Bída lesů, vod a strání*, který vyšel v dubnu 1980.²⁰

Na počátku sedmdesátých let se také I. Málek podle svých vzpomínek dočkal výslechu na policii kvůli přípravě oborové encyklopedie *Člověk a příroda*, kterou měl redigovat. Jádrem jistě nepříjemného setkání bylo podezření, že honoráře byly „*použity k podpoře politicky diskriminovaných osob*“. To se sice nepotvrdilo, nicméně honorář nebyl vyplacen ani samotnému Málkovi.²¹

Málkova odhodlanost vystoupit s disidentskými názory zesílila v následujících letech – v roce 1973 se V. Zalabákovi definitivně podařilo I. Mála z Mikrobiologického

---

Srv. též ŠTRBÁŇOVÁ, S., SPÍŽEK, J. Vzestup a pád Mikrobiologického ústavu ČSAV, s. 243. Lapidárně situaci Ady Kolmanové vystihl její muž v dopise Luďku Pachmanovi: „[...] *být dcerou Kolmana, ženou Janoucha a aspirantkou akademika Mála – to musí být zuviel i pro velice liberálního činitele, jací se u nás již řadu let nevyskytují.*“ Srv. JANOUCHE, F. *Ne, nestěžuji si*, s. 148; též A AV ČR, fond I. Málek, k. 41, i. č. 696, kopie dopisu Ady Kolmanové Jaroslavu Kožešníkovi z 22. 6. 1973 a jmenování I. Mála školitelem A. Kolmanové.

17 F. Janouch byl vedle I. Mála jeden z prvních disidentů, kteří se věnovali i vědní politice normalizačního režimu, a upozorňoval na šikanu vědců z oboru přírodních, technických a lékařských věd postižených za své postoje v roce 1968. Již v roce 1972 napsal otevřený dopis tehdejšímu ministru školství Josefu Havlínovi, kde kritizuje publikační omezení pro vědce vyloučené z KSČ v rámci Univerzity Karlovy v Praze. Srv. JANOUCHE, F. *Ne, nestěžuji si*, s. 129–131 a A AV ČR, fond I. Málek, k. 41, i. č. 698.

18 Srv. např. JANOUCHE, František. *Czech persecution. Nature*, 1975, Vol. 253, s. 155. Srv. i Janouchův článek pro list *Die Zeit* z 23. 3. 1973, který byl uveřejněn ještě před jeho odchodem a musel vyjít anonymně. V článku autor kritizuje nucené penzionování a prodloužování pracovních smluv v ČSAV na nedůstojně krátkou dobu a jako příklad uvádí mj. i I. Mála. Srv. JANOUCHE, F. *Ne, nestěžuji si*, s. 158–163.

19 A AV ČR, fond I. Málek, k. 139, i. č. 3101, Dekret o zvolení předsedou TIS – Svazu na ochranu přírody.

20 „*Akademik Málek, dokud směl, varoval před stálým pronikáním chemie do zemědělství...*“ Citováno dle HAVLÍČEK, D. *Listy v exilu*, s. 532. Ochrana přírody se I. Málek věnoval dlouhodobě již od konce padesátých let. Srv. JANKO, Jan. *K počátkům ekologizace naší biologie*. In *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970). Sborník z konference*. Ed. Práce z dějin vědy, sv. 2. Red. Blanka Zilynská, Petr Svobodný. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2001, s. 219–225. ISBN 80-246-0374-8.

21 A AV ČR, fond I. Málek, dodatky – neuspořádáno, vzpomínky KSČ a já (Moje nedokončená) II (1966–1982), s. 165.

ústavu zcela odstranit.²² Původně to sice vypadalo, že by stárnoucí, leč stále ještě vitální akademik přešel jako konzultant do Ústavu experimentální botaniky, ale i z toho sešlo, a tak byl I. Málek s definitivní platností penzionován a musel si také narychlo vyklidit z prostor Mikrobiologického ústavu ČSAV svoji knihovnu a archiv.²³ Nic mu přitom nebyly platné jeho stížnosti u nejvyšších funkcionářů ČSAV i u prvního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka. Pocit frustrace a ponížení vyvrcholil u I. Málka na počátku roku 1974 incidentem, kdy mu byl odepřen vstup do budovy Mikrobiologického ústavu ČSAV, když se chtěl zúčastnit diskuse v rámci oddělení technické mikrobiologie, na kterou ho pracovníci oddělení pozvali. Vrátný totiž trval na tom, že vstup by I. Málkovi musel povolit ředitel ústavu, ten však nebyl v dané chvíli na pracovišti a vedoucí ZÚ (zvláštního útvaru) Pospěch s I. Málkem jednal dost hrubě. Na diskusi se pravděpodobně akademik přece jen po zásahu pracovníků oddělení technické mikrobiologie dostal, ale jeho rozhořčení neznačilo mezi. Dal mu průchod v podobě četných protestních listů, které rozeslal různým vysokým představitelům režimu, ale prakticky bez jakéhokoliv efektu.²⁴ Celá událost se v průběhu doby poněkud legendarizovala. Součástí této mučednické legendy bylo i ne zcela přesné tvrzení, že Mikrobiologický ústav ČSAV už I. Málek nikdy nenavštívil²⁵ – on sám ve svých vzpomínkách však uvádí, že se v budově znovu objevil jako host v roce 1987. I to však

- 22 Ivan Málek se stal podobně jako třeba František Šorm jednou z obětí poslední etapy „normalizace“ ve vědecké oblasti, která počítala s odchodem dalších 300 vědeckých pracovníků, především vyloučených a vyškrtnutých členů KSČ, z pracovišť ČSAV. K problematice srv. BLAŽEK, Petr. Členkorespondent ČSAV Jiří Hájek. Cesta z Ústředního výboru Komunistické strany Československa k Chartě 77 (1968–1976). In *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975). Sborník z konference*. Ed. Práce z dějin vědy, sv. 4. Ed. Antonín Kostlán. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2002, s. 423–455. ISBN 80-7285-020-2. (Dále BLAŽEK, P. Členkorespondent ČSAV Jiří Hájek.)
- 23 Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 41, i. č. 698, podepsaná pracovní smlouva s ÚEB ČSAV a korespondence I. Málka ohledně jeho pracovních smluv s V. Zalabákem, M. Jakešem, K. Frimlem, J. Kožešnikem a G. Husákem. Srv. HAVLÍČEK, D. *Listy v exilu*, s. 837. Původně zpráva vyšla v časopise *Listy*, 1974, roč. 4, č. 2, s. 47–48. Není úplně jisté, zda tato zpráva se již týká i únorového incidentu, ale zdá se to pravděpodobně. Zajímavý je dopis Josefa Kratochvíla, ředitele Ústavu pro výzkum obratlovců ČSAV z 24. 1. 1974, kde tvrdí, že I. Málkovi v roce 1973 nabízel pomocnou ruku právě prostřednictvím Kratochvíla tehdejší ministr vnitra a dřívější pracovník aparátu ÚV KSČ pro oblast vědy a vysokého školství Jaromír Obzina, I. Málek však odmítl. Viz A AV ČR, fond I. Málek, k. 41, i. č. 698. Na „docela přátelský“ rozhovor s Jaromírem Obzinou v této době vzpomínal i podobně postižený Jiří Hájek. Srv. BLAŽEK, P. Členkorespondent ČSAV Jiří Hájek, s. 445.
- 24 Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 41, i. č. 698, korespondence I. Málka s K. Frimlem, J. Kožešnikem a ZO KSČ Mikrobiologického ústavu ČSAV. Srv. též ŠTRBÁŇOVÁ, S., SPÍŽEK, J. Vzestup a pád Mikrobiologického ústavu ČSAV, s. 240–241 a A AV ČR, fond I. Málek, dodatky – neuspořádáno, vzpomínky KSČ a já (Moje nedokončená) II (1966–1982), s. 158. Podle svých vzpomínek se však v roce 1974 nakonec do budovy nedostal. Naopak v dopise Jaroslavu Kožešnikovi z 23. 2. 1974 I. Málek píše: „Teprve po mém rozhovoru s vedoucím odd. techn. mikrobiologie, který mě pozval nevěda o zákatu, se podařilo prosadit, abych se mohl semináře účastnit.“
- 25 Srv. ŠTRBÁŇOVÁ, S., SPÍŽEK, J. Vzestup a pád Mikrobiologického ústavu ČSAV, s. 241.

znamená dlouhých třináct či dokonce čtrnáct let. Přitom tvrdil, že ještě v polovině osmdesátých let mu předseda ČSAV (snad tehdy již Josef Říman) návštěvu bývalého pracoviště nedoporučoval.²⁶

Mimořádně trapná tečka profesionální kariéry v Mikrobiologickém ústavu ČSAV také patrně přispěla k Málkovu rozhodnutí přece jen veřejně vystoupit s určitým projevem nesouhlasu se stávající politikou, především v oblasti vědy. Dalším bezprostředním podnětem se stalo v květnu 1974 zasedání ÚV KSČ věnované vědeckotechnickému rozvoji, které podle něj ani zdaleka nespĺnilo svůj účel a nezvratilo vědní politiku žádoucím směrem.²⁷ Původně zamýšlel zkoncipovat jakési kritické prohlášení předních vědeckých pracovníků, zejména z okruhu ČSAV, a to jak stávajících, tak (často nuceně) penzionovaných. Je však evidentní, že myslel především na skupinku vědců, k níž se počítal i on osobně – tedy dříve vysoko postavených odborníků, kteří byli po roce 1968 vyhnáni do ústraní. Podkladový materiál zaslal k posouzení v první fázi třem vědcům, kteří trpěli politickou perzekucí – bývalému ministru školství a zahraničí a členu-korespondentovi ČSAV Jiřímu Hájkovi, bývalému tajemníkovi ÚV KSČ Zdeňku Mlynářovi a snad trochu překvapivě i svému odvěkému rivalovi, nyní ovšem stejně postiženému bývalému předsedovi ČSAV, chemikovi Františku Šormovi. Uvažovalo se asi též o oslovení dalších významných vědců z prostředí ČSAV, odstavených po roce 1968. Z nejasných poznámek vyplývá, že konkrétně se počítalo s historikem Josefem Macůrkem, právníkem Viktorem Knappem, historikem Pavlem Reimanem, matematikem Miroslavem Katětovem, filozofem Ludvíkem Svobodou a fyziologem Zdeňkem Servítem.²⁸ Jenže I. Málek se svými představami hned zpočátku přinejmenším částečně narazil. S textem dopisu s určitými úpravami byli ochotni souhlasit J. Hájek²⁹ i Z. Mlynář, ale zcela ho jako podklad pro možnou akci odmítl F. Šorm, jehož souhlas se zřejmě vzhledem k jeho dřívější pozici předsedy ČSAV a značnému renomé mezi českou vědeckou obcí považoval za velmi důležitý, či přímo klíčový.³⁰ V Málkově fondu je uložen bohužel nepodepsaný strojopisný materiál obsahující připomínky k výchozímu textu, z něhož jasně vyplývají jeho základní slabiny, které nakonec rozhodly, že se z něj nestalo východisko pro původně plánovanou mohutnou podpisovou akci. Autor poznámek především upozorňoval, že signatáři by se měli podle výchozího materiálu prezentovat jednoznačně jako komunisté, což by prakticky znemožnilo, aby text podepsali i neče-

26 A AV ČR, fond I. Málek, dodatky – neuspořádáno, vzpomínky KSČ a já (Moje nedokončená) II (1966–1982), s. 158.

27 Ve fondu I. Mála se zachoval fragment nedokončeného článku K zasedání ÚV „o vědě“, květen 1974, kde kritizoval především zastaralost výchozích materiálů, nereflaktujících změny po čistkách na konci šedesátých let a bezradnost usnesení. Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 201, i. č. 4111.

28 Seznam osob vyplývá z rukopisných poznámek (patrně Málkových) na textu rezoluce. Jsou zde však většinou uvedeny pouze iniciály, a tak identifikace jednotlivých osob nemusí být zcela přesná.

29 Jiří Hájek byl zřejmě společně s I. Málkem hnacím motorem celé akce.

30 A AV ČR, fond I. Málek, dodatky – neuspořádáno, vzpomínky KSČ a já (Moje nedokončená) II (1966–1982), s. 168.

nové strany,³¹ kteří s ní ani v některých případech nikdy neměli nic společného. Navrhoval přitom vágnější kompromisní formulaci „*marxisticky vzdělaní vědci*“, což byli v určitém smyslu prakticky všichni vědci působící v oficiálních strukturách. Neznámý kritik Málkova textu také odmítl jeho jednostrannou chválu minulosti, která podle něj činila celý text snadno zranitelný a umožňovala režimním představitelům odvést při polemice s ním pozornost od hlavního problému, tedy od kritiky stávající kádrové praxe k méně významným a zároveň do určité míry zpochybnitelným tvrzením, týkajícím se dřívější vědní politiky nebo stávajícího financování vědy. Autor kritických poznámek se také obával zneužití rezoluce, „*protože některé pasáže rezoluce mohou být přímo nebo nepřímo vykládány jako spleen ‚přestárých‘, kteří se cítí nepostradatelnými, případně rádi by si zahráli na disidenty*“. Z tohoto důvodu také doporučil zvážit, zda by nebylo nyní účinnější „*hrdé mlčení*“ než snadno zneužitelná akce. Takový závěr by možná svědčil o tom, že autorem poznámek nebyl nikdo jiný než F. Šorm. To by však do značné míry oslabovalo tvrzení, že by Málkův text jednoduše odmítl, naopak se v poznámkách výslovně uvádí, že autor s větší částí textu souhlasí a rád ji podepíše.³² Na tyto poznámky reagoval ještě další anonymní pisatel, který v dvoustránkovém rukopisu vyslovil souhlas s většinou vyslovených připomínek, i když například formulaci „*marxisticky vzdělaní vědci*“ doporučil pozměnit na „*marxisticky vzdělaní a marxisticky myslící vědci a odborníci*“, což vracelo text blíže původnímu Málkovu pojetí. Dále doporučil soustředit se místo na problematiku špatné vybavenosti vědeckých pracovišť, která nepředstavovala žádné místní specifikum, na vyřazení tisíců pracovníků z vědecké činnosti kvůli čistkám a opřít se více o ústavu. Zároveň navrhoval zvážit, zda by nebylo vhodné „*dát akci širší základnu*“ a zapojit do ní i vysoce kvalifikované odborníky mimo vědecká pracoviště. V každém případě vše nakonec dopadlo tak, že z rozsáhlé podpisové akce sešlo. Ve svých vzpomínkách I. Málek uvádí, že dopis nakonec poslal společně se Z. Mlynářem a J. Hájkem „*na předsednictvo vlády, do Federálního shromáždění a na stranické vedení*“.³³ Dopis však vyšel v exilových *Listech* až v prosinci 1975 podepsaný pouze I. Málkem, datovaný do konce června 1975 a adresovaný prezidiu ČSAV.³⁴ Nelze proto vyloučit, že tento dopis by mohl být novou, odlišnou verzí, čemuž by mohl navštěvovat i úvod situující dopis evidentně do roku 1975. Na druhé straně se I. Málek ve své zprávě o činnosti člena ČSAV za rok 1975 zmiňuje pouze o jediném dopisu. Ten zaslal předsedovi ČSAV a v opisech již výše zmiňovaným institucím a České národní

31 Nečlenové ve smyslu těch, kteří nikdy nebyli členy KSČ. I. Málek a někteří další vyloučení z KSČ se nadále považovali víceméně za „členy“ komunistické strany, protože vylučovací akt prostě neznávali, respektive ho považovali za chybný.

32 AAV ČR, fond I. Málek, k. 64, i. č. 1057. Zde je uložen i text původní rezoluce a další nepodepsané rukopisné poznámky k textu (snad od J. Hájka).

33 O několik stránek předtím však adresáty uvádí jinak a tvrdí, že svůj „*rozbor*“ poslal „*předsedovi ČSAV s. Kožešníkov, jednak předsedovi vlády s. Štrougalovi, předsedovi Národního shromáždění s. Indrovi*.“ Ani to však nemusí být zcela přesné. Viz AAV ČR, fond I. Málek, dodatky – neuspořádané, vzpomínky KSČ a já (Moje nedokončená) II (1966–1982), s. 165 a 168.

34 Dopis akademika I. Málka. *Listy*, 1975, roč. 5, č. 7, s. 44–48. Text viz ediční příloha.

radě. Zároveň ze zpráv o činnosti za roky 1974 a 1975 vyplývá, že jádro dopisu bylo skutečně připraveno již v roce 1974 a jeho stručný náčrt byl dokonce I. Málkem odevzdán vedení ČSAV jako dodatek zprávy o činnosti za rok 1974.³⁵ V každém případě v textu došlo ve srovnání s předchozí připravovanou rezolucí k určitým změnám, nicméně nikoliv vždy ve směru, jaký navrhoval již zmiňovaný autor poznámek. Občas byly přidány či ubrány některé věty, přesunuty jednotlivé odstavce, k nějakému zásadnímu obsahovému posunu ale nedocházelo. Největší proměnou prošly vedle úvodní části pasáže věnované otázkám chybějící dlouhodobé perspektivy vědy a problematice spojení vědy s praxí, které byly v Málkově uveřejněném dopise výrazně zestručněny a vyjasněny. To ovšem odpovídá anonymnímu kritikovi, který upozornil na dublování bodu 2 s bodem 4, které pak I. Málka skutečně sloučil do jediného, podstatně stručnějšího odstavce. Ve svém dopise, jenž je uveřejněn v příloze, I. Málka kritizoval především кадровou práci ve vědě, odsuzoval mj. vypuzení části vědců starší a střední generace mimo vědecké instituce a znemožnění jejich snah o předávání zkušeností jiným. Napadl také udržování vědeckých pracovníků v nejistotě za pomoci využívání různých krátkodobých pracovních smluv, výběr vědeckého dorostu podle naprosto jiných parametrů než vědeckého potenciálu. I. Málka poukázal i na kvantitativní stagnaci české vědy, na zaostávání v materiálním vybavení a na úpadek mezinárodních vztahů české vědy. Ten se podle něj netýkal jen styků se západním světem, ale i spolupráce v rámci socialistických zemí, která se nedokázala „osvobodit od těžkopádného a byrokratického formalismu“. Pozornost věnoval I. Málka také „ideologickým otázkám“, když kritizoval dobové pojetí marxistického učení. To bylo podle něj dogmaticky představováno „jako ztrnulý a tím v podstatě slabý systém; jeho optimistické poslání a jeho vědecká metoda jsou nahražovány povrchní a ztrnulou apologetikou, jež svazuje jakékoliv samostatnější myšlení.“ V této formulaci lze přitom identifikovat dva prvky, které byly typické pro Málkovo myšlení již dlouhá desetiletí – především důraz na posílení prvku kreativity a tvůrčí seberealizace, který zdůrazňoval právě v souvislosti s vědeckou sférou, s tím, že vědeckou činnost společně s činností uměleckou vnímal jako jakýsi vrchol žádoucí seberealizace člověka a zároveň jeho pojetí marxistického učení jako nástroje pro vytváření budoucího nového světa, respektive nového člověka na kvalitativně vyšší úrovni. Právě tak totiž chápal onen „perspektivní optimismus“, který měl být podle jeho názoru zprostředkován marxismem. V této souvislosti se zde také opakuje vnímání vědy jako nástroje budování základů komunistické společnosti, což je myšlenka odpovídající spíše době kolem poloviny šedesátých let, kdy I. Málka vytvářel svoji proslulou práci *Otevřené otázky dnešní naší vědy*,³⁶ než časům normalizačního ideologického vyprázdňení

35 Některé základní myšlenky najdeme už dokonce ve zprávě za rok 1973, která byla datována 13. 2. 1974. Srv. A AV ČR, fond Osobní spisy členů ČSAV, k. 54, osobní spis I. Málka – zprávy o činnosti člena ČSAV za r. 1973, 1974 a 1975 a Připomínka ze Zprávy o činnosti za r. 1974 akademika I. Málka.

36 MÁLEK, Ivan. *Otevřené otázky naší vědy*. Boj nového se starým v dnešní naší vědě. 2. Praha: Academia, 1966.

a totálního opuštění vize komunismu. V závěru I. Málek s odvoláním na „*četné projevy při příležitosti oslav třicátého výročí osvobození naší země Sovětskou armádou*“, které prý „*konstatovaly, že v podstatě byl u nás konsolidační proces ukončen*“, požadoval, aby „*na úseku vědy byly uskutečněny normální poměry, které by umožnily všem vědcům, aby [...] opět mohli přispívat k [...] rozvoji naší vědy ve prospěch dalšího vývoje socialismu v naší zemi*“. Již z tohoto závěru jasně vyplývá, že ani v tomto svém nejvýraznějším disidentském počínu se I. Málek neodpoutal od dřívější ideologicky poznamenané rétoriky a zůstával stále svým nehlubším přesvědčením komunistou. K tomu se také ostatně hlásil.³⁷ Jako příznačné se jeví nejen citování slov V. I. Lenina,³⁸ ale i skutečnost, že celé prohlášení podepsal „*akademik Ivan Málek, laureát Mezinárodní Leninovy ceny míru*“. I. Málek tuto cenu, která byla udělována různým světovým osobnostem příznivě nakloněným sovětským zájmům, dostal v roce 1967 a vysoce si ji považoval.³⁹ Sám byl přitom od roku 1961 členem komise pro její udělování.⁴⁰ Samozřejmě můžeme zvažovat variantu, zda se nejednalo o pouhý manévr,⁴¹ ale zdá se mi, že celé pojetí textu spíše jasně ukazuje na limity Málkova odporu proti režimu.

To dokládá také jeho zřejmě nepublikovaná esej *Kdo jsou „přátelé“ vědy a jak pomáhají naší věci socialismu*,⁴² která vznikla patrně zhruba ve stejné době jako rezoluce a následný dopis. I v této práci se I. Málek věnoval hodnocení vývoje vědní politiky, s tím, že situaci do roku 1968 hodnotil jako období pro vědu mimořádně příznivě a kritizoval, že „*po neúspěchu roku 1968 byl hlavní útok veden nikoliv proti skutečně nebo potenciálně kontrarevolučním silám, nýbrž právě proti vědě jako složce intelektuálního a ideologického pohybu*“.⁴³ I při použití veškerého ideologického rétorického potenciálu I. Málek v esejí upozornil na stávající úpadek vědy a ostře napadl normalizační představitele, kteří se ohánějí snahou o záchranu naší vědy či ČSAV před „*domnělým odcizením principům naší socialistické společnosti a přílišným příklonem k vědě kapitalistických zemí*“ a přitom ve skutečnosti podporují stagnaci rozvoje prakticky všech vědeckých institucí a zapomínají na dlouhodobé perspektivy vývoje vědy. Stojí za zmínku,

37 V textu *Moje politická stanoviska* datovaném 5. 6. 1973, který patrně poslal nejvyšším stranickým představitelům ve snaze zabránit svému definitivnímu penzionování, uvádí zcela jednoznačně: „*[...] i po vyloučení z Komunistické strany Československa jsem zůstal neochvějným komunistou, připraveným i nadále dávat své síly do služeb vítězství socialismu a komunismu.*“ Nezdá se přitom, že by se jednalo o frázi vynucenou okolnostmi. Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 41, i. č. 698.

38 Pasáž s citátem Lenina byla ale do dopisu vložena později a není vyloučeno, že iniciátorem této vsuvky byl J. Hájek.

39 Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 45, i. č. 765–771.

40 Tamtéž, i. č. 764.

41 Kopie dopisu uloženého ve fondu dovětek „*laureát Mezinárodní Leninovy ceny míru*“ neobsahuje. Je možné, že ho připojila až redakce časopisu *Listy*, která tak chtěla zvýraznit význam osobnosti autora v kontextu mezinárodního socialistického hnutí.

42 Název esejí byl opět leninskou parafrází. Lenin jako opozice ke Stalinovi hrál v úvahách reformních komunistů mimořádně významnou roli. Viz A AV ČR, fond I. Málek, k. 201, i. č. 411.

43 Tato věta nasvědčuje, že I. Málek byl do určité míry ochoten přistoupit na tvrzení tzv. normalizátorů o nebezpečí kontrarevoluce v roce 1968.

že někteří z dalších „osmašedesátníků“ mezi vědci v podobné situaci se neodhodlali ani ke krotkému a limitovanému vystoupení.⁴⁴

V memoárech zmiňuje I. Málka reakci představitelů vedení ČSAV na svůj otištěný dopis. Asi za měsíc po jeho odeslání byl prý pozván k předsedovi ČSAV Jaroslavu Kožešníkovi, který ve společnosti dalších vysokých funkcionářů ČSAV Bohumila Rosického a Karla Frimla a ředitele odboru pro práci s kádry v ČSAV Františka Macha Málkův dopis zkritizoval jako nepravdivý.⁴⁵ K tomu se prý připojil i B. Rosický. Ten údajně odmítl kritiku kádrové politiky s tím, že vina leží na ústavech ČSAV, které nejsou schopny správně vybírat lidi a úkoly. Pokles zahraničních styků pak zdůvodnil omezením vzájemných kvót ze strany západních zemí. Můžeme tedy konstatovat, že kritika se nesla zhruba v tom směru, jaký naznačil autor původních poznámek k textu rezoluce. Funkcionáři ČSAV také I. Málka varovali, že pro něj osobně mohou mít podobné aktivity neblahé dopady. Když se však zeptal, jestli to má znamenat, že ho zbavují členství v ČSAV,⁴⁶ dostalo se mu údajně od J. Kožešníka odpovědi, že „zatím ne, že jen tlumočí varování politických míst“.⁴⁷

Stojí ovšem za zmínku, že dopis vyvolal i reakci Státní bezpečnosti, která svazek na I. Málka jako na prověřovanou osobu, vedený od konce května 1973,⁴⁸ přeměnila 26. února 1976 na signální svazek, což naznačovalo Málkovo možné stíhání za trest-

- 44 Dá se asi říci, že v tomto dopisu se I. Málka dostal až na hranu mezi disentem a opozicí podle Skillingova vymezení. Na druhou stranu však nenabídl žádnou alternativu kromě výzvy prezidiu ČSAV, „aby se vši svou autoritou zasadilo o to, aby na úseku vědy byly uskutečněny normální poměry“, což nelze rozhodně považovat za nějaké radikální či dokonce antisystémové řešení.
- 45 Představitelé ČSAV prý tvrdili, že argumenty z dopisu zazněly i ve Svobodné Evropě. Podle textu stanoviska, které přednesl Jaroslav Kožešník, se jednalo o výzvu I. Málkovi, aby prokázal „vice rozvahy“, než se se svými úvahami obrátí „někam jinač – třeba na Svobodnou Evropu“. Srv. A AV ČR, fond Osobní spisy členů ČSAV, k. 54, osobní spis I. Málka – stanovisko Jaroslava Kožešníka k jednání s akademikem I. Málkem dne 9. 1. 1976.
- 46 Připomeňme, že Málkův přítel J. Hájek byl skutečně v roce 1976 členství v ČSAV zbaven. Srv. A AV ČR, fond Osobní spisy členů ČSAV, k. 21, osobní spis Jiřího Hájka – dopis Jaroslava Kožešníka J. Hájkovi. I. Málka také ve své výroční zprávě za rok 1976 tento krok kritizoval, viz tamtéž, k. 54. K celé záležitosti srv. též opisy dopisů J. Hájka, v nichž protestoval proti zbavení členství v ČSAV, které I. Málkovi poslal společně s osobním průvodním dopisem. Viz A AV ČR, fond I. Málka, k. 64, i. č. 1063. K celé záležitosti srv. BLAŽEK, P. Člen-korespondent ČSAV Jiří Hájek, s. 453–454. Osobní fond Jiřího Hájka je uložen v archivu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
- 47 Jednání proběhlo 9. 1. 1976. Srv. A AV ČR, fond I. Málka, dodatky – neuspořádáno, vzpomínky KSČ a já (Moje nedokončená) II (1966–1982), s. 168–169. K pohledu druhé strany srv. A AV ČR, fond Osobní spisy členů ČSAV, k. 54, osobní spis I. Málka – stanovisko Jaroslava Kožešníka k jednání s akademikem I. Málkem dne 9. ledna 1976 a doprovodná korespondence Františka Macha pracovníkům aparátu ÚV KSČ Jaromíru Sitařovi a Vladimíru Kubánkovi. Jak je zřejmé z Kožešníkova textu, skutečně zaznělo upozornění, že šíření podobných textů na mezinárodní platformě se neslučuje s plněním povinností člena ČSAV.
- 48 Zajímavé je, že ve stejnou dobu byly zavedeny svazky prověřovaných osob mj. na imunologa Milana Haška a Málkovy dřívější blízké spolupracovníky z Mikrobiologického ústavu Jaroslava Šterzla, Jiřího Chaloupku a Margitu Kohoutovou.

ný čin (patrně poškozování zájmů republiky v cizině,⁴⁹ což by odpovídalo i rozhovoru na ČSAV). Tento svazek byl převeden na osobní svazek až v roce 1979.⁵⁰ Rozhovor v ČSAV tak byl možná jakýmsi „profylaktickým opatřením“.

V polovině sedmdesátých let se I. Málek pohyboval v širším okruhu disentu a jeho hlavním pojitkem s jádrem opozice a disentu byl po odchodu F. Janoucha do zahraničí patrně J. Hájek, s nímž se znal pravděpodobně hlavně z doby Hájkova působení ve funkci ministra školství.

V roce 1976 vznikl také další dopis, který patrně sepsal a který adresoval prezidentu republiky. Málkovo autorství však není úplně jisté, možná dělal jen jeho korekci. Mělo se jednat o kolektivní protest proti způsobu přijímání žáků a studentů k vyšším formám studia podle politických aktivit jejich rodičů. Zároveň se zde hovořilo o morálních škodách, které napáchalo využívání politického klíče, a autoři dopisu připomínali, že diskriminační praxe při přijímání na školy znamená pokračování „*systematického ochuzování naší společnosti*“, kterou zasáhla už předchozí vlna vysoce intelektuální emigrace. Autoři také odmítli názor, že by stávající praxe byla jen pokračováním třídních přístupů zavedených po roce 1948. I ty ovšem označili za chybné, nicméně zároveň zdůraznili, že platnost pravidel stanovených po únoru 1948 byla omezena jen na určité, relativně krátké období a zmizela „*jako jedna z deformací padesátých let*“. Dnešní diskriminace se navíc podle nich týká „*především přesvědčených socialistů*“. Závěrem autoři dopisu vyzvali G. Husáka, aby jmenoval nezávislou komisi, která by vypracovala „*objektivní analýzu situace v této oblasti i jejích důsledků pro inteligenční potenciál naší společnosti i její další rozvoj*“. V textu dopisu byla opět zdůrazněna věrnost signatářů věci socialismu, což by vcelku odpovídalo Málkovu přesvědčení a patrně by svědčilo o možnosti, že tento text chystal ve spolupráci s J. Hájkem. Jestli však byl nakonec odeslán, není jasné.⁵¹

Zařazování I. Mála do okruhu reformně komunistického disentu dokládá také skutečnost, že patřil spolu s Jiřím Hájkem, Karlem Kaplanem, Františkem Krieglem, Jaromírem Literou, Zdeňkem Mlynářem a Věňkem Šilhánem mezi osobnosti, které oslovil počátkem září 1976 Petr Uhl s žádostí o projevení solidarity s uvězněnými a obžalovanými členy hudebních skupin Plastic People of Universe a DG 307 a sólovými zpěváky Karlem Soukupem a Svatoplukem Karáskem.⁵² Nezdá se však, že by I. Málek na uvedenou výzvu jakkoliv reagoval.

S výjimkou K. Kaplana, který od roku 1976 žil ve Spolkové republice Německo, se všichni ostatní adresáři stali záhy signatáři nejdůležitějšího prohlášení období tzv.

49 § 112 Trestního zákona (140/1961 Sb. z.). Za tento trestný čin hrozilo odnětí svobody až na tři léta.

50 Údaje byly získány z databáze na stránkách www.upn.gov.sk (vyhledáno 21. 7. 2009).

51 A AV ČR, fond I. Málek, k. 64, i. č. 1056, dopis I. Mála a dalších (?) G. Husákoví ze září (?) 1976.

52 A AV ČR, fond I. Málek, k. 64, i. č. 1058, dopis Petra Uhla I. Málkovi z 5. 9. 1976. Zajímavé je také, že jedině u I. Mála není uvedena adresa – snad to naznačuje určitou menší angažovanost I. Mála v opozičních aktivitách ve srovnání s ostatními adresáty, která způsobila, že Petr Uhl jeho adresu neznal.

normalizace, Charty 77. Proč ale tento dokument, který vyvolal silně podrážděnou reakci panujícího režimu, nepodepsal i I. Málek? Rozhodně důvodem nebyl nedostatek kontaktů s představiteli disentu. Málkův osobní fond obsahuje rozsáhlý konvolut opisů různých materiálů především z okruhu Charty 77 z let 1977–1978, včetně opisu samotné Charty.⁵³ V této době se také stýkal nejen s J. Hájkem, který vykonával funkci mluvčího Charty 77 v období 1. ledna 1977 – 6. dubna 1978 a 5. června 1979 – 1. ledna 1980, ale podle sdělení Málkovy manželky i s dalším tehdejším mluvčím Charty profesorem Janem Patočkou. S ním se ostatně také mohl znát již delší dobu, protože to byl bratr jeho bývalého šéfa, mikrobiologa Františka Patočky. Důvody pro Málkovu distanci k Chartě 77 musíme tedy hledat jinde. Možná se zdála I. Málkovi, který zůstával stále hluboce přesvědčeným a věřícím komunistou, přece jen příliš radikální. V odpoutávání od některých minulých myšlenkových stereotypů postupoval přece jen pomaleji než někteří jeho dřívější ideoví druzi a základní krok k zaujetí skutečně opozičního postoje nakonec ne učinil. Svoji roli snad sehrála i obava z jednoznačného přimknutí k opozici se vši hrozbou represe, kterou toto rozhodnutí s sebou neslo. I. Málek byl v roce 1977 sice již v penzi, ale mohl se strachovat, že přijde podobně jako J. Hájek o pozici člena ČSAV, na které si velmi zakládal. Přišel by také o příplatek k důchodu spojený s členstvím v ČSAV. Navíc by mohl svým podpisem ohrozit pozici své manželky a zejména studijní šance svých potomků. Nakonec však asi definitivně rozhodla především určitá změna chování režimu vůči osobě I. Mála, k níž došlo patrně v roce 1978. V této době z postu šéfa Mikrobiologického ústavu ČSAV nuceně odešel I. Málekem tolik nenáviděný diletant V. Zalabák. Nahradil ho umírněnější Vladimír Krumphanzl, který splňoval alespoň v zásadě vědecké předpoklady pro výkon této funkce. Tato změna dávala I. Málkovi jistou naději, že se nějakým způsobem bude znovu moci zapojit do práce v rámci ústavu, k jehož založení a fungování lví měrou přispěl.⁵⁴ Navíc se v roce 1978 v Praze konalo mezinárodní sympozium věnované kontinuální kultivaci. Praha byla zvolena podle I. Mála na nátlak anglických účastníků, kteří tak chtěli připomenout dvacáté výročí pořádání prvního sympozia k této problematice v Praze. Místo konání umožnilo I. Málkovi aktivní účast na sympoziu a osobní setkání se světovými badateli v oboru. Jeden z kanadských účastníků N. Kosaric z University of Western Ontario nabídl I. Málkovi z pověření prof. J. Zajíce z téže univerzity, prezidenta světového bioinženýrského kongresu, pozvání na kongres jako čestného hosta. Akademik Málek, který již řadu let neměl možnost cestovat, nabídku okamžitě přijal s tím, že musí zjistit, zda mu bude cesta povolena. Tehdejší místopředseda ČSAV Josef Říman, který měl v kompetenci oddělení biologických a chemických věd, s výjezdem souhlasil, nicméně chtěl znát názor ministerstva vnitra. I. Málek se proto vypravil za tehdejším federálním ministrem vnitra Jaromírem Obzinou, kterého osobně znal z doby, kdy J. Obzina působil na oddělení vědy a školství

53 AAV ČR, fond I. Málek, k. 64, zejména i. č. 1039, 1041, 1045, 1046, 1047, 1053, 1059, 1062, 1064, 1065, 1066, 1067.

54 Srv. AAV ČR, fond Osobní spisy členů ČSAV, k. 54, osobní spis I. Mála – Zpráva o činnosti člena ČSAV za r. 1977 a 1978.

ÚV KSČ. I. Málek byl příjemně překvapen, jak ochotně ho ministr přijal a jak rychle souhlasil s jeho výjezdem. Zdálo se mu dokonce, že si J. Obzina uvědomuje chybu, které se údajně dopustil intervencí ve prospěch vyloučení I. Málka z KSČ v posrpnovém období.⁵⁵ Ještě více ho potěšila epizodka při pohovoru na ministerstvu vnitra kvůli vrácení soukromého pasu, kdy mu jednající úředník připomněl jeho dopis k otázkám vědní politiky z roku 1975 s tím, že správně upozorňoval na chyby a nedostatky, a zároveň I. Málkovi jakoby důvěrně sdělil, že „*ten Zalabák byl pěkný lump*“. Do Kanady se I. Málek skutečně v roce 1980 vypravil a v pozdějších letech mu byly umožněny i další cesty, například do Velké Británie, Švédska nebo Indie. Málkovy vztahy k disentu se výrazně uvolnily a zdá se, že spíše koketoval s myšlenkou, že se mu podaří prostřednictvím podle jeho názoru reformně naladěného J. Obziny možná dojednat alespoň nějaká drobná zlepšení. K odklonu od disentu ovšem možná přispěl i Málkův silně zhoršený zdravotní stav, který ho donutil absolvovat několik velmi náročných operací. Na druhé straně ani v této době nepřerušil svůj kontakt s některými otevřenými odpůrci režimu, například s manželi Janouchovými, žijícími ve Skandinávii.

V roce 1979 byl také, jak už jsem se zmínil, Málkův svazek převeden ze signálního na osobní, což znamenalo likvidaci hrozby přímého obvinění z trestného činu, i když zároveň Státní bezpečnost nadále jeho činnost nespouštěla ze zřetele.⁵⁶

S pokusem o návrat do oficiálních struktur úzce souvisí také Málkova práce na autobiograficky pojatém přehledu vývoje biologických věd v Československu v období po druhé světové válce. Ten začal vytvářet již v roce 1975 jako „*osobní závazek přijatý při příležitosti 30. výročí založení ČSAV*“ a dokončil ho ke „*30. výročí založení ČSAV*“, tedy v roce 1982. I zde I. Málek všemožně deklaroval své komunistické přesvědčení a nevyhýbal se ani četným „úlitbám“, které měly umožnit knižní vydání práce, i když se zároveň snažil o alespoň částečnou objektivitu.⁵⁷ O vydání své rozsáhlé práce nazvané *Tricet let nového rozvoje naší biologie – nauk o životě* usiloval I. Málek velmi intenzivně a dlouho, ale prakticky bez výsledků. Nepodařilo se mu ho dosáhnout ani na konci života v první polovině devadesátých let, kdy rukopis zbavil mnohých ideologických formulací, snad i na základě konzultací s některými přáteli, například slovenským mikrobiologem Dionýzem Blaškovičem. Edice knihy by však Málkovo vzdálení se od disentu a opozice na počátku osmdesátých let jenom dále podtrhla.⁵⁸

55 Za zmínku stojí, že Jaromír Obzina údajně I. Málkovi nabízel pomoc již v roce 1973. Srv. pozn. 23.

56 Svazek č. 44309 vedený na I. Málka (krycí jméno Akademik) jako na nepřátelskou osobu byl sice podle údajů ve Společném protokolu všeobecného registru 20. 2. 1989 skartován, další pátrání však možná osvětlí Málkovu činnost i z pohledu Státní bezpečnosti. Srv. databázi uveřejněnou na internetové stránce www.ustrcr.cz.

57 Jak vyplývá z Málkova diskusního vystoupení na L. valném shromáždění členů ČSAV 11. 12. 1986, psaní memoárového textu se mělo stát vhodným způsobem předání zkušeností, když se jiné formy jeho podnětů, jako otevřený dopis vydaný v *Listech*, setkaly s takovou nelibostí. Srv. A AV ČR, fond I. Málek, k. 54, i. č. 909.

58 K problematice tohoto díla a jeho osudu srv. ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa. Nevydaný spis I. Málka o rozvoji biologie v Československu po r. 1945. Koncepce a možnosti využití. In *Paměti a vzpomínky*

Příznačně také v Málkově osobním fondu prakticky nenajdeme materiály z provenience opozice a disentu z první poloviny osmdesátých let. Teprve v období přestavby, které I. Málka chápal jako návrat idejí, s nimiž se zapojil do reformního procesu na konci šedesátých let, u něj znovu vzrůstal zájem o opoziční tiskoviny. Potvrzují to například fragmenty jednotlivých čísel exilového časopisu *Listy*⁵⁹ a 150 000 slov⁶⁰ z druhé poloviny osmdesátých let, brožura s textem řeči Václava Havla při přijímání Erasmovy ceny v roce 1986⁶¹ nebo fotokopie proslulého interview herce Miloše Kopeckého pro časopis *Der Spiegel* z roku 1987.⁶²

V době přestavby se ale zároveň uvolňovala i různá omezení, kterým byl dříve podrobován. Například v roce 1987 tak I. Málka opět po letech zavítal i do budovy Mikrobiologického ústavu ČSAV a mohl se účastnit různých odborných jednání apod. Pozitivní změny spojoval i s novým předsedou ČSAV Josefem Římanem, který na tomto postu stanul v roce 1986 a se kterým se mnoho let přátelil.

Počátkem roku 1989 se také na I. Málka jako osobu „s velkou společenskou autoritou“ obrátilo Nezávislé mírové sdružení – iniciativa za demilitarizaci společnosti s výzvou, aby se zúčastnil jakési ankety o aktivitě a cílech tohoto sdružení. Nezdá se však, že by akademik I. Málka na dopis nějak reagoval.⁶³ Znovu se tím však symbolicky otvíralo téma, kterému věnoval v minulosti značnou pozornost v rámci svých mezinárodních aktivit – hnutí za odzbrojení, především jaderné.⁶⁴

Změny vyvolané listopadovými událostmi v roce 1989 sice osmdesátiletý vědec přivítal, jeho intenzivnějšímu zapojení do vývoje však vedle věku bránil především jeho v té době dost špatný zdravotní stav, především již poměrně pokročilá Parkinsonova choroba.

I když počátkem devadesátých let provedl některé změny formulací ve své knize věnované vývoji poválečné české biologie, nadále měl nejbližší k reformním komunistům hlásícím se k odkazu roku 1968, kteří v nových podmínkách rychle ztráceli pozice. Dalšího vyprofilování politické scény se I. Málka již nedožil a zemřel v listopadu 1994.

I. Málka se v sedmdesátých a osmdesátých letech nestal českým Sacharovem,⁶⁵ stejně jako se jím nestal ani jeho velký konkurent a později stejně pronásledovaný vědec

---

jako historický pramen. Ed. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 10. Red. Milada Sekyrková. Praha: Národní technické muzeum, 2006, s. 339–354. ISBN 80-7037-152-8. Různé varianty díla sv. A AV ČR, fond I. Málka, k. 148–150, i. č. 3199–3204.

59 A AV ČR, fond I. Málka, k. 64, i. č. 1044. Výstřižky pocházejí z let 1986–1987.

60 Tamtéž, k. 64, i. č. 1051.

61 Tamtéž, k. 64, i. č. 1060.

62 Tamtéž, k. 64, i. č. 1055.

63 Srv. A AV ČR, fond I. Málka, k. 64, i. č. 1070, dopis aktivisty Nezávislého mírového sdružení Jana Chudomela a prohlášení NMS.

64 Připomeňme alespoň jeho rozsáhlou aktivitu v Pugwashském hnutí, které bylo později jedním z pojitůk mezi I. Málkem a F. Janouchem.

65 F. Janouch, jaderný fyzik stejně jako Sacharov, Ivanu Málkovi poslal ze Skandinávie svoji práci *Andrey D. Sacharov – the man and the physicist* i článek samotného Sacharova *The need for an open world* z *Bulletinu of Atomic Scientists* z listopadu 1975.

F. Šorm nebo rovněž perzekvovaný vynálezce Otto Wichterle, který se v roce 1968 podílel na přípravě prohlášení 2000 slov. Hlavními důvody jeho určité distance k opozici a disentu byly vedle pochopitelné obavy o kariéru svých bližních a především potomků hlavně výrazná připoutanost ke komunistické ideologii, od které se nedokázal oprostít ani v době perzekuce proti své osobě. Klíčovou roli ovšem hrál obratný postoj režimu, který v rámci kampaně proti Chartě 77 nastavil vlídnější tvář těm známým osobnostem z roku 1968, které opoziční prohlášení nepodepsaly. I. Málek natolik toužil po umožnění alespoň určitého návratu k vědecké práci a po obnovení svých kontaktů se zahraničím, že se nabízené ruky s dychtivostí chopil. Nutno však říct, že přitom nikde veřejně nepopřel svoji dřívější činnost ani se nezřekl svých přátel, nestal se informátorem Státní bezpečnosti. A i to snad v dané době nebylo tak málo.

Recenzovali

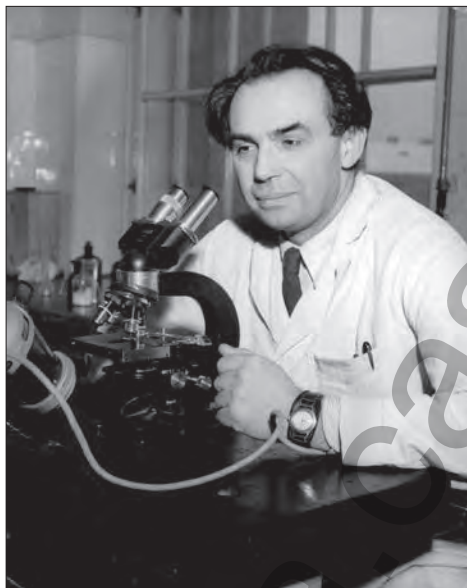
Mgr. Jaroslav Cuhra, Ph.D., Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v. v. i.
PhDr. Jan Mervart, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové

Resumé

Limits to the defiance of a Czech academician: Ivan Málek and dissent in the 1970s and 1980s

Of all the Czech scientists engaged in the natural and technical sciences during the 1970s and 1980s, only a minimum number were involved in dissident and opposition activities, and these for the most part only moved on the fringes of dissident circles. One interesting example is that of the microbiologist Ivan Málek, one of the most prominent Czechoslovak Academy of Sciences (CAS) representatives during the 1950s and 1960s. After 1968 his career took a rapid downward turn and he progressively lost all his public positions both at home and abroad, including his post as the Director of the CSAS Microbiology Institute. During the purges at the end of the 1960s, his Communist Party membership was revoked and the new management at the institute did not permit him to engage in scientific activities. In 1973 he was compelled to retire and as early as the following year he was denied access to the Microbiology Institute, which he had substantially helped to create. During the early 1970s Ivan Málek became involved through his friends (e.g. František Janouch) in such dissident activities as the protests against the imprisonment of journalist Vladimír Škutina, as well as in the environmental movement. However his personal experiences in 1973 and 1974 led him to make a more robust statement, particularly in his letter to the CSAS Presidium and the most eminent political bodies, where he sharply criticized the conditions for science at the time, the stagnation of international relations, the persecution of some scientists and the deterioration in the material base for science in Czechoslovakia. This letter was originally intended as a basis for a broader petition and it was consulted over with leading reform-communist dissidents Zdeněk Mlynář, Jiří Hájek and Málek's former rival, the former CSAS President, chemist František Šorm. However, in the event the letter was sent under Málek's name alone and subsequently published in 1975 in the émigré journal *Listy*. It provoked a strong reaction from the regime, which was conveyed to Ivan Málek at a CSAS Presidium interview conducted by the chief representatives of that body. At the same time State Security produced a signal file on Ivan Málek, which meant his screening for possible later criminal prosecution. Ivan Málek also wrote several more texts primarily criticizing the science policy of the era, but evidently he did not publish any of these. Nor was he ever a signatory of Charter 77, so the regime showed him a more affable face, even permitting him to make several trips abroad. This together with his deteriorating health led to a considerable reduction in Málek's dissident activities in the first half of the 1980s. His interest in political events reemerged during the "perestroika" period, but his health prevented any greater active involvement. Despite the persecution and his disagreement with the "normalization" regime, Ivan Málek remained a devotee of reform communism until his death in 1994. He never stepped over his own shadow, so he could not become a "Czech Sakharov". At the same time, however, during the 1970s and 1980s he never explicitly distanced himself from his 1968 activities, he did not break off relations with friends from opposition and dissident circles and he did not become a State Security agent. His criticism of the ruling regime may nowadays appear very tame, but many of his scientist colleagues did not even attain that level.

Translated by Melvyn Clarke.

Ivan Málek (A AV ČR)

Ivan Málek v Kanadě, 1980 (A AV ČR)

Ediční příloha

*Dopis Ivana Málka Prezidiu Československé akademie věd
1975, 25. června, Praha*

Prezidium Československé akademie věd
Praha 1, Národní třída 3

Když nyní přehlízíme 30 let budování socialismu u nás, můžeme jistě s hrdostí hodnotit, co dalo toto období naší vědě: můžeme právem říci, že rozvoj naší vědy v tomto období je důstojnou položkou rozvoje naší společnosti, a to jak ve výstavbě celé struktury naší vědy, její materiální základny, jejího ideového zaměření a sepětí s výstavbou socialismu, výchovy kádrů, její vědecké produkce i autority, kterou si získala ve světové vědě, tvůrčích vědeckých vztahů, které navázala jak s vědci socialistických států, tak i jiných zemí s rozvitou vědou; začala se i důstojně podílet na řešení světových problémů v rámci aktivity mezinárodních organizací ať čistě vědeckých, ať vládních sdružených kolem OSN, i prostřednictvím jejich mezinárodních programů.

Já, kterému po dlouhou řadu let byla poskytnuta důvěra, abych se tvůrčím způsobem a iniciativně podílel na rozvoji naší vědy, jsem se snažil nejen přispět svými znalostmi, silami i zkušenostmi v rámci svého speciálního oboru, ale i zobecňovat své zkušenosti v teoretické otázce rozvíjení vědy a jejího postavení z hlediska potřeb a idejí výstavby socialismu. I když řadě z nás byla v posledních letech vzata možnost, abychom i nadále věnovali své síly a zkušenosti rozvoji naší vědy i jejímu podílu na výstavbě socialismu, nechceme a nemůžeme se vzdát možnosti a povinnosti, abychom na základě svých teoretických i praktických zkušeností dále sledovali rozvoj naší vědy a hodnotili její stav a postavení.

Prosím, abyste přijali tento dopis jako výraz tohoto mého zájmu a přihlédlí ve své činnosti k jeho vývodům a upozorněním. Jsou shrnutím toho, na co jsem útržkovitě upozorňoval zvláště ve svých výročních zprávách o své vědecké činnosti.^a

Hned v úvodu nemohu zamlčet, že jsem krajně znepokojen mnohými zjevy, které nesvědčí o tom, že se dnes poslání vědy u nás doceňuje a že se respektují její skutečné a pro její rozvíjení zcela nezbytné potřeby; to způsobuje nejen její stagnaci, kterou nemohou zastříti halasná slova o úspěších, vede to k postupné ztrátě jejích vědeckých pozic v minulosti již uskutečněných. Konstatuji to s lítostí a obavami, neboť znám ze zkušeností, jakého úsilí je třeba, aby se takové postavení vědy získalo, a jak dlouhodobé jsou důsledky zpomalení a ztrát. Tato situace je tím nebezpečnější nyní, kdy máme vstupovat do zápasu o realizování vědecko-technické revoluce se všemi jejími technickými, kulturními, společenskými i mezinárodně politickými dopady.

Jsem si vědom toho, že síla mých argumentů může být znevažována tím, že jsem byl vyřazen z vědeckého dění u nás a že pochopitelně moje informovanost může být

znevažována. Soustředím se proto jen na několik základních otázek. Abych při tom nemohl být viněn, že moje stanovisko pramení z čistě osobních zájmů a situací, konfrontuji dnešní vývoj a stav s tím, jak analyzoval situaci ve vědě materiál zpracovaný v sekretariátu ÚV KSČ, který byl uveřejněn a dán do diskuse na vědeckých pracovištích v letech 1970–1971.

Především mě doslova děsí, stejně jako jistě každého, kdo se nad tím zamyslí nezapjatě, způsob, s jakým se hospodaří s tím, co je pro vědu nejcennější a nejnákladnější, tj. s vědeckými kádry. Každý přece musí vědět, jakého úsilí bylo třeba, aby vyrostly početné a nezbytné vědecké kádry, aby získaly své vědecké znalosti a zkušenosti i své uznávané postavení ve vědě světové. Obecně je známo, že k vychování takto zkušených pracovníků vědy je třeba kolem 15 let. Přitom jde u nás v naprosté většině o vědce v socialismu vychované a jeho poslání oddané.

Starší vědečtí pracovníci, kteří nešetřili svých sil, aby pomohli vytvořit náš systém vědeckých pracovišť, a vychovali pro ně vědecké pracovníky, jsou zhusta nuceně dávaní do důchodu v době, kdy jsou ještě plně schopni vědecké práce, a společnost je tak zbavována možností, aby uplatňovali pro ni své vědecké znalosti a zkušenosti, aby pro ni předávali ve výchově své vědecké znalosti nové vědecké generaci i aby se podíleli na uplatnění vědy v praxi. A co je navíc: je nám znemožňováno uveřejňování našich zkušeností a tím provádět a předávat jejich syntézu veřejnosti; a stejně jsme vyřazováni, opět k velké škodě naší společnosti i socialismu vůbec, z mezinárodního vědeckého dění. Na naše žádosti, abychom mohli vyhovět mezinárodním organizacím, které nás žádají o účast, se vůbec neodpovídá a jakékoli zahraniční cesty nám nejsou povolovány. Jsou i takové případy, jaké znám z vlastní zkušenosti, že je nám ztěžován, ba znemožňován styk s pracovišti, která jsme vybudovali a v nichž pracují naši dlouholetí žáci.

U mnohých pracovníků *střední generace*, tedy na nejvyšším stupni jejich vědecké potence, je vědecká práce buď znemožněna, jak je tomu u velké části pracovníků společenských věd, kteří musí hledat pouhou obživu v práci neodpovídající jejich vzdělání a tvůrčím schopnostem, často v práci jen čistě manuální, nebo je jim sice vědecká práce v omezené míře umožněna, ale jejich schopnosti, vzdělání a zkušenosti nejsou plně využity: jsou zbaveni možnosti vést vědecké kolektivy, vychovávat mladé vědecké kádry, účastnit se mezinárodního vědeckého styku, získávat vyšší vědecké hodnosti. Nadto jsou často drženi v nejistotě o svém dalším osudu krátkodobými smlouvami jednorozčními a dvouletými; ze smluvních úvazků, které byly v trvání pěti let v minulosti zaváděny, aby umožnily zdravý pohyb kádrů na vědeckých pracovištích, se stal nástroj morálního nátlaku na vědce a stagnace vedoucích, často zcela nekvalifikovaných kádrů. Je zcela přirozené, že v takových nejistotách se vědci nemohou pouštět do nových dobrodružství vědeckého poznání, narušují se vztahy ve vědeckých kolektivech, klesá skutečná výkonnost vědy, dochází k vědecké stagnaci.

O výběru *vědeckého dorostu* rozhodují zhusta faktory jiné než jejich skutečný zájem o vědeckou práci, jejich nadání a tvořivá potence; nadto mají mladí adepti vědy omezenou možnost získávat zkušenosti od nejzkušenějších vědců svého oboru ať domácích ať

zahraničních. Způsoby, s nimiž se zachází s vědeckými kádry, vedou u mladých vědců zhusta ke skepsi, až frustraci a cynismu, které jim brání pracovat s tím čistým nadšením, s jakým nastupovali mladí lidé do vědy v letech nástupu do socialistického budování. U mnohých z nich je pak vědomí skutečné vědecké perspektivy nahrazováno potřebami a možnostmi pouhé osobní kariéry.

Zcela zvláštní kapitolou je získávání *vědeckých hodnotí*: na jedné straně se znemožňuje, často na základě nekvalifikovaných verdiktů, nemajících daleko od frašky, obhajoba dobrých vědeckých prací ať pro hodnot kandidátů věd, ať doktorů věd. Na druhé straně se umožňuje získávat hodnoty za politické zásluhy na základě prací nekvalitních! Jsou obecně známy případy, kdy vědecká práce a na základě ní udělená hodnota byly získány způsobem, který je neslučitelný s morálkou vědy a samozřejmě i socialismu.

Na *vedoucí místa* bylo nejednou umožněno dostat se takovým, kteří nemají potřebné znalosti a zkušenosti v daném oboru, ba dokonce postrádají potřebných mravních hodnot, zájmu o rozvoj vědy i skutečného přesvědčení. Majíce pak neomezenou možnost uplatňovat v jednání s podřízenými plnou libovůli, upínají všechno své „řídící“ úsilí na udržení své pozice a jejich výhod.

Není divu, že za takového stavu věcí panuje na mnoha vědeckých pracovištích i katedrách vysokých škol atmosféra nejistoty a strachu, která podlamuje síly vědeckých pracovníků a podstatně snižuje výkonnost vědeckých pracovišť.

Mohu na základě vlastních zkušeností říci, že takové zacházení s vědeckými kádry nemá obdoby v žádné ze socialistických zemí, znevažuje autoritu československé vědy ve světě, vrhá hrubý stín na charakter našeho socialismu a vůbec neodpovídá leninským principům práce s odborníky a vědci. Jsem přesvědčen, že také pro naši společnost platí Leninova slova napsaná v roce 1922: „*Nedosáhnou-li všechny naše vedoucí orgány, tj. komunistická strana, sovětská moc a odbory toho, abychom chránili jako oko v hlavě každého odborníka, pracujícího svědomitě se znalostí svého oboru a s láskou k věci, i když je mu komunismus ideově naprosto cizí, pak o nějakých úspěších ve výstavbě socialismu nemůže být ani řeči.*“ (Spisy, české vydání, sv. 33, str. 191). Podle slov samotného autora se toto upozornění vztahuje na celou dobu „*dokud nebude dosaženo nejvyššího stupně rozvoje komunistické společnosti*“. Jejich platnost jistě nemůže být oslabena tím, že v našem případě nejde vůbec o lidi, jimž by byl „*komunismus ideově naprosto cizí*“, nýbrž z převážné většiny o přesvědčené marxisty, kteří svou angažovanost pro věc socialismu prokázali celým svým životem a prací. Je-li jako důvod diskriminačních opatření proti nim uváděn jejich názor a postoj na události roku 1968, jde o názory a postoj, jež společně s nimi zaujímá význačná část mezinárodního komunistického hnutí. Je proto zcela absurdní, jestliže se taková názorová rozdílnost uvádí za důvod, proč se u nás socialistickým a vlasteneckým vědcům administrativními opatřeními zabraňuje v tom, aby kvalifikovaným způsobem posilovali způsobilost své vlasti přispívat co nejúčinnějším způsobem ke společným úkolům mezinárodního komunistického hnutí a socialistických zemí.

Avšak kromě uvedených škod v kádrové politice dochází i ke *stagnaci kvalitativní*. Není tajemstvím, že se podstatně zmenšily, popřípadě zastavily přírůstky vědeckých

pracovníků a aspirantů, a nadto v rámci stagnujících počtů vědeckých pracovníků na vědeckých pracovištích narůstá v důsledku narůstání byrokratické kontroly počet sil administrativních.

Obávám se, že nebude-li co nejdříve zjednána náprava, škody dnes navozené budou mít vážný dlouhodobý dopad a povedou ke katastrofálnímu zaostávání naší vědy se všemi důsledky pro rozvoj naší společnosti mající uskutečňovat vědecko-technický pokrok v rámci předností socialistického systému.

Samostatný rozbor by si zasluhovalo, jak se vyvíjí v posledních letech *zaměření naší vědy*, které má zajišťovat *dlouhodobý perspektivní předstih*, a tím zajišťovat možnost našeho dalšího postupu směrem k podmínkám a potřebám společnosti komunistické, a dále, jak z tohoto pohledu – se uskutečňuje spojení vědy s praxí. Odvolávám se však zde na shora uvedený stranický materiál s tím, že od doby, kdy byl koncipován a diskutován, kdy se těmito otázkami kriticky zabýval, došlo dalšímu zhoršení v obou uvedených směrech a vůbec nejsou uplatňovány postuláty, které stanovil. K tomuto zhoršení dochází jistě především ze shora uvedených kádrových důvodů, jednak však z důvodů, ve kterých se opět mohou odvolat na stranický materiál: nedostatečná vyjasněnost dlouhodobých perspektiv naší praxe a její nedostatečná schopnost chápat se pohotově výsledků, jež přináší věda. Spíše se požaduje, aby se věda co největší svojí kapacitou zabývala okamžitými potížemi praxe bez ohledu na to, jakého jsou původu. To ovšem dále strhuje vědu od hledání nových perspektiv a prohlubuje nebezpečí jejich zaostávání. Jelikož pak o efektivnosti celé soustavy věda-výzkum-praxe rozhoduje nejslabší článek, narůstá nebezpečí, že přibude nový slabý článek – věda a perspektivy, které má otvírat.^b

Stejně stručně chci poukázat na nebezpečné další zaostávání v *materiálním vybavení* naší vědy, u něhož stranický materiál konstatoval, že prostředky, jež se poskytují vědeckým pracovištím Akademie, vysokých škol i řady resortních ústavů, nemohou dostatečně zajišťovat, aby naše věda mohla pracovat ve většině úseků na soudobé světové úrovni. Bohužel je třeba i zde konstatovat, že v tomto směru nedošlo ke zlepšení, nýbrž naopak: poskytované prostředky, zvláště devizové, nestačí ani na pořádnou údržbu a obnovu stávajícího zařízení. Přitom celá řada ucelených a plně zdůvodněných projektů zůstala torzem a obávám se, že není tendence ani v dohledné budoucnosti tyto nedostatky a škody napravit.

Podrobněji se však chci zabývat *mezinárodními vztahy* naší vědy. Je obecně přijato všemi, kteří znají podstatu vědecké práce, že *věda je svojí podstatou internacionální poznávací proces* a že jakékoliv vytrhávání kteréhokoliv jejího úseku z tohoto procesu a oslabování účasti v něm nutně způsobuje její oslabování a ztrátu efektivnosti. Proto i platí, že věda může tím více prospívat své zemi, čím více a účinněji se umí podílet na tomto mezinárodním procesu. Z tohoto hlediska např. i integrace vědecké práce v rámci socialistické soustavy nesmí být opatřením omezujícím, nýbrž posilujícím účast v onom světovém mezinárodním procesu.

V minulých dvou desetiletích se podařilo na mnohých úsecích zapojit naši vědu důstojně do takové mezinárodní spolupráce a získat pro ni autoritu jako pro vědu země

budující socialistickou společnost. Dnes jsme bohužel svědky toho, že se toto postavení československé vědy promarňuje tím, že se velmi omezují a znehodnocují možnosti vědeckých styků a účast na světovém vědeckém dění; nejrůznějšími opatřeními kádrovými i finančními, která jsou vymyšlena a prováděna bez ohledu na podstatné potřeby vědy, se ztenčily všechny možnosti a prostředky pro realizování vědeckých styků. Tvrzení o nebezpečném vlivu takových styků na ideový postoj vědců je důkazem nedůvěry v sílu socialistické vědy a v pevnost socialistických vědců a strachu těch, kteří neznají vědu a její podstatu. Nevyužívá se možností, aby všichni mladí vědci procházeli tuhou školou mezinárodních zkušeností i aby vědci již zkušení a ve světě známí uplatňovali svůj talent ve světovém vědeckém dění a obohacovali svoji práci nejaktuálnějšími jeho podněty. Zeslabuje se podíl naší vědy na pomoci nově se rozvíjejícím zemím, a tím se ponechává stále větší prostor vědcům jiných zemí, čímž se i zeslabuje náš vliv jako země socialistické na vývoje těchto zemí, které si teprve svoji budoucnost vytvářejí. Naše věda, která si i v těžké mezinárodní konkurenci začala vydobývat významné a uznávané postavení, promarňuje nastřádané bohatství a mění se opět ve vědu provinciální, opět se ožívuje komplex „malé země“, která má a smí mít jen omezené možnosti uplatnění ve světovém dění, komplex, s nímž jsme musili v sobě i okolo sebe tolik zápasit na počátku rozvíjení naší socialistické vědy.

Bohužel i *spolupráci v rámci socialistických zemí*, která by měla alespoň zčásti nahrazovat ztracené možnosti, se nerozvíjí tak, jak to odpovídá skutečným potřebám a charakteru vědy: nedokázala se osvobodit od těžkopádného a byrokratického formalismu, jenž je tak dalek prudkému dynamismu zdravé vědy, a nadto i dotování jejích potřeb je příliš malé, takže ani zdaleka nepokrývá skutečné potřeby, možnosti i zájem vědců samých.

Každý bychom jistě mohli podat podrobný výčet o tom, kolik pozic jsme takto vyklidili a kolik hodnot jsme tak ztratili. A to ještě stále je možno těžžit z toho, co bylo získáno a vytvořeno v minulosti, žít z podstaty. Avšak prameny těchto možností rychle vysychají při dnešní zhoubné politice vůči vědě i pokud se týče mezinárodní spolupráce.

Ještě pokládám za nutné se dotknout některých *otázek ideologických*. V minulých desetiletích rozvíjení naší vědy byla námi vždy zdůrazňovaná nezbytnost správného ideového marxistického zaměření pro vývoj naší vědy i pro samotnou práci vědců a jejich výchovu. Nemálo úsilí bylo věnováno tomu, aby se našly správné způsoby nedogmatického uplatnění dialektického materialismu ve vědě a aby vědci pochopili, že v jeho filozofii mají nezbytný základ a obecnou teorii vědeckého myšlení, a tím i účinnou pomoc ve vědecké práci. Dosáhlo se toho, že většina vědců i starších a již zkušených i nově nastupujících pochopila, jakým je pro jejich práci přínosem spojení vědy se základním proudem výstavby a rozvoje socialistické společnosti.

Dnes připuštěnými „ideology vědy“ je celé toto úsilí znevažováno paušálními, naprosto nedoloženými útoky a obviněními, jakákoliv snaha po samostatnějším, vědeckém rozvíjení tohoto základu v soulase s potřebami rozvoje vědy i společnosti je vystavována nebezpečí obvinění z „revizionismu“. Marxistické učení se dogmatic-

ky představuje jako ztrnulý, a tím v podstatě slabý systém; jeho optimistické poslání a jeho vědecká metoda jsou nahrazovány povrchní a strnulou apologetikou, jež svazuje jakékoliv samostatnější myšlení. V této podobě pochopitelně ztrácí jakoukoliv cenu pro vědce, pro jejich práci i pro vytváření vědeckých perspektiv. Ideová výchova se mění v pouhou školometskou, „liturgickou“ látku, která nemá s vlastní vědeckou prací, ale ani se životem nic společného; avšak v takové podobě se vyžaduje jako jeden z projevů „společenské angažovanosti“. To ovšem vytváří rozryv mezi vědou a ideologií, jaký jsme nikdy v minulosti neznali. Nemůže být větší nebezpečí pro rozvíjení ideologie, než když se stane pouhou požadovanou součástí osobní kariéry, a je proto jen předstírána a nikoliv přijímána a osvojována.

I samotná otázka tzv. vědecko-technické revoluce, jež svými pozoruhodnými rozborů perspektiv vývoje společnosti z marxistického hlediska byla s to dodávat vědecké práci v jakémkoli oboru perspektivní optimismus a nadšený zájem i vazbu na rozvoj společnosti, ztrácí v dnešní atmosféře ideologické apologetiky a hlášeného tzv. „reálného socialismu“ svoji atraktivní sílu a zůstává nejvýš jen pouhým obsahem „ideologického školení“. Přitom se dostává i ve své již odzbrojené podobě do stálého rozporu s prováděnou ekonomickou i politickou praxí. Tato skutečnost je o to horší, že se takto ztrácí jeden z účinných nástrojů ideologického působení socialistické společnosti v rámci jejího poslání v mezinárodním revolučním hnutí i v působení zvláště na mládež v kapitalistických zemích.

Shrnuji tedy:

Naše věda, která v minulých desetiletích rozvíjení naší socialistické společnosti se začala díky uvědomělé pomoci a důvěře Komunistické strany Československa úspěšně rozvíjet, takže dokázala dotahovat předstih světové vědy, dosáhla značné mezinárodní autority a tím i byla důstojnou reprezentací možností a záměrů socialistické společnosti, byla v posledních letech brutálním způsobem ve svém vývoji srazena, její tvůrčí síly rozvráceny, stovky jejich vědeckých pracovníků – socialismu oddaných odborníků – jsou zbavovány jakékoliv možnosti vědecké práce. Její řídicí orgány nemají dostatek sil a autority a snad i odhodlanosti, aby mohly prosazovat naprosto nezbytné potřeby vědy a jejího rozvoje. Na vedoucí místa ve vědeckých institucích a pracovištích se mnohde dostaly síly nedostatečně kvalifikované, kariéristické, jež svým jednáním ničí i to, co kladného může z minulosti přezít.

Za těchto poměrů nejsou ani materiální ani kádrové potřeby vědy zajišťovány tak, aby zaručovaly perspektivy vědy nutné pro následující etapu rozvoje naší společnosti. Naše věda je vytrhována z tvůrčího procesu světové vědy a nutný pohyb, který účast v tomto procesu vyžaduje, je blokován byrokratickou ztrnulostí. Optimistická ideologie marxismu je strhávána do vod neproduktivního apologetismu, neschopného být dynamickou oporou tvůrčího rozvíjení věd přírodních a společenských. Naše věda je ohrožena úpadkem do provincialismu, v němž nebude schopna plnit své náročné specifické progresivní úkoly, jaké potřebuje intenzivní vývoj naší společnosti, její kultura, ekonomie i mezinárodní postavení.

Doufal jsem, že se stranické vedení bude touto problematikou zabývat s tou vážností a odpovědností, jak jsme toho svědky v Sovětském svazu, Polsku i jiných socialistických zemích, a že otevře nové možnosti rozvoje vědy a odstraní nastalé disproporce a škody. Jednání ÚV KSČ o vědecko-technickém rozvoji se zabývalo jen malou částí problematiky, jež může mít okamžitý dopad, nemůže však být dostatečně účinnou ani ve svém omezeném okruhu, bez řešení problémů celé základní struktury vědy, na některé z nichž jsem se pokusil ukázat, a zvláště bez toho, že vědě budou opět vytvořeny podmínky pro skutečnou tvůrčí práci.

Vážení soudruzi,

pokusil jsem se ve svém dopise shrnout nejzávažnější skutečnosti ohrožující rozvoj naší vědy. Jsem přesvědčen, že jste si jich sami plně vědomi. Přesto jsem se rozhodl, že jako komunista nemohu mlčet o nich právě nyní, kdy se na jedné straně připravují směrnice pro šestou pětiletku; na druhé straně pak četné projevy při příležitosti oslav třicátého výročí osvobození naší země Sovětskou armádou konstatovaly, že v podstatě byl u nás konsolidační proces ukončen. Domnívám se proto, že je nyní naléhavou povinností prezidia ČSAV, aby se vši svojí autoritou zasadilo o to, aby na úseku vědy byly uskutečněny normální poměry, které by umožnily všem vědcům, aby svými silami, znalostmi a zkušenostmi opět mohli přispívat ke zdravému a intenzivnímu rozvoji naší vědy ve prospěch dalšího vývoje socialismu v naší zemi.

V Praze, dne 25. června 1975.^c

Akademik Ivan Málek, laureát Mezinárodní Leninovy ceny míru^d

Listy, 1975, roč. 5, č. 7 (prosinec), s. 44–48.^e

A AV ČR, fond Ivan Málek, k. 64, i. č. 1057. Kopie, strojopis.

---

a V původní rezoluci (viz A AV ČR, fond Ivan Málek, k. 64, i. č. 1057, kopie, strojopis), která byla určena částečně jiným institucím než ČSAV, ovšem úvod vypadal značně odlišně:

„Vážení soudruzi,

pokládáme za svou povinnost upozornit na dnešní situaci ve vývoji československé vědy, která je nebezpečná celému budoucímu vyvíjení naší společnosti a zvláště její schopnosti budovat plně vyvinutou socialistickou společnost.

Proč se na vás obracíme tímto dopisem: jako komunisté a vědci, kteří jsme si vědomi důležitosti vědy jako rozhodujícího činitele a spolupracovníka při přípravě a realizaci všech dalších etap našeho socialistického budování a života a kteří jsme měli možnost podílet se na výstavbě naší vědecké základny, stále si připomínáme, jakých možností je schopen náš stát budující socialismus v rozvíjení vědy, pakliže rozhodující řídicí složky našeho života, především KSČ, jsou si vědomy důležitosti vědy a poskytují jí všechny **pro ni specifické** podmínky a především důvěru jejím tvůrcům.“^e

b Bod 2 rezoluce (dokument byl členěn na úvod, 6 bodů a závěr) zněl takto:

„V minulých dvou desetiletích se podařilo vybudovat takovou strukturu vědy a jejího problémového zaměření, že byla schopna namnoze v předstihu řešit otázky, jež byly (resp. mohly být) rozhodujícím přínosem pro rozvíjení naší socialistické společnosti, její ekonomiky i kulturního a společ-

čenského rozvoje. Bylo to proto, že při vytváření dlouhodobých perspektiv vědy se vycházelo ze základního marxistického rozboru potřeb naší společnosti budující socialismus a že přitom byla dána vědcům marxisticky vzdělaným plná důvěra při stanovení předstíhové vědecké problematiky. Tomu odpovídající konkrétní zaměření vědecké práce se plně osvědčilo jak v domácích tak i světových rozměrech.

Nespravedlivé a nepravdivé jsou z tohoto hlediska výtky, které se dnes zhusta opakují, že věda nebyla svou problematikou dostatečně spojena s praxí. To již zevrubně doložil a analyzoval uvedený materiál sekretariátu ÚV KSČ, který zdůraznil zcela správně, že věda nemůže vyčerpávat své zaměření i konkrétní práci problémy, které tlačí praxi dnes, nýbrž musí **ukazovat dlouhodobou cestu z obtíží** a prostřednictvím řešení těchto dlouhodobých problémů má přispívat účinně [k] řešení problematiky aktuální a tím ji zařazovat do trendu dlouhodobého.

O tom, že zaměření vědy skutečně v minulosti bylo správné, svědčí to, že ještě dnes většina oborů může žít a žije z nastoupené cesty. To ovšem dnes již nemůže stačit: Je třeba principiálních vědeckých rozborů perspektiv a problematik, které by dokázaly předstihnout dnešní praxi tak, jak tomu bylo u perspektivních plánů v minulosti. Zde však se rýsuje největší nebezpečí pro perspektivnost naší vědy v tom, že se **perspektivní problematika jednoznačně zatěžuje obtížemi dneška, marxistické zásady o spojení vědy s praxí se znevažují tím, že se vyžaduje jednostranné „krátké spojení“ a jím se určuje směr, rozsah, rozvoj a materiální zajištění vědy.** Toto nebezpečí postihuje téměř všechny vědecké obory, zvláště kritické je však na úseku věd společenských, kde k tomu ještě navíc přistupuje stálý strach ze smělejších perspektiv a autocenzura, způsobená paušálními útoky, jimiž je stíhán jakýkoli pokus o hlubší analytické zpracování otázek týkajících se vyvíjení naší společnosti.

Nemůže být sporu, že se již výrazně projevují důsledky кадровých postihů stovek kvalitně erudovaných, marxisticky vzdělaných a zkušených vědců.“

Na tuto pasáž navazoval ještě bod 4:

„Spojení vědy s praxí. Upozornili jsme již v bodě 2. na převládající dnes škodlivé zjednodušování otázky o spojování vědy s praxí. Znovu však chceme zdůraznit, jak všestranně nebezpečné je pro další cestu intenzifikace našeho hospodářství i kultury zúžené pojetí tzv. vědecko-technického rozvoje.

Je řadou rozborů dnes již prokázáno, že o **efektivnosti celé soustavy věda – výzkum – technický rozvoj – praxe rozhoduje nejslabší článek.** Znovu připomínáme onen materiál ÚV KSČ, který zcela jednoznačně ukázal, že dosud byla pro dynamický pohyb v této soustavě a tedy pro pokrok nejslabším článkem praxe a její plánování a řízení, které scházely účinné podněty a proto i zájem, aby realizovala plynule výsledky vědy a výzkumu, a tím nastupovala nutné kvalitativní změny.

K tomu ještě přistupuje skutečnost, že jednotlivé vědní obory jsou strhovány ze svých koncepcí k řešení úzkých problémů praxe, což vede navíc ještě k tomu, že **se rozbíjí komplexní integrace vědy a zeslabuje se její schopnost řešit složité problémy dneška v celé jejich dialektické komplexnosti a návaznosti.**

Skutečnosti, které jsme uvedli v předchozích bodech, navozují situaci, kdy se stává stejně slabým článkem sama věda, která nebude schopna zajišťovat dlouhodobý předstih před praxí a poskytovat tak progresivní podněty pro pohyb vpřed. To by mělo katastrofální, dnes těžko domyslitelné důsledky pro naši zemi a její perspektivní vývoj, neboť ohromně rozvinutá průmyslová výroba, další intenzifikace zemědělství, ochrana a tvorba životního prostředí i sám životní styl a rozvíjení tvořivých potencií lidí budou odkázány na nedokonalá, empirická řešení a na opožděné reakce na poznatky získávané ze zahraničí. Vše to je samozřejmě v příkrém rozporu s kulturní a vzdělanostní tradicí a intelektuální tvořivou potencií našich obyvatel.“

- c Ve strojopisné kopii editovaného textu (viz A AV ČR, fond Ivan Málek, k. 64, i. č. 1057) není den odeslání uveden.

- d Ve strojopisné kopii editovaného textu (viz A AV ČR, fond Ivan Málek, k. 64, i. č. 1057) je uvedeno pouze „*Akademik Ivan Málek*“.
- e Text je editován podle znění uveřejněného v časopise *Listy*. Byl přepsán v souladu se současnou pravopisnou normou a se zásadami uvedenými v práci ŠTOVÍČEK, Ivan a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 2002. Zkrácená slova (čs., techn. apod.) byla rozepsána; rovněž byla upravena a v některých případech doplněna interpunkce. Při přepisu tištěné verze bylo ponecháno původní odlišení textu kurzívou; v případě strojopisu (kopie původní rezoluce, citované v poznámkách) bylo původní zvýraznění v textu proloženém písmem přepsáno písmem tučným. Citace (v originále obyčejným písmem v uvozovkách) byly přepsány kurzívou.

LISTY

Ročník V.

Prosinec 1975, č. 7

Časopis československé socialistické opozice

Portugalsko, Helsinky a Československo 1975

Leto 1975 proběhlo v Evropě ve znamení Portugalska a konference v Helsinkách, ale právě proto, a v míře, kterou jsme nečekali, také ve znamení Československa. Nikdy od roku 1968 nebyly Československo a jeho dvoji zkušenost z roku 1968 tak často a v takovém rozsahu středem pozornosti jako právě letos. Proč?

Všechno začalo v Portugalsku, v euforii jež následovala po dubnovém převratu v roce 1974 a skončila v den výročí okupace Československa, 21. srpna 1975, kdy se levicové demonstrace pod standartou PRŮČ S AMERICKÝM A SOVĚTSKÝM IMPERIALISMEM, zúčastnili i portugalští komunisté. Přislušníci jediné evropské KS, která ústí svého tehdy v Praze sídlícího generálního tajemníka schválila sovětskou intervenci v Československu. A jejíž generální tajemník okamžitě po svém návratu do země v roce 1974 dal vytisknout nové vydání své brožury z padesátých let, v níž se praví: "Nesmíme bojovat za nějaký abstraktní socialismus, nýbrž za takový, jaký byl už uskutečněn v Sovětském svazu".

Celý portugalský vývoj po převratu z dubna 1974 nese v sobě nejednu analogii s vývojem československým. Po desetiletích nedemokratického režimu, bez tiskové svobody, bez informací, bez demokratických práv, organizací a institucí, byl převrat dílem personálu diktatury. Části její vojenské elity, která v koloniích přišla do bližšího styku s realitou, odhalující druhou stránku režimu, a prošla tu školením, jakým je pro personál diktatury vždycky právě jen takový kontakt. Portugalská vojenská junta zdědíla zemi, o

kteří věděla pramálo, právě proto, že léta diktatury zahallla temnotou její skutečný stav. Země věděla také pramálo sama o sobě, po všech těch letech, kdy byla odkázána jen na oficiální informaci a septem šířených slechy. Čekali jí dlouhý proces sebezpoznavání a sebeuvědomování. Konečně lid, národ, prostě ti, kteří se nepodíleli na moci v uplynulých čtyřiceti letech, byli naplněni hlubokou nedůvěrou k slovům i mlhavým programům, začínajícím z tribunu, z rozhlasu, z televize. Trvalo dlouho, prakticky rok, než byla tato nedůvěra prolomena.

První etapa portugalského vývoje skončila volbami do ústavodárného shromáždění v dubnu 1975. Volbami, které přinesly zdrcující porážku portugalských ortodoxně promoskevských komunistů (pouhých 13% hlasů). A vítězství stran hlásících se k demokratickému socialismu, v čele s portugalskými socialisty (kteří získal téměř třikrát tolik hlasů co Čunhalovi komunisté). V tu chvíli portugalský lid uvěřil, že demokracie má možná skutečné šance, že jeho mínění něco znamená, že je může nejenom vyslovit, ale i prosadit, a začal jednat podle toho. A to byl okamžik, kdy bylo třeba povolát sovětská vojska.

Analogie je totiž přímo nápadná. Včetně usilovné snahy nového vedení země nedopustit na jedné straně puč zprava, návrat zpátky, a na druhé straně nepřekročit meze existujících možností a nevyvolat rozkol se systémem spojenectví a hospodářských vazeb, jehož je Portugalsko součástí. Včetně netrpělivosti krajní levice, obávající se o osud revoluce a odhodlané nébrat ohled na žádné meze.

Osobní fond Karel Domin

MARIE BAHENSKÁ – JAN JANKO

Personal papers of Karel Domin

Abstract: Karel Domin was the important Czech botanist, politician (1935–1939 senator) and chancellor of Charles University in Prague (1933/1934). He is an author of many scientific works and popularizing publications.

Key words: botany, Charles University in Prague, 20th century

I. Život a dílo

Karel Domin patří k nejvýznamnějším a nejvšestrannějším českým botanikům a ve svém oboru rovněž vynikl jako organizátor vědeckého života a reprezentant české vědy v jejích mezinárodních stycích. Jako politicky vysoce angažovaný občan Československé republiky se dočkal slávy i trpkého pocitu zneuznání a křivdy. V době vlády komunistů bylo jeho jméno buď ostouzeno, anebo zamlčováno – ani odborné botanické časopisy nepřinesly jeho nekrolog.

Narodil se 4. května 1882 v Kutné Hoře jako syn ředitele učitelského ústavu v Příbrami Karla Domina a jeho manželky Adély (dcery významného pedagoga Gustava Adolfa Lindnera). Po studiu na příbramském gymnáziu (maturita 1900) začal studovat přírodní vědy na Filozofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Studia završil doktorskou disertací roku 1906, následujícího roku se habilitoval pro soustavnou botaniku. Univerzitní kariéra postupovala rychle: roku 1910 se stal mimořádným, 1916 pak řádným profesorem. V roce 1912 inicioval založení České botanické společnosti a stal se jejím druhým, dlouholetým předsedou (1914–1945), když ve funkci vystřídal svého učitele Josefa Velenovského, profesora Univerzity Karlovy. Tehdy došlo ke konfliktu popudlivého a posléze zatrpklého Velenovského s většinou botanické obce, do jejíhož čela se nyní postavil právě Domin. Pro něho pak byl roku 1924 zřízen Farmaceuticko-botanický ústav, jenž byl ovšem po penzionování J. Velenovského (1927) včleněn do Botanického ústavu, nyní pro Domina uvolněného. To byl Domin již ženat s Gabrielou („Ellou“) roz. Zdráhalovou, s níž měl syna, budoucího advokáta. V akademickém roce 1922/1923 byl zvolen děkanem Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a poté v roce 1933/1934 dokonce rektorem; toto období proslulo tzv. insigniádou, která citelně

poznamenala politické ovzduší v republice – události podrobně popsal a dokumentoval v díle *Můj rektorský rok* (1934).

V období tzv. první republiky nastoupil Domin také politickou dráhu, v níž razantně zastával vyhraněné nacionalistické postoje. Sympatizoval s pravicí, angažoval se v Marešově Vlajce (roku 1936 čestné členství), v letech 1935–1939 byl senátorem za Národní sjednocení, kde se dostal posléze i do užšího vedení (od roku 1937). Jako rektor prosadil naplnění zákona o Univerzitě Karlově z roku 1920 (obecně nazývaného „lex Mareš“ podle jeho navrhovatele), jenž stanovil českou univerzitu jako výhradní dědičku práv a tradic původní Karlovy univerzity, tedy i držitelku insignií a Karolina. Vydání insignií pražskou německou univerzitou, která je dosud držela, bylo provázeno ostrými střety a rvačkami mezi českými a německými studenty, vedlo však také k polarizaci české politické scény, kde levice odsuzovala vzniklou aféru jako zbytečnou; pravice pak dostala příležitost k pranýřování údajně protinárodní a procizácké politiky levice a Hradu. Po mnichovské katastrofě organizoval Domin tažení za očistu veřejného života od údajně zkorumpovaných a zrádných politikářů první republiky pod názvem Akce národní obnovy (ANO), jíž zprvu předsedal. Šlo však o nevýznamnou epizodu, která byla dalším vývojem událostí překonána; za německé okupace se Domin v podstatě stáhl z veřejného života. Neustával však v horlivé vědecko-organizační práci a v rámci možností se zapojil do odbojových aktivit. Po roce 1945 byl nicméně nařčen z kolaborace, roku 1946 zatčen a obviněn z prohřešků proti národní cti dle tzv. retribučních dekretů, v dubnu roku 1947 ho však Národní soud zprostil obvinění a očistil. Přesto se nemohl vrátit se do svého ústavu. Rozhodl Únor 1948. Na jaře 1949 ho tehdejší ministr školství a národní osvěty Z. Nejedlý odeslal do trvalé výslužby. Ze svého neštěstí vinil především své bývalé asistenty F. A. Nováka a V. Krajínu, zčásti též J. Dostála. Izolován od vědeckého života žil v ústraní a hmotném nedostatku. „*Jeho neobyčejný životní elán byl zlomen a zdraví podryto.*“ (Ivan Klášterský, 1970.) Zemřel v Praze 10. června 1953.

Dominův učitel J. Velenovský vedl svého asistenta směrem k využití srovnávací morfologie při taxonomickém zpracování české květeny i jednotlivých významných rodů v širším celku. Mladý Domin tedy kromě běžných floristických zpráv věnoval hlubší pozornost rodu mochna (*Potentilla*), z níž posléze výtěžil obsáhlejší studii (1903). Vrcholnou práci tehdejší české systematiky však představuje zpracování rodu smělek v díle *Monographie der Gattung Koeleria* (1903, 354 s.), v níž překročil stín svého učitele a využil geograficko-morfologické metody Richarda von Wettsteina, jenž v 90. letech předešlého století působil i v Praze. To znamená, že Domin přihlédl i k údajům zeměpisného rozšíření jednotlivých taxonů. Od Wettsteina se však lišil v hodnocení příčin mutací a vůbec proměnlivosti – zdůraznil možnost přímého přizpůsobení nárokům prostředí. Tím se vydal cestou neolamarckismu a vitalismu, k níž se otevřeně přihlásil, ale své obecně teoretické důvody k tomu příliš nezdůrazňoval. Domin dále studoval taxonomické poměry u řady rostlin, např. u jitrocelů či pomněnek, završením tohoto výzkumu je obsáhlá práce věnovaná rodu srha (*Dactylis*) z r. 1943.

Na rozdíl od svého učitele Domin živelně tíhl k rozpracování problematiky zeměpisného rozšíření studovaných objektů a především k zachycení jejich vztahů a závislosti na prostředí. Tak vznikala celá řada prací věnovaná jednotlivým oblastem Čech a jejich rostlinstvu, které namnoze nesly podtitulek „*studie fytogeografická*“. Do této skupiny patří *Brdy* (1903, 2. vyd. 1928), *České středohoří* (1904), *Rudohoří a pruh podrudohorský* (1907, německá verze již 1905), německy vydal obdobně zaměřenou studii o květeně terciárních pánví u Třeboně a v okolí (1904). Teoreticky zajímavá je především práce o Českém středohoří, v níž reagoval na náhledy Josefa Podpěry o vzniku xerothermního útvaru české a moravské květeny. Rozpředla se bohatá diskuse, do níž mj. zasáhl i Dominův nadaný žák František Schustler. Zatímco Podpěra dával přednost průniku xerothermní květeny severní cestou, tj. v podstatě Oderskou branou, Domin zdůrazňoval pronikání těchto elementů jižnější cestou, podél Dunaje. Je třeba podotknout, že ve svých raných pracích tohoto druhu používal fyziognomického přístupu podle Oskara Drudeho, což však později změnil příklonem k přesnější metodice. Tento obrat přinesla důležitá, v oblasti geobotaniky jistě Dominova nejvýznamnější práce *Problémy a metody rostlinné sociologie a jejich použití pro výzkum trávníků a pastvinných porostů republiky Československé* (1923, 375 s.), kde si ověřil řadu tehdy používaných metod a zavedl i vlastní (např. kombinovanou stupnici pro odhad četnosti a pokryvnosti). Ze zavedených geobotanických škol se klonil spíše ke skandinávské než curyšsko-montpeliérské, již vytýkal spekulativní základy (nicméně právě tato škola u nás převládla, hlavně zásluhou Jaromíra Kličky).

Uvedená práce byla již do značné míry založena na terénních výzkumech na Slovensku. Po vzniku ČSR si Domin v profesorem botaniky na Masarykově univerzitě v Brně J. Podpěrou rozdělil sféry výzkumů svých ústavů: Podpěrovi zůstala Morava se Slezskem, Domin však k Čechám obdržel navíc Slovensko. Na bratislavské univerzitě byla totiž Přírodovědecká fakulta zřízena až r. 1940. Jezdil tam často a publikoval množství floristických a geobotanických příspěvků, z nichž nejvýznamnější je náčrt zónálního rozdělení vegetace v západních Karpatech (1923), dále *Květena našich Tater; její společenstva a vztahy k podnebí a půdě s poznámkami o počátcích výzkumu Tater a s projektem přírodního parku tatranského* (1931) a *Piešťanská květena* (1931). Studium květeny v Karpatech měla zajistit Geobotanická unie karpatská, kterou Domin zakládal s polskými kolegy, zejména z Krakova (A. Szafer) – její stanovy otiskl ve Vědě přírodní roku 1926. Na tomto výzkumu se podíleli i vynikající Dominovi žáci Miloš Deyl, Josef Dostál, Vladimír Krajina a Pavel Sillinger. Poznatky o československých bučinách z hlediska geobotanického přinesla monografie z roku 1931, jež následujícího roku vyšla i anglicky v zahraničí v rámci Rübellovy příručky evropských bukových lesů. Důležitou organizační činnost vyvinul Domin při přípravě 5. mezinárodní fytogeografické exkurze (IPE) v ČSR, pro niž zpracoval základní poučení (1928).

S aplikovanou geobotanikou souvisí i častý Dominův zájem o otázky ochrany přírody – jeho asi nejvýznamnějším dokladem je *Projekt přírodního parku Tatranského* (1926). Ostře se postavil proti záměrům ministerstva národní obrany vybudovat v Brdech vojen-

skou střelnici. Usiloval o vyhlášení četných rezervací, zejména na Slovensku; jeho úsilí o zřízení rozsáhlejší botanické zahrady bohužel tehdy vyznělo naprázdno. Ve 40. letech se Dominovy geobotanické publikace jako by vracely ke svým počátkům – ubylo na analytičnosti, nicméně líčení krajinného rázu, vegetace a doplňky o diskuse nad jednotlivými problémy (týká se zejména prací o vegetaci povodí Tiché Orlice a Podzvičinska) jsou zajímavé právě dnes, kdy se ráz krajiny a druhové složení tamní květeny radikálně změnilo. Sem patří i *Prodromus květeny mšenské* (1942).

Domin nikdy neztrácel ze zřetele problematiku české květeny jako celku a lze říci, že se již záhy chystal k jejímu zpracování, jak nasvědčuje poměrně stručná, ale podnětná úvaha *Květena česká se zvláštním zřením k útvarům rostlinným, vztahům rostlin k půdě a podnebí a k dějinám jejího výzkumu* (vyšla v letech 1916–1917 v popularizující edici *Za vzděláním*). Dalším krokem bylo vydání upravené a na celé území ČSR rozšířené Polívkovy příručky (spolu s J. Podpěrou) *Klíč k úplné květeně republiky Československé* (1928, 126 + 1084 s.), který plnil svou úlohu standardní určovací pomůcky až do počátku 50. let. Když J. Klika začal usilovat o vydání zevrubné květeny pod svým vedením, zveřejnil Domin rychle soupis československých rostlin *Plantarum Cechoslovakiae enumeratio species vasculares indigenos et introductas exhibens* (1935). Další osudy jeho snah prošly dramatickým vývojem. Po německém vpádu a uzavření českých vysokých škol se Dominovi podařilo získat pracovní místa pro řadu profesionálních botaniků v Komisi pro sběr léčivých rostlin, jíž předsedal od jejího založení při ministerstvu zdravotnictví (1919). Při hledání její obecnější a smysluplné náplně dospěl k organizaci výzkumu květeny českých zemích (1939–1940), ke spolupráci na ní vyzval i regionální a amatérské badatele. Na základě jeho *Programu vlastivědného výzkumu domácí květeny na podkladě regionalistickém* se rozvinula tzv. floristická akce, která shromáždila značné množství materiálu (uvádí se, že roku 1940 se na ní podílelo na 700 spolupracovníků). Současně si Domin pořizoval excerpta a záznamy k české floristice, jež později vyšly zásluhou Jána Futáka, který je zredigoval a doplnil, jako *Bibliografie k flóře ČSR do r. 1952* (Bratislava 1960). Dominovi se tak podařilo najít východisko z omezení výzkumu, způsobeného uzavřením vysokých škol. Vzhledem k tomu, že mu nebylo umožněno vrátit se po r. 1945 do ústavu, rozpracované dílo dokončila mladší generace botaniků (roku 1950 vyšla v redakci Josefa Dostála *Květena ČSR* o téměř 2500 stránkách); Dominovy zásluhy však nebyly vůbec připomenuty.

Jako žák J. Velenovského Domin pokračoval v morfologickém výzkumu a zde se přičinil k tzv. pražské škole morfologie rostlin, kterou založil Ladislav Čelakovský. Vedle dílčích studií se pokusil podat i synteticky pojatý úvod do morfologie rostlin – roku 1925 vyšlo *Rostlinné tvarosloví. Základy srovnávací a popisné morfologie rostlin*, které bylo pak pod stejným názvem rozšířeno v 7. dílu aventinského rostlinopisu (1931–1932, 413 s.). Na morfologii a fylogenetické aspekty palistů se zaměřil za své návštěvy botanické zahrady v Bogoru, v jejichž Annálech tato studie r. 1911 vyšla. K terénnímu morfologickému výzkumu lze přiřadit i sledování variability stromů v 30. letech (nejobsažnější studie je věnována modřínu, 1930), které nicméně vzbudilo kritiku u odborníků z les-

nických věd i biometriky. Velmi poučná, bohatě ilustrovaná a užitečná díla *Pteridophyta* (1929) a *Gymnospermae* (1938) zůstala však jen „soustavnými přehledy“, jak je uváděno v jejich podtitulech. Domin se rovněž pokusil o vytvoření vlastního systému rostlin v práci *Soustava rostlin buněčných z hlediska vývoje a příbuzenských vztahů* (1944, 293 s.), dále též charakterizoval *Pracovní metody soustavné botaniky* (1947).

Důležitou kapitolou v Dominově práci bylo i zpracování sběrů z Austrálie, kde sledoval převážně floristické a fytogeografické aspekty. Pojednání vycházela od roku 1913 do konce 20. let v *Bibliotheca botanica* (celkem asi 1400 s.); zvláštní příspěvek byl věnován rostlinným asociacím v Queenslandu (1910). Tato část jeho díla je v mezinárodním měřítku velice ceněna. Domin patřil také k nemnoha českým botanikům, kterým se podařilo úspěšně stanovit vyšší taxonomickou jednotku na úrovni čeledi – tuto úroveň přiřkl masožravým rostlinám ze západní Austrálie z rodu *Byblis* – vznikla tak i dnes jednoznačně uznávaná čeleď *Byblidaceae* (1922).

Domin věnoval pozornost i dalším oborům – farmaceutické botanice (tu pak pěstoval jeho asistent František Antonín Novák), studoval užitkové rostliny (obsáhlý projekt pro adventinský rostlinopis zůstal v torzu), napsal řadu prací o historii botaniky, jubilejních článků a nekrologů atp. V *Goethově sborníku* (1931) se přihlásil ke goethovské tradici srovnávací morfologie. Od roku 1919 vydával tehdy snad nejvýznamnější český přírodovědný časopis *Věda přírodní* (23 ročníků do r. 1945, 24. ročník načas obnoven r. 1948 v rámci časopisu *Hortus sanitatis*) a *Studia botanica bohemica* (17 svazků 1922–1947). Dominovy zásluhy o rozvoj botaniky byly oceněny mj. členstvím v Královské české společnosti nauk (mimořádný člen 1913, řádný 1916, v květnu 1948 byl vyškrtnut akčním výborem) a České akademii věd a umění (dopisující člen od r. 1919, mimořádný člen od r. 1921 a řádný od r. 1924). Jeho památku mj. připomíná Dominova skalka ve Slavkovském lese a Dominova ulice (od r. 1991) v Praze 13.

Součástí Dominova trvalého odkazu dalším generacím jsou i jeho cestopisy, které vytěžil ze svých četných cest a v nichž si vždy podrobně všímal především přírody navštívených zemí. V letech 1909–1910 podnikl s geografem Jiřím V. Danešem cestu do jihovýchodní Asie (zde se Domin studijně zdržel ve známé tropické zahradě v Bogoru, tehdy Buitenzorgu) a Austrálie, kterou oba vylíčili ve společném cestopise *Dvojím rájem* (1912). Z cesty po Středomoří vytěžil Domin knihu *Za jižním sluncem* (1925), svá putování po severní Americe a Karibiku zpracoval ve čtyřsvazkovém cestopise *Dvacet tisíc mil po souši i po moři* (1928). Návštěva Maroka roku 1936 přinesla knihu *V říši marockého sultána* (1940). Mezi geografy našel Domin také část svých pravicových politických přátel (J. V. Daneš, Stanislav Nikolau).

Lze konstatovat, že Karel Domin byl náš vůbec nejvšestrannější botanik s nevšedně velkou, až ohromující produkcí a pílí, což bylo spojeno s hlubokým vhledem do bohatosti rostlinných forem a velkou pamětí; protože jeho práce měla tehdy již nevídaný a neobyčejný rozsah, v některých případech zůstávala nutně na povrchu. Proto se nedá také hovořit o nějaké vyhraněné Dominově vědecké škole, ač byl Domin učitelem řady

význačných botaniků; ti se však ubírali vlastními cestami. Přispívaly k tomu jistě i některé Dominovy osobní vlastnosti – Domin svému oboru vsutku „dominoval“.

II. Dějiny fondu

Písemná pozůstalost Karla Domina byla Archivem AV ČR odkoupena od rodiny na základě nabídky a výslovného zájmu vnuka Karla Domina 24. 7. 2006, číslo přírůstku 18/2006. Její podstatná část je již od roku 1963 spravována Archivem Národního muzea v Praze.

III. Archivní charakteristika fondu

Písemnosti převzaté A AV ČR byly předběžně roztříděny a uloženy v 10 kartonech a 1 deskách formátu A3, jejich původní rozsah činil 1,20 bm. Nebyly zásadně poškozeny a během pořádání nebylo třeba nic skartovat. Archiválie byly rozděleny podle pořádacího schématu užívaného pro osobní fondy v Archivu AV ČR do následujících skupin:

I. Životopisný materiál

- I. a) osobní doklady, diplomy, legitimace (fascikl 1, i. č. 1–4; k. 1, i. č. 5–32)
- I. c) autobiografie, paměti, deníky (k. 1, i. č. 33–51)
- I. d) hospodářské a majetkové záležitosti původce fondu (k. 1, i. č. 52–54)
- I. e) zdravotní stav původce fondu (k. 1, i. č. 55–56)

II. Korespondence

- II. a) rodinná (k. 2, i. č. 57)
- II. b) osobní (k. 2, i. č. 58–74)

III. Vědecká, odborná a literární činnost původce fondu

- III. a) vědecké práce (k. 2–3, i. č. 75–82)
- III. b) přednášky, projevy, proslovy, řeči, referáty (k. 3, i. č. 83–92, 94; i. č. 93 uloženo mimo fond)
- III. c) recenze a dobrozdání, posudky, zprávy, úvahy, referáty, polemiky (k. 3, i. č. 95)
- III. e) krátké texty – populárně vědecké, politické apod. (k. 3–5, i. č. 96–183)
- III. g) pomocný a studijní přípravný materiál (k. 5–7, i. č. 184–212)

IV. Písemnosti z veřejné činnosti původce fondu (k. 8, i. č. 213–215)

- V. Ilustrační materiál o původci fondu
- V. a) fotografie původce fondu nebo jeho vyobrazení (k. 8, i. č. 216–224; i. č. 217 a 219 mimo karton – i. č. 217 v deskách č. 1, i. č. 219 u fotosbírek)
- V. b) vzpomínky, oslavné projevy apod. (k. 8, i. č. 225)
- V. c) referáty a recenze o pracích původce fondu (k. 8, i. č. 226–229)
- V. d) bibliografie prací původce fondu (k. 8, i. č. 230–231)

VI. Písemnosti týkající se rodinných příslušníků původce fondu (k. 8, i. č. 232–236)

VII. Písemnosti jiných osob (k. 8, i. č. 237–253)

IV. Rozbor obsahu fondu a možnosti jeho badatelského využití

Osobní fond Karla Domina v Archivu AV ČR je neúplný. Obsahuje především řadu důležitých informací týkajících se Dominova osudu v letech 1945–1949 a množství novinových článků odrážejících jeho veřejné působení v meziválečném období. Zachycuje také podstatnou část Dominova vědeckého zájmu. Těžištěm fondu pro badatele však bezesporu zůstávají materiály spravované Archivem Národního muzea. Národní muzeum získalo rozsáhlou odbornou knihovnu K. Domina (dnes uložena v Průhonicích) a vlastní Dominovu písemnou pozůstalost v rozsahu 55 kartonů. Podstatně ovšem je, že zatímco fond uložený v Archivu NM obsahuje korespondenci a písemné materiály zhruba do r. 1939, fond v Archivu AV ČR zahrnuje převážně pozdější materiál, zvláště cenný pro období Dominova pronásledování po r. 1945. Zde najdou badatelé nečekané pohledy na poměry ve vědecké komunitě tzv. třetí republiky (1945–1948).

Životopisné materiály K. Domina (skupina I.) jsou zastoupeny jen dokumenty z let jeho dospělosti. Celá skupina byla uspořádána především chronologicky, s případnými odkazy na příbuzné materiály jinde.

V oddílu I. a) se nacházejí osobní doklady od 20. let 20. století až do roku 1953, převážnou část tohoto souboru tvoří materiály z let 1945–1949, kdy byly projednávány Dominovy aktivity během Protektorátu. Významnými soubory jsou prohlášení Dominových kolegů a přátel a hodnocení jeho chování za okupace (i. č. 6, 8, 19) nebo dochované protokoly z výslechů Domina a osob z jeho okolí (i. č. 11, 12, 13). Řada písemností zároveň dokládá komplikované poválečné poměry ve vědeckých kruzích a na Univerzitě Karlově, jde např. o otázku další možnosti vědeckého bádání a disponování dosavadními výsledky vlastních výzkumů (mj. i. č. 30, 31).

Činnost za okupace viděna očima původce fondu, obsáhlé vzpomínky na působení ve funkci rektora Univerzity Karlovy a na dobu vězení po 2. světové válce, řada poznámek a komentářů k obviněním jsou převážnou částí oddílu I. c). Tematicky se k této části váže soubor novinových článků nazvaný Můj rektorský rok (i. č. 109), avšak vzhledem k tomu, že se nejedná o přímé vzpomínky, byl zařazen do skupiny III. e).

Jen velmi málo jsou zastoupeny skupiny I. d) a I. e), stejně tak jako skupina II. (Korespondence; archiválie v ní byly řazeny abecedně). Z této skupiny zaslouží připomenutí především větší soubory dopisů s Ministerstvem školství a osvěty z let 1945–1949 (i. č. 70) a s představiteli Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy (i. č. 61, 64 a 67), obojí dosvědčuje složitost poměrů kolem Karla Domina a výraznou neochotu oficiálních míst umožnit mu pokračování ve vědecké kariéře.

Bohatě je naopak zastoupena Dominova vědecká, literární a veřejná činnost (skupina III.), a to řadou dokončených odborných i populárně-vědeckých prací (např. cestopisů), připravených k vydání, po válce mnohdy nerealizovanému (mj. i. č. 126, 160 a 179), nebo fotografiemi ze zahraničních cest (i. č. 76, 195). Soubory fotografií, které mají spíše osobní charakter, byly zařazeny do skupiny V. a). Poměrně početné jsou Dominovy přednášky a projevy, odrážející jednak jeho odborné zájmy, jednak politické názory (i. č. 83–

94). Velmi obsáhlá skupina III. e) (i. č. 96–183) zachycuje Dominovy politické postoje, obsahuje množství jeho článků a komentářů k dobovým událostem (národnostní otázky, reformy školství a výchovy, poměry v české kultuře, hospodářská krize apod.). Cenný a zajímavý je chronologicky řazený soubor článků z tisku (rovněž regionálního a německého) včetně ohlasů na Dominovy postoje z let 1933–1939 (i. č. 98). Kromě politických témat se Domin zabýval také otázkou ochrany přírody a budování veřejných parků a sadů (i. č. 140, 155, 167 a 173). Početný je rovněž přípravný materiál (i. č. 184–212), který obsahuje množství výpisků, konceptů, fotografií, jmenných rejstříků a česko-latinský slovník, uspořádaný v 6 kartotéčních krabicích. Je pravděpodobné, že velká část písemnosti ze skupiny III. g) měla sloužit jako podklady pro Dominem plánovaný slovník květeny v Československu. Jednotlivé položky této skupiny byly přednostně řazeny chronologicky, při nemožnosti jejich časového určení pak abecedně dle názvů, resp. incipitů.

Skupina IV. byla řazena chronologicky, zahrnuje však jen velmi malý zlomek písemností, konkrétně Dominovy aktivity jakožto člena Československé botanické společnosti a Národní československé společnosti zahradnické (i. č. 213–214) a jeho činnost ve straně Národní sjednocení (i. č. 215).

Ve skupině V. jsou zařazeny kromě výše zmíněných fotografií recenze významných Dominových publikací (i. č. 226–229), dílčí bibliografie (i. č. 230–231) a ojedinělý článek vydaný u příležitosti Dominových 60. narozenin (i. č. 225). Také v této skupině byla hlavním kritériem pro třídění možnost jejich vročení.

Písemnosti skupiny VI. (i. č. 232–236) se týkají aktivit Dominovy manželky a syna po roce 1945; rovněž zde se uplatnilo chronologické řazení.

Ve skupině VII. se kromě několika fotografií (část se doposud nepodařilo blíže určit) nacházejí materiály Dominových kolegů z botanického ústavu, paměti J. Friedla na odbojovou činnost během okupace a ojedinělá korespondence, tematicky blízká písemnostem ze skupiny I., především k otázce Dominova věznění a vyšetřování po roce 1945. Vzhledem k různorodosti materiálů této skupiny byla i při řazení jejich položek využita časová posloupnost jednotlivých dokumentů.

Osobní fond Karla Domina může být badatelsky využit především pro zachycení poměrů na Univerzitě Karlově v první polovině 30. let 20. století. Nabízí ke studiu také materiály týkající se ochrany přírody v Československu, neboť Karel Domin patřil k předním zastáncům myšlenky zrodu Tatranského národního parku. Písemnosti z let 1945–1949 pak ilustrují vypjatou atmosféru ve vědeckých kruzích, osobní i odbornou rivalitu odrážející se v politických prohlášeních a soudních procesech. I pro laika mohou být více než zajímavé Dominovy nevydané cestopisy a především soubory výborně dochovaných fotografií ze zahraničních cest.

V. Záznam o uspořádání fondu a sestavení pomůcky

Fond uspořádala a inventář na základě dostupné literatury a pramenů uvedených níže sestavila PhDr. Marie Bahenská, Ph.D., v Archivu AV ČR (vědecký útvar Masarykova

ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i.) v roce 2009, životopisnou část v úvodu k inventáři napsal Doc. Jan Janko, CSc. Písemná pozůstalost nyní obsahuje celkem 253 inventárních jednotek, uložených v 8 kartonech (0,94 bm), 1 fasciklu (desky formátu A3, 0,01 bm) a v 84 malých kartonech určených pro fotografie (2,25 bm) uložených u fotosbírek, mimo fond je rovněž uložena 1 vinylová gramodeska. Fond zahrnuje 842 evidenčních jednotek a jeho celkový rozsah činí 3,20 bm.

VI. Komplementární prameny a literatura (výběrem)

Prameny

Podstatná část písemné pozůstalosti Karla Domina je již od roku 1963 spravována Archivem Národního muzea. Jde o osobní fond o 55 kartonech, k němuž v roce 1969 vypracovaly inventář Ivana Bláhová a Emilie Pecharová. Písemnosti k Dominovu univerzitnímu působení jsou uloženy v Archivu Univerzity Karlovy. Jeho osobní spis se sice nedochoval, ale jsou k dispozici spisy Přírodovědecké fakulty UK, protokoly ze schůzí profesorského sboru UK nebo spisy Akademického senátu.

Základní údaje o vědecké kariéře Karla Domina obsahuje příslušná osobní složka ve fondu Česká akademie věd a umění (k. 186, i. č. 258) v Archivu AV ČR. Součástí této složky, která zachycuje materiály z let 1921–1942, je tiskem vydaná kompletní bibliografie Karla Domina u příležitosti jeho 50. narozenin (Praha 1931). Ve fondu České akademie věd a umění se dále nacházejí dvě Dominovy práce: *Vývoj a cíle soustavné botaniky a pojem druhu od starověku přes Linnéa až po novější dobu* (k. 313, i. č. 953) a *Soustavná botanika z hlediska vývoje dědičnosti* (k. 313, i. č. 954). Ve fondu Královská česká společnost nauk (k. 15, i. č. 43) je uložen rovněž Dominův osobní členský fascikl.

Osobní korespondence Karla Domina se dochovala také v dalších osobních fondech Archivu AV ČR: Jaroslav Bidlo (1, s. d.), Vojtěch Birnbaum (2, s. d.), Jiří V. Daneš (1, 1921), Jiří Horák (3, 1931–1933), Jaroslav Jedlička (1, 1924), Arnold Jirásek (2, 1930–1934), Radim Kettner (6, 1930–1953), Jaromír Klika (7, 1928–1942), Julius Komárek (3, 1932), Josef Král (8, 1907–1921), Arnošt Vilém Kraus (1, s. d.), Kamil Krofta (1+1, 1922), František Lexa (1, 1930), Bedřich Mendl (1+1, 1934, s. d.), Alois Mrázek (1, 1914), Zdeněk Nejedlý (19, 1912–1945), Bohumil Němec (17, 1929–1953), Václav Novotný (1, 1 příloha, s. d.), Filip Počta (8+1, s. d.), Josef Podpěra (68+3, 1901–1949), František Slavík (2, 1946), Otakar Sommer (1, 1934), Josef Vítězslav Šimák (1, s. d.), Viktor Trkal (1, 1942), Josef Velenovský (60, 1903–1937).

Ve fondu Josef Velenovský (k. 9, i. č. 992) je uložen Velenovského posudek Dominovy práce *O podstatě areálů eurotypních* a ve fondu Vědecké kolegium speciální biologie (k. 5, i. č. 24) nalezneme informace o deponování části Dominova rukopisného materiálu ke květeně ČSR v Botanickém ústavu ČSAV v Průhoncích.

Literatura

- CHALUPA, Aleš, BĚLIČOVÁ, Milena, ČECHURA, Jaroslav, RYANTOVÁ, Marie. *Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea*. Praha: Národní muzeum, 1998, s. 70–72.
- JANKO, Jan. Botanik v osidlech politiky. *Živa*, 1998, roč. 46, s. LXXXII–LXXXIII.
- JANKO, Jan. *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950*. Práce z dějin Akademie věd. Seria B, sv. 12. Praha: Archiv AV ČR, 1998.
- JANKO, Jan, MARTÍNEK, Jiří. Domin, Karel. In: *Biografický slovník českých zemí* (v tisku).
- KLÁŠTERSKÝ, Ivan, HRABĚTOVÁ, Anežka, DUDA, Josef. *Botanikové na českém a moravskoslezském území od nejstarších dob*. Zprávy Čs. společnosti pro dějiny věd a techniky při ČSAV, č. 14–15. Praha, 1970, s. 20–25, 73–74. 2. vyd. jako *Dějiny floristického výzkumu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Severočeskou přírodou, příloha. Litoměřice, 1982.
- MACKŮ, Jan. Naše léčivé rostliny a profesor Dr. Karel Domin. *Preslia*, 1931, roč. 10, s. 101–103.
- MARTÍNEK, Jiří : *Geografové v českých zemích 1800–1945*. Praha: Historický ústav, 2008.
- NIKOLAU, Stanislav. K šedesátinám prof. Dr. Karla Domina. *Širým světem*, 1942, roč. 19, s. 657–660.
- NOVÁK, František A. Prof. Dr. Karel Domin padesátníkem. *Časopis Národního muzea*, 1932, roč. 106, s. 81–87.
- NOVÁK, František A. Prof. Dr. Karel Domin padesátníkem. Chronologický seznam prací univ. Prof. Dr. Karla Domina (do konce roku 1931). *Preslia*, 1932, roč. 10, s. 5–41.
- PROKOP, David. *Politická činnost prof. Karla Domina na Univerzitě Karlově*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Praha, 2003.
- Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy 1920–1980*. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 19–20.
- ŠLECHTOVÁ, Alena, LEVORA, Josef. *Členové České akademie věd a umění 1890–1952*. Práce z dějin ČSAV. Seria B, sv. 3. Praha: Ústřední archiv ČSAV, 1989, s. 85. 2. vyd. Praha: Academia, 2004, s. 59–60.

Recenzovali

Karol Bílek, prom. hist., Památník národního písemnictví

Jiří Hadinec, Katedra botaniky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze –
Herbářové sbírky UK

Resumé

Personal papers of Karel Domin

Karel Domin (1882–1953) was the important Czech botanist, politician, professor (a head of the University Botanical Institute), the dean of the Faculty of Science of Charles University in Prague and the chancellor of the University. He was very active both in his professional activities (e. g. he was a chairman of the Czech Botanical Society in 1914–1945), and in public and political activities (e. g. a National Assembly senator 1935–1939, representative of the National Democratic Party). After the World War II he was accused of collaboration and suspended from all his public and professional jobs, functions and offices.

Translated by Hana Barvíková

Karel Domin (A AV ČR)

Botanická zahrada Univerzity Karlovy v Praze – Albertově (A AV ČR)

Duchové dějiny a nové archivní teorie hodnocení¹ Příklad možného dialogu historické vědy a archivnictví

MIKULÁŠ ČTVRTNÍK

Spirit history and the new archival appraisal theories

Abstract: The essay presents one of the possible examples of dialogue between history and archival science. Specifically how *intellectual history* as a field of research in history can enrich the theoretical conceptions of archival appraisal. The article tries to set different contexts, in which we could understand documents and appraise them.

Key words: archival appraisal; intellectual history; archival theory; appraisal theory.

Historická věda a archivnictví jsou vědy příbuzné, ač, co se týče doby jejich vzniku, je dělí mnoho staletí. Jejich vzájemné působení a ovlivňování se děje na mnoha rovinách. V historické vědě došlo ve 20. století k silné akceleraci vývoje, historiografie se diverzifikovala do mnoha nejrůznějších směrů, škol, tendencí. Naopak archivnictví jako svébytně se profilující obor má ve 20. století (na jeho počátku) teprve své kořeny. Přesto také v archivnictví dochází v průběhu 20. století k výraznému vývoji a v dnešní době vedle otázky elektronických dokumentů, digitalizace atd. je to především otázka výběru dokumentů, jejich hodnocení, která doznává dynamického vývoje. Aktuálnost otázky archivního výběru, konkrétně problému hodnocení dokumentů (*archival appraisal, évaluation des documents, archivische Bewertung*) – jak ji lze pozorovat především v Německu, Kanadě, Francii, Švýcarsku, Nizozemí i jinde – je způsobena nejpravděpodobněji tím, že minimálně od doby druhé světové války došlo k obrovskému nárůstu množství dokumentů produkovaných nejen veřejnoprávními původci, ale především jimi. S nárůstem jejich množství také roste nutnost toto zvětšující se množství redukovat. Odtud lze chápat také tlak na vývoj nových teorií archivního hodnocení, které stojí v základu procesu výběru dokumentů.

Je to především tato dynamická oblast archivní teorie i praxe, která nezbytně musí vstupovat do kontaktu s historickou vědou, jejímž potřebám do velké míry slouží, ale na druhé straně jejíž výsledky do velké míry také spoluurčuje. Vzájemná reflexe historické vědy a archivnictví v oblasti archivního hodnocení, respektive z druhé strany hodnocení

---

1 Příspěvek je výsledkem grantového projektu podpořeného Grantovou agenturou UK číslo 20209.

pramenů se tedy ukazuje jako velmi důležitá pro jejich rozvoj. V předkládaném příspěvku představím jednu z takových možných vzájemných reflexí. Na příkladu *duchových dějin* jako jednoho z historiografických směrů se pokusím ukázat, jak může historická věda obohatit archivní teorii, a naopak, jaké nové impulzy může archivnictví dodat vědě historické. *Duchové dějiny* svým specifickým pojetím dějin, jejich vývoje a jejich jednotlivých „etap“ („dob“) mohou být jedním z dobrých inspiračních zdrojů pro teorii archivního hodnocení především v oblasti rozšíření možných kontextuálních rovin, v nichž a z nichž lze dokumentu rozumět a dokument vykládat. Dokument nestojí sám o sobě, nýbrž jeho význam a smysl je konstituován vždy v rámci širších souvislostí, obecnějších a velmi rozmanitých kontextů. Je to také předpoklad souznačnosti různých oblastí skutečnosti, který je příznačný pro *duchové dějiny* a který může být pro archivní teorii hodnocení dosti plodný.

Jelikož *duchové dějiny* nepatří mezi často diskutované historiografické směry, načrtnu zásadní rysy tohoto myšlenkového proudu, abych pak mohl v následujícím textu ukázat na jednu z konkrétních možností vzájemné inspirace historické vědy a archivnictví v oblasti problematiky hodnocení dokumentů.

Duchové dějiny

Duchové dějiny patří mezi historiografické směry méně známé, stojící spíše na okraji zájmu. Jako vyhraněný historiografický směr se začaly konstituovat s názvem *Geistesgeschichte* v prvních desetiletích 20. století v německy mluvícím prostředí.² Našly svůj odraz a zároveň nový pokus o jejich definici v českých zemích v osobě Zdeňka Kalisty.³ Nezanikly ani po druhé světové válce. Ovšem nutno dodat, že si nikdy neproklestily cestu mezi přední historiografické směry. Zdeněk Kalista zůstal, co se týče jeho kon-

2 V českém prostředí nevyšlo příliš studií věnujících se *duchovým dějinám*. Odkázal bych tedy alespoň na svůj příspěvek ČTVRTNÍK, Mikuláš. Zdeněk Kalista a tradice německých Geistesgeschichten. In STORCHOVÁ, Lucie, HORSKÝ, Jan a kol. *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem: nakladatelství Kristina Kaiserová – albis international, 2009, s. 155–188. ISBN 978-80-86971-92-6.

3 Jedná se především o Kalistovu studii *Dějiny duchové*, publikovanou v *Cestách historikova myšlení*. KALISTA, Zdeněk. *Cesty historikova myšlení*. Praha: Garamond, 2002, s. 189–257. ISBN 80-86379-40-X. (Dále: KALISTA, Z. *Cesty historikova myšlení*.) V Praze před druhou světovou válkou a během ní působil také Eduard Winter, kterého by bylo možné zařadit do širšího proudu Geistesgeschichte, aniž bychom však u něj našli propracovanější teoretickou koncepci duchových dějin. Srv. např. jeho dílo: WINTER, Eduard. *Tausend Jahre Geisteskampf im Sudetenraum: das religiöse Ringen zweier Völker*. Salzburg – Leipzig: Otto Müller, 1938; v českém překladu: TÝŽ. *Tisíc let duchovního zápasu. Náboženské zápolení dvou národů*. Praha: Ladislav Kuncič, 1940. Dále: TÝŽ. *Der Josefismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geistesgeschichte Österreichs 1740–1848*. Brünn – München – Wien: Rudolf M. Rohrer, 1943; česky vyšlo jako *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvek k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*. Praha: Jelinek, 1945.

ceptu *duchových dějin*, prakticky bez následovníků a v Německu se *duchovým dějinám* jakožto jasně definovanému historiografickému proudu, metodologicky svébytně založenému, věnuje pouze minimum historiků.

Pod pojmem *Geistesgeschichte* se skrývají dva rozdílné přístupy. První přístup, označující se termínem *Geistesgeschichte* nepředstavuje žádný jasně definovaný, svébytný historiografický směr, školu atd. a ani se v něm takový nárok neklade. Druhý přístup naopak chápe *Geistesgeschichte* jako samostatný historiografický směr, jako jím jsou sociální dějiny, hospodářské dějiny, dějiny mentalit, kultury, idejí atd. Tomuto přístupu se věnuje i tato studie a pro něj používá český překlad *duchové dějiny*.

Mezi pomyslné zakladatele moderních (to znamená v době prvních desetiletí 20. století) *duchových dějin* (*Geistesgeschichte*) patří mezi jinými Erich Rothacker, Walter Strich, Virgil Redlich, Hans Fehr a další. Můžeme k nim také připočítat jednoho českého zástupce, totiž Maxe Dvořáka, který také bývá jako představitel *duchových dějin* zmiňován.⁴ V poválečné době jejich zastáncem a velkým přívržencem byl Hans-Joachim Schoeps, který po druhé světové válce začal působit na univerzitě v Erlangen, kde za jeho iniciativy vznikl *Seminar für Religions- und Geistesgeschichte*. Schoeps začal po válce roku 1948 také vydávat časopis *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte* vycházející dodnes. Nakonec byla v roce 1958 založena společnost *Gesellschaft für Geistesgeschichte* sídlící v Postupimi.

Vedle Schoepse a jeho semináře na univerzitě v Erlangen fungoval od roku 1965 na univerzitě v Mnichově *Seminar für Philosophie und Geistesgeschichte des Humanismus*, který od roku 1973 vedl Stephan Otto, další významný představitel historiografického směru *duchových dějin* v Německu ve druhé polovině 20. století. Stephan Otto přispěl k rozvoji *duchových dějin* vydáváním řady *Die Geistesgeschichte und ihre Methoden, Quellen und Forschungen* ve Wilhelm Fink Verlag München, kde vydal roku 1979 zároveň své vlastní dílo *Materialien zur Theorie der Geistesgeschichte*.⁵

Dalším významným podnikem v oboru *duchových dějin* v poválečné době, který vytrval od 20. let 20. století až dodnes, je časopis *Deutsche Vierteljahrsschrift für Lite-*

4 KLEIN, Holger. *Geistesgeschichte*. In *Dictionnaire International des Termes Littéraires*. Dostupné na <http://www.ditl.info/arttest/art1972.php>, s. 2. (Veškeré odkazy na na webové stránky jsou citovány dle stavu k 20. 5. 2009.) Jedná se především o pětisvazkový soubor Dvořákových děl vydaných u R. Pipera v Mnichově: *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte* (1924); *Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck* (1925); *Geschichte der italienischen Kunst I, II* (1927, 1928); *Gesammelte Aufsätze zur Kunstgeschichte* (1929). Připočítá lze také Dvořákovu studii *Über die dringendsten Methodischen Erfordernisse der Erziehung zur kunstgeschichtlichen Forschung*. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 1974, vol. 27, s. 7–19. Původně vyšlo in *Die Geisteswissenschaften. Wochenschrift für das gesamte Gebiet der Philosophie, Psychologie, Geschicht- und Staatswissenschaften etc.*, 1913/1914, Heft 34, s. 932–936, Heft 35, s. 958–961. Český byl vydán pouze výběr z uvedených titulů s názvem *Umění jako projev ducha* (Praha: Laichter 1936).

5 OTTO, Stephan. *Materialien zur Theorie der Geistesgeschichte*, München: Fink, 1979. ISBN 3770517245. (Dále: OTTO, S. *Materialien zur Theorie der Geistesgeschichte*.) Srv. k tomuto KANTZENBACH, Friedrich Wilhelm. Ein Plädoyer für Geistesgeschichte. *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, 1984, roč. 36, č. 3, s. 252–255. ISSN 0044-3441.

raturwissenschaft und Geistesgeschichte. Začali jej vydávat Paul Kluckhohn s Erichem Rothackerem v roce 1923 původně u Niemeyera v Halle.

Existují dva základní rysy *duchových dějin*, které lze shledat prakticky u všech jejich představitelů. 1. *Duchové dějiny*, řekneme-li to velmi zjednodušeně, se soustředí na zjištění, zkoumání a charakterizování *ducha doby*. Hans-Joachim Schoeps to stručně definoval takto: „*Duchové dějiny chtějí pochopit ducha určité doby, takzvaného ducha doby (Zeitgeist), jak se projevuje v manifestacích duchovního života: ve filozofii, umění, náboženství, ale také ve státě, právu, hospodářství atd.*“⁶

2. Druhou, snad nejpádňější charakteristikou *duchových dějin* je fakt, že předpokládají jednotu v rámci nejrozmanitějších fenoménů dané doby, národa, kultury atd. Je to právě onen pojem „*obecný duch*“, „*duch doby*“ atd., který tuto jednotu vyjadřuje, spíše než že by ji sám vytvářel. Ač u každého jednotlivého myslitele bychom mohli diferencovat jeho svébytné porozumění tomu, co vlastně představuje onen „*duch*“, můžeme pro myslitele *duchových dějin* shrnout, že se u nich zpravidla vyskytuje přesvědčení o existenci určitého „*ducha doby*“, „*ducha kultury*“, „*obecného ducha*“ apod.

Zároveň s předpokladem jisté jednoty v rámci nejrůznějších fenoménů dané doby předpokládají myslitelé *duchových dějin* spojitost mezi těmito fenomény, jejich vzájemnou provázanost, kdy jeden odkazuje na druhý, ten zase na jiný atd. Předpoklad jednoty a spojitosti v souboru jevů dané doby umožňuje myslitelům *duchových dějin* pojednávat kupříkladu o době či duchu doby gotiky, renesance, baroka atd. Myslitelé *duchových dějin* mají prostřednictvím zkoumání spojitosti a jednoty v nejrůznějších fenoménech dané doby dojít k hlubšímu poznání „*ducha dané doby*“.⁷ Tento *duch doby* je představiteli *duchových dějin* předpokládán. Schoeps tuto souvislost zdánlivě různorodého výstižně popisuje, když píše, že *duchové dějiny* „*se speciálně zajímají o souvislosti všech oblastí navzájem, tedy např. o vnitřní vztahy mezi kalvinistickou teologií a raně kapitalistickou etikou hospodářství, mezi luterskou naukou o úřadu a pruským státem, mezi expresionistickým malířstvím a existenciálně filozofickým myšlením atd.*“⁸

Vedle těchto dvou ústředních bodů lze vytknout některé z dalších základních společných charakteristik, jimiž se *duchové dějiny* vyznačují (mnohdy via negationis).

3. *Duchové dějiny* se neomezují ve svých pojednáních pouze na lidskou duši jako na základní a jediný princip výkladu. Ač zůstává pojem „*ducha*“ (Geist) nevyjasněn, není rozhodně lidskou duší. Pojmy jako „*duch doby*“ (Zeitgeist), „*duch národa*“ (Volks-

6 „*Die Geistesgeschichte will den Geist einer Zeit, den sog. Zeitgeist erfassen, wie er in den Manifestationen des geistigen lebens: Philosophie, Kunst, Religion, aber auch Staat, Recht, Wirtschaft usw. zum Ausdruck kommt.*“ SCHOEPS, Hans-Joachim. Geistesgeschichte als Lehrfach. *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, 1956, roč. 8, s. 308. (Dále: SCHOEPS, H.-J. Geistesgeschichte als Lehrfach.)

7 Srv. např. STRICH, Walter. Wesen und Bedeutung der Geistesgeschichte. In *Die Dioskuren (Jahrbuch für Geisteswissenschaften)*. Bd. I. Ed. Walter Strich. München: Meyer & Jessen, 1922, s. 5–11. (Dále: STRICH, W. Wesen und Bedeutung der Geistesgeschichte.)

8 SCHOEPS, H.-J. Geistesgeschichte als Lehrfach, s. 309.

geist), „*duch kultury*“ (*Kulturgeist*) či prostě „*obecný, celkový duch*“ (*Gesamtgeist*)⁹, které se objevují v dílech historiků směru *duchových dějin*, nejsou právě pro svou obecnost a pro svůj přesah nad rámec jednoho individua ztotožnitelné s lidskou duší, i když tato může být vyjádřením onoho obecného ducha.

4. *Duchové dějiny* nevylučují hospodářské, sociální, právní a další fenomény. Chápou je jako jakýsi podklad duchovních fenoménů, který nelze eliminovat.

5. Ač se *duchové dějiny* neomezují na vědomé procesy, často u nich lidské vědomí představuje důležitý, ne-li výchozí bod.¹⁰

6. Velmi často bývají *duchové dějiny* chápány jako obor příbuzný *kulturním dějinám, dějinám idejí, filozofii dějin*. Zároveň se však zdůrazňuje, že nejde o obor s nimi totožný a že je nelze směřovat.¹¹

7. Pojem „*ducha*“ v *duchových dějinách* rozhodně není myšlen hegelovsky. *Duchové dějiny* ve většině případů odporují metafyzickému chápání ducha ať už ve smyslu „*samopohybu absolutního ducha*“ nebo „*seberozvíjení ideje*“ apod. „*Duch doby*“ podle *duchových dějin* vykazuje spíše apersonální strukturu. Není žádnou „*nad-osobou*“, nýbrž spíše se jedná o manifestaci souhrnu reprezentací, o to jednotné v rozmanitém.¹² Bohužel však není v *duchových dějinách* vypracovaná skutečná pozitivní koncepce, co to vlastně onen „*duch*“ je. *Duchové dějiny* se často koncentrují na zjišťování „*ducha doby*“, proto je možné po druhé světové válce se často setkat s pojmem *Zeitgeistforschung*,¹³ přibližně ve smyslu „*smýšlení doby*“ (*Gesinnung einer Epoche*).¹⁴ Objevují se také termíny *Epoche[n]forschung*,¹⁵ „*základní duchovní tendence dané doby*“, „*životní pocit jedné generace*“ (*Lebensgefühl einer Generation*) atd.

9 Srv. např. UNGER, Rudolf. *Literaturgeschichte und Geistesgeschichte. Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 1926, roč. 4, s. 182. ISSN 0012-0936.

10 „*In dem Begriff des Geistes erfassen wir das Wesenhafte des menschlichen Bewusstseins [...]. Der Begriff Geist aber hebt aus den psychischen Phänomenen eine Sphäre heraus, die nur dem menschlichen Bewusstsein eigen ist. Es ist die Sphäre des objektivierenden Bewusstseins, das im Werk oder der Kultur seinen Ausdruck findet und Geschichte begründet [...]. Geist also ist die bewusste Auseinandersetzung mit der Welt und ihre Gestaltung in Werke. Dies vollzieht sich zweifellos in individuellen Bewusstseinsprozessen.*“ STRICH, W. *Wesen und Bedeutung der Geistesgeschichte*, s. 2.

11 Srv. např. EHRLICH, Walter. *Geistesgeschichte*. Tübingen: Niemeyer 1952, s. 5; SCHOEPS, Hans-Joachim. *Was ist und was will die Geistesgeschichte*. In SCHOEPS, Walter. *Gesammelte Schriften*. Bd. 6. Hildesheim-Zürich-New York: Georg Olms Verlag, 2000, s. 12–13. ISBN 3-487-10865-8. (Dále: SCHOEPS, H.-J. *Was ist und was will die Geistesgeschichte*.)

12 *Duch „ohne tragendes Gesamtbewusstsein und ohne tragende Gesamtperson besteht, manifestiert er sich immer nur in der Gemeinsamkeit der Repräsentation, als das Gemeinsame in der Mannigfaltigkeit [...]. Daher lässt sich der Zeitgeist auch nie fixieren und definieren, sondern nur in seinen Erscheinungsformen charakterisieren.*“ SCHOEPS, H.-J. *Was ist und was will die Geistesgeschichte*, s. 27 a 33. Či také: „[...] *die Annahme der Existenz und mystischen Selbstbewegung eines Gesamtgeistes ist leere Metaphysik.*“ STRICH, W. *Wesen und Bedeutung der Geistesgeschichte*, s. 2.

13 Srv. např. SCHOEPS, H.-J. *Was ist und was will die Geistesgeschichte*, s. 10n.

14 SCHOEPS, Hans-Joachim. *Geistesgeschichte im Spiegel des Grossen Brockhaus. Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, 1953, roč. 5, č. 2, s. 174. ISSN 0044-3441.

15 OTTO, S. *Materialien zur Theorie der Geistesgeschichte*, s. 8.

8. *Duchové dějiny* pracují se specifickým pojetím poznávajícího subjektu. Předpokládají výraznou aktivitu subjektu v procesu *duchovně dějinného* poznání. Nejedná se o subjekt, který by pouze pasivně reprodukoval to, co se událo, nýbrž vždy je to subjekt aktivně „konstruující“. ¹⁶ Aktivní, „konstruující“ subjekt se ne náhodou také vynořuje u Zdeňka Kalisty.

9. Myslitelé *duchových dějin* zdůrazňují, že přistupují jak k dějinám obecně, tak k dějinám jednotlivých věd specifickým způsobem, který se odlišuje od obvyklého přístupu v rámci jednotlivých dějin té které vědy. Velmi pregnantně to formuloval Erich Rothacker ve studii *Philosophiegeschichte und Geistesgeschichte*. ¹⁷ Rothacker shledává dvojí typ historiků. Na jedné straně stojí *Problemhistoriker* („historikové problémů“), ¹⁸ na druhé straně jsou to *Geisteshistoriker* („historikové duchovní“), tedy ti, co provozují *duchové dějiny*.

Vezmeme-li pak například určitý objev v dané vědě či vyřešení jistého problému v rámci té vědy, pak „historik problémů“ vyzývá k tomu, že se máme soustředit na ten objev či problém samotný, na jeho věcný význam. O to má jít především. Všechny ostatní okolnosti jsou nedůležité a vzhledem k danému problému vnější. „Historik duchový“ by takové pojetí odmítl. To, co historik problémů považuje za pouhou vnější, nedůležitou podmínku, chápe historik duchový za stejně důležité, jako je vlastní obsah daného objevu. Kdybychom použili příklad, který zmiňuje Rothacker, tak Kantův nový rozvrh etiky by historik problémů zkoumal, dnes bychom řekli, systematicky, v rámci systematické filozofie, tedy zařadil by ji do rámce jiných etických systémů a soustředil by se na „vlastní“ filozofickou výpověď daného etického systému. Naopak historik duchový by zkoumal navíc také dějinnou podmíněnost Kantovy etiky. Vzal by v potaz i skutečnosti, které nejsou ve vlastním slova smyslu filozofické, jako například vliv protestantismu na Kantovu etiku či odraz specificky křesťanského pojetí subjektu na ni.

Historik problémů tak v Rothackerově rozvrhu chápe dějinné podmínky daných, ať už filozofických, ale také chemických, fyzikálních atd. problémů jako jim vnější, ved-

16 „Strukturen, Entsprechungen, Synthesen sind ja nie in der Geschichte selber einfach vorfindlich, sondern werden immer nur von einem über Geschichte reflektierenden Subjekt gesetzt, das – um mit Lucien Goldmann zu sprechen – im geschichtlichen Material gewisse ‚innere Kohärenzen‘ entdeckt. Vom Geistesgeschichtler in die Geschichte eingetragene Strukturen sind durchaus, wie auch Dilthey es einmal ausdrückt, ‚Schöpfungen des auffassenden Subjekts‘. Am Beispiel der Epochenforschung, einem besonders bedeutsamen Aufgabengebiet geistesgeschichtlicher Arbeit, leuchtet dieser Sachverhalt ohne weiteres ein: Mit ‚historischer Methode‘ lässt sich über Beginn, Ende und Gestalt einer Epoche schlechthin keine Aussage machen [...]. Die Morphologie, der innere Zusammenhang einer Epoche erschließt sich aber einzig und allein dem Rekonstruktionsverfahren des Geistesgeschichtlers, der jene Verbindungslinien ‚konstruiert‘, welche die verdeckten inneren Kohärenzen zwischen Politik und religiösem Dogma, Literatur und Philosophie, Recht und Wirtschaft einer Epoche erst zu einem intelligiblen Strukturgefüge verknüpfen.“ OTTO, S. *Materialien zur Theorie der Geistesgeschichte*, s. 8.

17 ROTHACKER, Erich. *Philosophiegeschichte und Geistesgeschichte. Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 1940, roč. 18, s. 1–25. ISSN 0012-0936. (Dále: ROTHACKER, E. *Philosophiegeschichte und Geistesgeschichte*.)

18 ROTHACKER, E. *Philosophiegeschichte und Geistesgeschichte*, s. 7n.

lejší a nedůležité. Naopak pro historika dějin duchových jsou dějinné podmínky pro ten který objev, problém atd. vnitřního a podstatného druhu.

Historik duchový podle Rothackera sleduje na našem příkladě filozofické problémy jako propojené s ostatními vědami i s ostatními kulturními činnostmi.¹⁹ Historik duchový sleduje, jak se v jím zkoumaných historických osobnostech spojuje „věcný výkon“ (*Sachleistung*) a současně „odraz doby“ (*Zeitausdruck*), tedy oblasti, které nelze podle *duchových dějin* od sebe oddělovat. „Věcný výkon“ nestojí nikdy zcela izolován od dějinných podmínek dané doby ani od osobnosti, která daný „věcný výkon“ vykonala. Vždyť sama tato osobnost je právě vždy již součástí dějinných podmínek, okolností dané doby, z nichž nemůže nikdy vystoupit. *Duchové dějiny* tedy sledují myslitele na pozadí dané doby. Rothacker to vyjadřuje ještě jinak: *Duchové dějiny* zkoumají, jak se „život“ (*Leben*) projevuje v teoriích, „věcných výkonech“, v řešení daných problémů.

Posledním důsledkem pak je, že ani samotný „věcný problém“ nemůžeme dle Rothackera vůbec vyřešit čistě teoreticky, tedy čistě problémově historicky, bez ohledu na život, okolnosti doby, bez ohledu na podmínky, které problémová historie mylně chápe vzhledem k danému problému jako pouze vnější a nedůležité.

Tato reflexe *duchových dějin* může mít svoji důležitost také pro oblast archivního hodnocení. Jako bychom mohli v Rothackerově „*Sachleistung*“ vidět kupříkladu definitivní znění určité vyhlášky, zákona atd., tak v rámci jeho pojmu „*Zeitausdruck*“ by to pak byly například okolnosti, podmínky, které vedly ke vzniku určité vyhlášky, zákona, nařízení atd. Můžeme předpokládat, že tyto okolnosti by se mohly dobře projevit mimo jiné v podkladových materiálech, v rámci připomínkovacího řízení (k danému zákonu atd.), ale také třeba v oblasti médií, která jsou schopná vyvíjet tlak na legislativu. *Odraz doby* by bylo dnes například možné sledovat u ekologických témat, která u veřejnosti nabývají na síle a která se budou nepochybně promítat také do legislativy.

10. Většina představitelů *duchových dějin* ať už v jejich počátcích, tak i později, považuje za duchovního otce proudu *duchových dějin* Wilhelma Diltheye především kvůli jeho záměru porozumět dějinnému životu z něho samého, mimo jiné z toho důvodu – a to je pro *duchové dějiny* ústřední – že se tím umožní představit duchovní obsah dané doby, a to na základě nejrozmanitějších pramenných materiálů.²⁰ Toto stanovisko zastávají stoupenci *duchových dějin* obecně.

19 Rothacker tak například dává do souvislosti novověké karteziánské pojetí tělesa, kterému přiklali karteziáni jako jediný atribut rozlehlost, s tehdejší existencí absolutistických monarchií v Evropě. Tak jako se v rámci novověkých absolutistických monarchií stává individuum pouze čímsi odvozeným od nich, tak se i tělesa v rámci novověkých karteziánských filozofických představ stávají jen jakousi modifikací rozlehlostí. Srv. ROTHACKER, E. *Philosophiegeschichte und Geistesgeschichte*, s. 22–23.

20 „Als eigentlicher Vater der Geistesgeschichte hat uns aber Wilhelm Dilthey zu gelten, der ohne die Präokkupationen des Systems die Absicht hatte, das geschichtliche Leben aus sich selbst heraus zu verstehen, um den geistigen Gehalt einer Zeit aus allen überhaupt erschließbaren Quellen heraus zur Darstellung zu bringen.“ SCHOEPS, H.-J. *Was ist und was will die Geistesgeschichte*, s. 11.

11. *Duchové dějiny* přistupují ke svým pramenům se specifickou otázkou: Jak se ve sledovaných pramenech projevuje *duch doby*, *nálada* dané doby, *charakter epochy* atd. Tímto důrazem se odlišuje jejich přístup k pramenům od ostatních historiografických směrů. A touto specifikou také otevírají otázku archivního hodnocení. Nejen že se *duchové dějiny* dotazují pramene, jak vypovídá o *duchu doby*, nýbrž pramen nabývá pro *duchové dějiny* hodnoty právě tehdy, když podstatným způsobem vypovídá o *charakteru doby* svého vzniku, o významných tendencích sledované doby atd. (jistě že v podstatě každý dokument zachovaný z minulosti může vypovídat o své době, ovšem ne stejnou měrou).

Je samozřejmé, že *duchovědějinný* přístup k pramenům je jen jedním ze širokého spektra jiných rozdílných přístupů. Každý historiografický směr hledá v pramenech prioritně jiné, jinak uspořádané informace a tyto informace také odlišně vybírá, uspořádává a hodnotí.

Archivnictví, respektive jedna z jeho teoretických oblastí si otázku výběru a hodnocení dokumentů čili také otázku výběru a hodnocení informací v dokumentech obsažených vytkla dokonce za svůj výsadní cíl.

Archivní hodnocení, kontexty a „duchový archivář“

Pro poslední přibližně dvě desetiletí platí, že lze pozorovat zvýšenou aktivitu v oblasti teorie archivního hodnocení, a to především v Kanadě a USA, v Německu, zvýšený zájem o archivní hodnocení je však zřetelný také například v Nizozemí či ve Švýcarsku. V naší domácí literatuře se lze setkat spíše s pojmem *teorie výběru* dokumentů, přesto se domnívám, že by možná bylo prospěšné používání pojmu *archivní hodnocení* či alespoň „výběr“ a „hodnocení“ nějakým způsobem začít rozlišovat.²¹ V následujícím budu používat termín *hodnocení*, jelikož se mi zdá lépe vystihovat smysl archivářovy činnosti při *výběru* dokumentů.

Hrubě řečeno teorie archivního hodnocení se zabývá otázkou, jak určovat hodnotu dokumentů, které se na základě tohoto hodnocení potom mají nebo nemají stát budoucími archiváliemi. Existuje několik základních přístupů k řešení této otázky a podle toho také několik základních teorií archivního hodnocení.

Teorie hodnocení dokumentů je jednou z oblastí archivní teorie, která si v nejobecnější rovině klade za cíl teoreticky založit, jakým způsobem lze či je třeba stanovovat hodnotu dokumentu, tedy jakým způsobem určit, zda je daný dokument budoucí archiválií a má být zachován, či nikoliv.²² V dalších rovinách se pak archivní teorie hod-

21 V tomto smyslu bych se tedy přiklonil k oblasti německé (pojem „*Bewertung*“) a anglofonní (pojem „*appraisal*“). K terminologickým obtížím a k jednomu z návrhů, jak je řešit srv. ČTVRTNÍK, Mikuláš. *Teorie „macroappraisal“ v pojetí Terryho Cooka a otázka archivního hodnocení*. Nepublikovaný rukopis. Pravděpodobně vyjde v *Archivním časopise*, 2010, roč. 60, č. 1 (Dále: ČTVRTNÍK, M. *Teorie „macroappraisal“*.)

22 Literaturu k otázce archivního hodnocení srv. tamtéž.

nocení zabývají tím, jaké různé hodnoty může dokument nabýt, tedy nejedná se pouze o dichotomii hodnotný – nehodnotný.

Pokusím se v následující části o určitou systematizaci několika východisek, které využívají archivní teorie hodnocení, a to z hlediska různých perspektiv, z nichž pohlížíjí na dokument, který má být hodnocen. Či jinak řečeno, vyjdu z rozlišení kontextů či kontextuálních rovin, v jakých vybrané archivní teorie hodnocení sledují svůj dokument. Přičemž připojím jednu rovinu „novou“, která explicitně nebývá zvažována, se kterou však implicitně archiváři pracují. Jedná se o rovinu, která představuje zároveň jeden ze základních pilířů *duchových dějin* a tudíž k jejímu dalšímu podrobnějšímu vypracování mohou *duchové dějiny* nemalou měrou přispět.

Nutno pouze dodat, že se jedná do určité míry o umělé rozlišení. V praxi může nastat, že archivář samozřejmě bere v potaz ne pouze jeden z uvedených kontextů, nýbrž uvažuje kontextů více či jinak řečeno mění perspektivy. Zároveň je také třeba zmínit, že jsou zde reflektovány dokumenty především z provenience veřejnoprávních institucí, ovšem postup by bylo možné po jistých úpravách aplikovat i na další oblasti. Přičemž různost kontextuálních rovin lze vztáhnout jak na dokument samotný, tak na organizace, úřady atd. dokumenty produkující.²³ Jak dokument, tak daný úřad lze sledovat a rozumět jim z různých a rozmanitých kontextů, ve kterých se nacházejí.

23 Ke stanovisku nehodnotit pouze dokumenty, nýbrž také úřady, organizace atd. dokumenty produkující a podle jejich „hodnoty“ hodnotit také „jejich“ dokumenty, došli mimo jiné východní Němci již v 60. letech 20. století. V podstatě se pokusili zavést jakési třídy či kategorie původců (tvůrců registratur) podle jejich společenské důležitosti. Srv. především *Grundsätze der Wertermittlung für die Aufbewahrung und Kassation von Schriftgut der sozialistischen Epoche in der DDR*. Potsdam: Staatliche Archivverwaltung, 1965, především s. 32n. (§ 64n.). K výraznějšímu posunu od důrazu pouze na dokument směrem k hodnocení samotných původců v západním Německu došlo pak přibližně v 70. letech. Původci byli hodnoceni v systému státní správy. Zůstalo však v principu u kontextu samotné státní správy. Širší či jiný kontext nebyl příliš uvažován. Dnešní debata v Německu, shrnovaná pod označení „*horizontale und vertikale Bewertung*“, má svého předchůdce právě v německých debatách v 70. letech, kdy se hovořilo o „*horizontale/vertikal integrierte Bewertung*“ („*horizontale/vertikale Intergration der Bewertung*“). Srv. například KAHLBERG, Friedrich P. Aufgaben und Probleme der Zusammenarbeit von Archiven verschiedener Verwaltungsstufen und Dokumentationsbereichen in Bewertungsfragen. *Der Archivar*, 1972, roč. 25, H. 1, s. 59. V českém prostředí to pak byl především Jaroslav Vrbata, který zdůrazňoval, že základem teorie výběru archiválií je „*co nejpřesnější formulování společenského postavení původce...*“. Viz VRBATA, Jaroslav. K některým obecným otázkám výběru archiválií. *Zpravodaj Pobočky ČSVTS SÚA*, 1979, č. 14, s. 29. Od 90. let 20. století vedle německých archivářů vycházejí při hodnocení dokumentů z postavení samotného původce (v rámci státní správy; v rámci funkcí, které plní atd.) také švýcarští archiváři. Srv. VSA (Vereins Schweizerischer Archivarinnen und Archivare) Arbeitstagung z 31. 3. 1995 a článek z ní vzešlý: BÜTIKOFER, Niklaus. Bewertung als Priorisierung. *Arbido*, 1995, roč. 10, č. 11, s. 14–16. Ve švýcarském Spolkovém archivu v té době začali zavádět postup nazvaný „*Priorisierung*“. V jeho rámci se určují „*prioritní třídy*“ („*Prioritätsklassen*“) A, B či C, a to na dvou úrovních. Nejprve se „*priorizují*“ samotní tvůrci spisoven, registratur („*Registraturbildner*“), následně pak samotné skupiny dokumentů, vymezené ve spisových plánech. Posun spočívá jednak v tom, že se nadále již detailně nehodnotí veškeré skupiny dokumentů třídy

1. Kontext **organizace** (úřadu, instituce). Jedná se o pomyslnou nejnižší kontextuální rovinu. Hodnota dokumentu se zde stanovuje pouze s ohledem na organizaci (původce), která dokument vytvořila. Sleduje se místo dokumentu v rámci této organizace; jakou roli dokument hraje v rámci činností, funkcí organizace. V jistém smyslu by tomuto kontextu odpovídala klasická formulace provenienčního principu. Ač se tradičně definovaný provenienční princip koncentroval především na otázku uspořádání archivu, přesto lze zaměření jeho pohledu aplikovat také na otázku archivního hodnocení. Provenienční princip především zdůrazňoval, že struktura archivovaných dokumentů má odpovídat struktuře úřadu, od kterého archiválie pocházejí. Čili, jinými slovy, struktura archivního fondu se má řídit strukturou úřadu (případně strukturou jeho archivu), od něhož archiválie pocházejí. Existují sice diskuse, které si kladou otázku, co je vlastně míněno onou „*strukturou úřadu*“²⁴, ty ovšem na vlastním zaměření pohledu na daný úřad, organizaci (její strukturu, strukturu jejích agend) nic nemění.

2. Kontext **příbuzných organizací**, úřadů (nadřízených, podřízených, na stejné rovině postavených) či jejich součástí (konkrétně např. v kontextu celku státní správy). Jedná se, dalo by se říci, o jakousi vyšší kontextuální rovinu. Sledovaná instituce, úřad zde má být sledován s ohledem na další jemu příbuzné organizace, útvary, instituce. Může se jednat o státní správu, ale také jedná-li se například o banku, pak může být tímto kontextem celek finančního systému. Na tento kontext se soustředí mimo jiné dnes velmi diskutovaná metoda *vertikálního a horizontálního hodnocení* v Německu.²⁵ V rámci této metody se porovnávají úlohy a funkce sledovaných úřadů v jejich vertikál-

---

B (analogicky u nás skupiny typu „V“), nýbrž většina se jich rozřadí do tříd A či C (u nás „A“ či „S“) podle prioritní třídy samotného tvůrce spisovny.

24 Václav Babička se domnívá, že strukturou úřadu „*nebylo míněno ani tak organizační členění instituce původce jako spíše náplň a struktura jeho úředních agend, jejichž odraz nalezl uplatnění ve struktuře registratury.*“ BABIČKA, Václav. Hledá se nový Muller, Fruin a Feith. *Archivní časopis*, 1998, roč. 48, s. 201. ISSN 0004-0398.

25 Srv. například TREFFEISEN, Jürgen. *Archivübergreifende Überlieferungsbildung in Deutschland. Die vertikale und horizontale Bewertung*. Dostupné na <http://www.forum-bewertung.de/beitraege/1022.pdf>. (Dále: TREFFEISEN, J. *Archivübergreifende Überlieferungsbildung in Deutschland.*) Anglická verze: TREFFEISEN, Jürgen. The Development in Germany of Archival Processing – The Vertical and Horizontal Appraisal. *Archival Science*, 2003, vol. 3, č. 4 (December), s. 345–366. SCHÄFER, Udo. *Vertikale und horizontale Bewertung der Unterlagen der Wasserwirtschaftsverwaltung in Baden-Württemberg*. Dostupné na http://www.landesarchiv-bw.de/sixcms/media.php/25/bewertung_wasserwirtschaft.pdf. Srv. také *Methoden und Ergebnisse archivübergreifender Bewertung*. Ed. Robert Kretschmar. Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. Frankfurt a. M.: Selbstverlag, 2002. Srv. také další příspěvky na internetové stránce „Forum Bewertung“, věnované archivnímu hodnocení (výběru). Dostupné na <http://www.forum-bewertung.de/>. Konkrétní aplikace metody *vertikálního a horizontálního hodnocení* v Baden-Württembersku jsou dostupné na <http://www.landesarchiv-bw.de/web/46805>. Důkladným způsobem je metoda vypracována například na policii, srv. http://www.landesarchiv-bw.de/sixcms/media.php/25/bewertung_polizeimodell_glak.pdf.

ním (nadřízené a podřízené složky) a horizontálním uspořádání (rozdělení kompetencí mezi úřady na stejné úrovni, jejich spolupráce atd.). Prostřednictvím zjištění úkolů, činností, kompetencí daného úřadu v kontextu kompetencí, činností, aktivit, spolupráce ostatních úřadů (jemu nadřazených, podřazených či stojících na stejné úrovni) pak archivář touto metodou dochází ke zjištění nejprůkaznějších dokumentů, dokumentů s největší výpovědní hodnotou.²⁶

3. Kontext **(celo)společenský**. Jedná se o ještě širší či vyšší kontext než kontext příbuzných organizací. Je to již velmi široká kontextuální rovina. Ale i pro ni lze shledat ekvivalentní teorii archivního hodnocení. Je jí v poslední době především teorie *macro-appraisal*, kterou vyvinul Terry Cook v Kanadě na konci 80. a na začátku 90. let.²⁷ V následujícím ji budeme do češtiny překládat jako teorii *makro-hodnocení*. Cookem rozvržená teorie makro-hodnocení se odklání od sledování a hodnocení věcného obsahu vlastního dokumentu směrem k tomu, že je třeba nejprve a především hodnotit funkce, aktivity, programy atd. dané organizace, instituce, a to v jejich společenském kontextu. „*Teorie hodnocení se tradičně zaměřovala více na hodnocení obrovského množství /mountains/ dokumentů na základě jejich „hodnoty“ pro aktuální či předpokládaný výzkum, než že by dokumenty chápala jako svědectví o funkcích, programech, aktivitách, jednáních /transactions/ a strukturách původce či původců dokumentů. Starý přístup se zaměřoval na hodnocení dokumentů; nový přístup se soustředí především na hodnocení, které funkce, které původce či instituce, které programy a aktivity je nejdůležitější dokumentovat. Tedy, překvapivě, nový přístup tvrdí, že poslední věcí, kterou má archivář při hodnocení dokumentů činit, je hodnotit dokumenty.*“²⁸

Je třeba zdůraznit, že teorie makro-hodnocení je postavena právě na přechodu od „informace založené na obsahu“ (*content-based information*) k „znalosti orientované na kontext“ (*context-centred knowledge*).²⁹ Jako jeden z možných příkladů pak Cook uvádí dokumenty z oblasti architektury. Jako se dobrý architekt při stavbě budovy nemá zaměřovat na budovu samu, nýbrž zároveň by měl sledovat okolí, do kterého budovu zasadí, tak to samé platí také pro dokumenty o této budově a pro archiváře, který s nimi zachází. Při hodnocení dokumentů se nejedná pouze o danou fyzickou budovu, nýbrž jde zároveň a především o kontext, v jakém budova vznikla, jak byla využívána, v jakém politickém, sociálním a kulturním kontextu doby vznikla a proč

26 „*Durch den Abgleich von Aufgaben und Funktionen im vertikalen Behördenstrang (über- und untergeordnete Dienststellen) beziehungsweise horizontal zwischen Behörden und Abteilungen (Federführung /kompetence/, Mitwirkung, Stellungnahme) wird die aussagekräftigste Überlieferung recherchiert. Es erfolgt also eine Bewertung aus dem prozessualen Kontext heraus.*“ TREFFELSEN, J. *Archivübergreifende Überlieferungsbildung in Deutschland*, s. 6–7.

27 Podrobněji k teorii *macroappraisal* srv. ČTVRTNÍK, M. *Teorie „macroappraisal“*.

28 COOK, Terry. *Building an Archives: Appraisal Theory for Architectural Records*. *American Archivist*, 1996, vol. 59, Spring, s. 139. ISSN 0361-9081. (Dále: COOK, T. *Building an Archives*.)

29 Ke vztahu „information“ a „knowledge“ u Cooka, i když z trochu jiné perspektivy, srv. také COOK, Terry. *From Information to Knowledge. An Intellectual Paradigm for Archives*. *Archivaria*, 1984–1985, vol. 19, Winter, s. 28–49. ISSN 0318-6954.

vůbec vznikla.³⁰ Nutno dodat, že teorie makro-hodnocení se soustředila především na kontext sociální.

4. Kontext **doby** v jejím celku. Archivní teorie hodnocení, která by přímo vycházela z hodnocení dokumentů v rámci širokého kontextu doby, ve které dokument vznikl a kterou také svým způsobem zobrazuje, neexistuje. Je však jisté, že v konkrétní praxi archivního hodnocení archivář často bere v potaz otázku, zda daný dokument vypovídá dobře o době svého vzniku, zda ukazuje na důležité dobové tendence apod. Jürgen Treffeisen například upozorňuje, že je při výběru dokumentů z oblasti justice důležité zohlednit, které justiční případy byly reflektovány v médiích. Média mají totiž podle Treffeisena „*čich*“ na „*ducha doby*“.³¹

Doba představuje ještě širší hlediště, než je společenský kontext. Dovolme na tomto místě provést jeden myšlenkový experiment. Pojem *doby* odkazuje na zde sledovaný historiografický směr *duchových dějin*, jehož jedním pilířem je právě zkoumání *doby*, respektive *ducha doby* (viz výše body č. 1, 7, 9). *Duchové dějiny* se snaží rozumět jednotlivým fenoménům, vycházejíce z porozumění *duchu doby*, *charakteru doby*, *základním dobovým tendencím*. Respektive pramen nabývá svého specifického smyslu podle toho, jak vypovídá o „své“ *době*, o jejích specifických charakteristikách atd. Ekvivalentní archivní teorie hodnocení, respektive taková archivní teorie, která by brala v potaz posledně zmíněný kontext doby, by hodnotila, posuzovala, vykládala dokumenty na základě *doby*, ve které daný dokument vznikl, z významných charakteristik *doby* jeho vzniku. Dokument jako takový nemá sám o sobě příliš smyslu. Jeho význam, jeho podstata – vycházíme-li z kontextu *doby* – se neurčuje pouze z něho samotného. Jedním z jeho konstitutivních prvků je skutečnost, jakou hrál dokument roli ve své době, jak daný dokument „svou“ dobu zobrazil. Rothacker to v rámci *duchových dějin* vyjádřil pojmem *Zeitausdruck*, Kalista hovořil o *dobovém prostředí* či o *duchovém okolí*, do něž *duchové dějiny* zasazují sledovaný jednotlivý jev, danou představu člověka apod.³²

30 „Then exactly what are we documenting? The building...; the architect...; the architect's firm; the broader institutional context in which many architects work, such as city or government public works departments; the many other players and communities which impinge on and influence the architect's activities; the theorists and teachers of architecture as a profession; or, ultimately, the ideal of architecture itself? The answer is, of course, all of these. The function of architecture is, in short, complex and wide-ranging...“ COOK, T. Building an Archives, s. 139.

31 „Alles, was in der Presse genannt wird, fällt aus der großen Masse heraus. Daher sind alle Prozesse, die eine publizistische Kommentierung erfahren haben, grundsätzlich archivwürdig... Zudem hat die Presse ein gutes Gespür für den Zeitgeist.“ TREFFEISEN, J. Archivübergreifende Überlieferungsbildung in Deutschland, s. 16. Tato premisa našla své konkrétní uplatnění v praxi Landesarchiv Baden-Württemberg v rámci aplikace metody *vertikálního a horizontálního hodnocení* (nejen) na oblast justice. Dostupné na <http://www.landearchiv-bw.de/web/46738>.

32 „Lze říci obecně, že není pojmu a představy v myšlení lidském, jejíž obecná tvárnost, sdílená současníky téhož století – i pokoleními věky si vzdálenými – by se neproměnila jsouc zasazena do jiného prostředí dobového, do jině myšlenkové struktury, do jiného duchového okolí.“ KALISTA, Z. Cesty historikova myšlení, s. 198.

Případná „duchovědějinná“ teorie hodnocení dokumentů by tak mohla představovat ještě jakousi vyšší, míněno obecnější, rovinu archivního hodnocení dokumentů, než jí byla například rovina makro-hodnocení. Bylo by ji možné pojmenovat například jako „dobové hodnocení“ (ve smyslu hodnocení z hlediska *doby*, *ducha doby*, významných charakteristik příslušné doby).

Jako jedno z problematických míst se může ukazovat obtížná vymezenost pojmu *doba*, respektive *duch doby*. Nemožnost jednoznačné, přesné definice toho, co to má *doba* a její *duch* být, otevírá prostor pro archivářovu intuici, jak upozorňuje Jan Horský. Takové intuice se však není třeba příliš obávat. Není ničím novým v praxi výběru dokumentů. Hermann Meinert jako jeden z archivních teoretiků přímo zdůrazňoval intuitivní, tvůrčí rys archivářovy činnosti hodnocení dokumentů, čímž se v jistém ohledu podle Meinerta archivář blíží činnosti umělce.³³

Na druhou stranu by snad bylo možné stanovit určitá kritéria, jak „měřit“ *ducha doby*. Jednou z možností by mohl být výše zmíněný příklad médií, jak o nich uvažoval Jürgen Treffeisen. Uznali-li bychom média jako schopná zachytit dobově typické tendence ve společnosti atd., nebyl by již velký problém vypracovat jisté postupy, jak zreflektovat tuto reflexi médií a promítnout ji také do hodnocení dokumentů. Jinou možností, jak do jisté míry „objektivizovat“ *duchovědějinná kritéria* hodnocení dokumentů, může být mimo jiné porada s odborníky v dané oblasti. Například Treffeisen v Baden-Württembersku konzultuje hodnocení soudních spisů přímo se soudci, přičemž klade důraz především na otázku, jaké druhy trestných činů považuje dotazovaný soudce jako typické pro sledovanou dobu (měřeno například na faktu, že v jisté dekádě došlo k výraznému nárůstu počtu trestných činů určitého druhu, v určité oblasti atd.).³⁴

Archivář, který by se vydal cestou duchovědějinného „dobového hodnocení“, by mohl být pojmenován (analogicky podle *duchového historika*) jako „*duchový archivář*“. V rámci archivního hodnocení by pak vycházel z otázky, zda a jak sledovaný dokument vypovídá o době, ve které vznikl, zda podstatným způsobem zobrazuje významné či typické charakteristiky doby svého vzniku. Tento postup by bylo nakonec možné vztáhnout nejen na hodnocení dokumentů či skupin dokumentů, nýbrž také na hodnocení samotných původců. Ti by tak byli chápáni nejen v kontextu společnosti, kultury, hospodářství (které ovlivňují a kterými jsou ovlivňováni), nýbrž současně v kontextu své doby, jako její součást (dobou ovlivňování a určování a dobu ovlivňující, určující). „*Duchový archivář*“ by pak určoval hodnotu daného původce mimo jiné právě podle toho, zda je pro svoji dobu nějakým způsobem typický, respektive příznačný I toto kritérium by pak spoluurčovalo hodnotu vybíraných dokumentů.

33 MEINERT, Hermann. Von archivarischer Kunst und Verantwortung. *Der Archivar*, 1956, roč. 9, H. 4, s. 284–285.

34 Informace z Fortbildungsveranstaltung *Überlieferungsbildung und Bewertung im 21. Jahrhundert – Trends und neue Wege*, vedené Jürgenem Treffeisenem a konané na Archivschule Marburg ve dnech 28. 6. – 1. 7. 2009. Srv. také informace na <http://www.landesarchiv-bw.de/web/46805>.

Je přirozené, že takový postup by nebylo možné aplikovat na všechny původce a na všechny dokumenty, respektive skupiny dokumentů. Původci, kteří spadají do péče kupříkladu Národního archivu ČR, jsou jasně stanoveni. Také jsou jasně stanoveny skupiny dokumentů, které se určitě stanou budoucími archiváliemi. „*Duchový přístup*“ by se týkal především takových skupin dokumentů, které se obvykle označují znakem „V“, pro něž platí, že bude na „hodnotícím“ archivářovi, zda dokument vybere a určí jako archiválii či nikoliv. Nový postup by se mohl mimo jiné také projevit v samotném stanovování, vymezení, strukturování vybraných věcných skupin dokumentů.

Ústřední otázku *duchového archiváře* – svědčí-li dokument významným způsobem o své době, by bylo možné posunout nakonec ještě do další roviny. Samotný výběr dokumentů (a jejich hodnocení) totiž vypovídá o tom, co daná doba považuje za důležité, za zachovánihodné. Doba se zrcadlí nejen ve vlastních dokumentech, nýbrž také v samotném aktu jejich hodnocení a výběru. Toto zrcadlení se projevuje mimo jiné také v zaměření vybírajícího archiváře do budoucnosti. Intuitivně se totiž při hodnocení dokumentů archivář přenáší do budoucnosti a ptá se, co bude pro budoucí generace z materiálů dnešní doby významné. I tato archivářova projekce do budoucnosti vypovídá o samotné archivářově přítomnosti, o jeho vlastní době, jejích prioritách, základních postojích atd. Na tomto místě by se pak otevíral prostor pro *duchové dějiny*, které by mohly zkoumat charakter jimi studované doby nejen na základě obsahu dokumentů – archiválií dochovaných ze sledované doby, nýbrž zároveň by mohly brát v potaz také fakt, proč se zachovaly zrovna ty které dokumenty – archiválie. Proč byl jejich výběr proveden zrovna takto. Vposledku by bylo možné dojít ke zjištění, že budoucí doba bude poznávat minulost mimo jiné také na základě toho, co si daná minulá doba myslela o „své“ budoucnosti. Fakt, že archivář hodnotí a vybírá dokumenty a že mnohé z nich také určuje k nevratnému zničení, zároveň opravňuje k dalšímu zjištění: budoucí doba bude nucena poznávat minulost mimo jiné také na základě toho, co si daná minulá doba myslela o „své“ budoucnosti.

V tomto ohledu by z praktického hlediska bylo jistě užitečné, kdyby se hodnotící a vybírající archivář pokaždé pokusil reflektovat hlediska, podle kterých *hodnotil* „své“ dokumenty, na co kladl při výběru důraz, proč vybíral zrovna ty které dokumenty. Tuto svoji reflexi či spíše sebereflexi by pak mohl připojit k dokumentaci k materiálům, které vybral do archivu. Budoucí doba by tak měla alespoň základní představu o kritériích, která minulost používala pro hodnocení dokumentů, měla by základní pojem o tom, co minulost pokládala za důležité pro budoucnost, a mimo jiné také podle toho by se mohla snažit porozumět době minulé.

Rozšíření kontextuálních rovin, ve kterých je možné uvažovat dokument, zároveň vybízí k otázce, zda různost kontextuálních rovin zároveň nerozšiřuje možnou definici toho, co či kdo všechno je či může být „původcem“ dokumentů?

Podle tradiční definice provenienčního principu je původcem v podstatě daný úřad, organizace atd. který daný dokument vytvořil (ad kontext č. 1). Pokud však již daný dokument přestává sledovat pouze z perspektivy jeho příslušnosti k určitému úřadu

a jeho určitého zařazení ve struktuře úřadu a pokud dokumentu přestávám rozumět jako produktu pouze toho či onoho úřadu, pak vyvstává otázka, je-li právě pouze onen úřad původcem dokumentu. Nebylo by možné uvažovat jako původce či alespoň jako jakési „spolu-původce“ právě ony další rozmanité kontextuální roviny, v nichž lze dokument uvažovat a z nichž lze dokument uvažovat?

V prvním plánu lze chápat dokument jako produkt daného úřadu, organizace atd. Ovšem v druhém plánu vystupuje, že dokument nevytvořil úřad jako takový, nýbrž že to byl jeho zaměstnanec. Ukazuje se, že úřad (respektive jeho zaměstnanec) při vytváření dokumentu spolupracoval s dalšími příbuznými úřady na vzniku dokumentu (ad kontext č. 2). Je také zřejmé, že dokument nevznikl v jakémsi vzduchoprázdnu, nýbrž že jej spolupodnítila určitá politická, hospodářská, kulturní či obecně společenská situace (ad kontext č. 3). V neposlední řadě to pak může být také dobové ovzduší, které mohlo mít vliv na vznik dokumentu (ad kontext č. 4). Jistě by bylo možné shledat mnohé další činitele spolupodílející se na vzniku dokumentu.

Je takřka jisté, že dnes asi nebude nikdo uvažovat o tom, že by se takto široce pojmá definice původce promítla také do vytváření archivních fondů a do jejich pořádání. Těžko si lze představit, že by mohl v nějakém archivu vzniknout fond nadepsaný „*hospodářská krize z let 2008–2009*“, „*obrazoborectví husitské doby*“ či „*barokní doba*“. Přesto alespoň vědomí toho, že pojem původce rozhodně není neproblematický, může minimálně prohloubit reflexi o tom, jak a proč dokument vzniká, čeho je výsledkem, a nakonec také přispět k zodpovězení otázky, zda dokument ohodnotit jako archiválii a převzít ho do archivu či nikoliv. Zmíněná reflexe by se však mohla napnout ještě jiným směrem – totiž mohla by dojít praktického uplatnění v utváření spisových plánů –, jak o tom bude řeč na konci článku.

Je zřejmé, že archivní hodnocení a výběr dokumentů se nacházejí velmi často v úzkém kontaktu s historickou vědou. Jedna z klíčových otázek v procesu hodnocení dokumentů zní, pro koho máme vlastně dokumenty zachovávat? Jejich uživatel totiž neodmyslitelně spoluurčuje také hodnotu vybíraných dokumentů. Podle toho, jak si kdo odpoví na otázku, pro koho se mají dokumenty zachovávat, podle toho se také bude odlišovat vlastní výběr – co a jak vybrat.

V anglicky mluvícím světě proběhla na toto téma ostrá diskuse. Protilehlé póly v ní představují Hilary Jenkinson a Theodore R. Schellenberg. Zatímco Jenkinson zdůrazňoval prvořadou úlohu dokumentu pro jeho původce,³⁵ Schellenberg vidí na prvním místě (budoucí) badatelské a odborné využití uchovaných dokumentů, tedy jiný účel, než pro který byly dané dokumenty přednostně vytvořeny.³⁶

35 Srv. především Jenkinsonovo dílo *A Manual of Archival Administration*. Oxford: Clarendon Press 1922.

36 Srv. Schellenbergovo dělení „primární“ a „sekundární“ hodnoty („primary and secondary value“). Primární hodnota je hodnotou pro úřad (organizaci atd.), který dokument vytvořil. Sekundární hodnota, ač ji Schellenberg ještě dále diferencuje, je určována potřebou jiných úřadů a osob. Sem zařazuje Schellenberg i ono badatelské využití. Srv. SCHELLENBERG, Theodore R. *Modern*

V Německu se pak pozoruhodným způsobem k otázce vztahu historické vědy k archivní teorii hodnocení, respektive zde negativně vyjádřeno k problému kasací (vyřazování dokumentů), vyjádřil v 70. letech 20. století Carl Haase.³⁷ Rozlišil dva základní druhy dějepisecckých směrů. Na jednu stranu položil „událostní dějiny“ (*Ereignisgeschichte*), na druhou pak „strukturní dějiny“ (*Strukturgeschichte*). Vývoj tehdejšího dějepisectví reflektoval tak, že se důraz přenáší od individualizujícího, událostního dějepisu směrem ke generalizujícímu, kvantifikujícímu dějepisu a zároveň že dochází k pokračující diferenciaci historických věd do stále dalších parciálních disciplín.³⁸ Haase zastává stanovisko, že archivnictví by mělo sledovat tento vývoj a přizpůsobovat mu své metody. Do této souvislosti pak klade svoji kritiku Hanse Booms, jehož teorie o tom, že archivně hodnotné je to, co je pro současnost zajímavé, pozoruhodné, dokáže – dle Haaseho kritiky – naplnit potřeby událostního dějepisu, těžko však dějepisu strukturního, kvantitativního.³⁹

Haase tedy rozlišil dva základní způsoby přístupu k dějinám a jejich pojednání a analogicky podle nich také způsob archivního hodnocení. U *událostních dějin* by pak bylo možné hovořit o „historikovi událostí“ („událostním historikovi“), respektive o „archivářovi událostí“ („událostním archivářovi“), u *strukturních dějin* by to byl „historik struktur“ („strukturní historik“), respektive „archivář struktur“ („strukturní archivář“). Haaseova klasifikace dvojích dějin však samozřejmě není jediná možná. Historická věda, jak to reflektoval ve své době s důsledky pro archivnictví již Haase, se především od 20. století diverzifikuje do mnoha rozličných proudů, směrů, škol atd. Bylo by možné použít různá další členění historické vědy a podle toho také shledat různé klasifikace východisek archivního hodnocení dokumentů. Jako se hovoří o „politickém historikovi“, bylo by možné mluvit o „politickém archivářovi“. Jako se definuje „hospodářský a sociální historik“, tak analogicky lze uvažovat „hospodářského a sociálního archiváře“. Ale v potaz by bylo možné vzít také „archiváře každodennosti“, „archiváře mentální“ či nakonec také „duchového archiváře“. Výčet kontextuálních rovin, jak byl uveden výše, by se samozřejmě mohl rozšířit o mnohé další položky.

* * *

Archives. Principles and Techniques. Chicago: The University of Chicago Press, 1956. Srv. také SCHELLENBERG, Theodore R. The Appraisal of Modern Records. *Bulletins of the National Archives*, 1956, č. 8, October. Dostupné na <http://www.archives.gov/research/alic/reference/archives-resources/appraisal-of-records.html>. Kapitola Distinction between evidential and informational values.

37 HAASE, Carl. Studien zum Kassationsproblem. *Der Archivar*, 1975, roč. 28, H. 4, s. 405–418; *Der Archivar*, 1976, roč. 29, H. 1., s. 65–76; H. 2., s. 183–196; zde viz především *Der Archivar*, 1976, roč. 29, H. 1, s. 73n. (Dále: HAASE, C. Studien zum Kassationsproblem.)

38 HAASE, C. Studien zum Kassationsproblem, s. 72.

39 Tamtéž, s. 73.

Je jistě otázka, jak by konkrétně vypadaly postupy, metody hodnocení a výběru dokumentů při takto definovaných východiscích. Účelem tohoto článku bylo spíše obecně zamyšlení než vypracování konkrétních postupů, které by nakonec vydalo na (nejednu) samostatnou studii.

Stojí také za úvahu, jakým dalším směrem by se mohly případné pokusy o aplikaci teoretických východisek v praxi ubírat. Nejnovější tendence v (nejen) českém archivnictví, jak se projevují například v novém archivním zákoně, v Národním standardu pro elektronické systémy spisové služby a v celé diskusi kolem této problematiky probíhající, týkající se výběru a uspořádání uchovávaných dokumentů, kladou zásadní důraz na uspořádání dokumentů v rámci hierarchické struktury spisového plánu. Jednou z cest, kudy by se mohla vydat praktická aplikace teoretických koncepcí hodnocení dokumentů, by mohly být například právě spisové plány, jejich podoba a sestavování. Je dosti pravděpodobné, že v budoucí době budou spisové plány ještě více nabývat na důležitosti a stanou se zřejmě ústředním faktorem budoucího uspořádání (ale také výběru!) archiválií. Nebude v silách omezeného počtu archivářů uspořádat neustále narůstající množství dokumentů a kvalitně sestavený spisový plán tak bude zaplňovat prostor namísto pořadajících archivářů v archivech. Pro teorie hodnocení dokumentů by tak bylo velmi efektivní, aby napřely síly směrem ke spisovým plánům a k tvorbě jejich struktury.

Jednou z polemických oblastí předkládané studie je také otázka, zda v uvedené podobě na sebe vázat historickou vědu a archivní teorii (a praxi také). Přesto lze říci, že uvědomění si, že existuje mnoho možných perspektiv hodnocení dokumentů, může být obohacující a to jak pro archivnictví samotné tak také pro historickou vědu.⁴⁰

Duchové dějiny by mohly pro archivní teorii hodnocení představovat obohacení v rozšíření kontextuálního pole na kontext *doby*. Zároveň by mohly vnést do problematiky hodnocení a výběru dokumentů otázku možné souznačnosti či souvztažnosti jinak různorodých jevů ve společnosti a v určitém dějinném úseku. *Duchové dějiny* patří mezi ty historiografické směry, které upozorňují na skutečnost, že daný jednotlivý jev, daná událost, fakt, ale také dokument nestojí nikdy sám o sobě, nýbrž že jeho význam je vždy spoluurčován jeho *okolím*, jeho kontextem (ať už dobovým kontextem nebo sociálním, kulturním, politickým atd.), který tak domyšleno do důsledku představuje jakéhosi „spolu-původce“ sledovaného dokumentu.

Z druhé strany lze zase tvrdit, že hlubší reflexe skutečnosti, že existuje množství přístupů k hodnocení dokumentů, že různost perspektiv jejich výběru a hodnocení spoluurčuje, s čím pak později bude historická věda a s ní také *duchové dějiny* pracovat jako s pramenným materiálem a nakonec také jak jej budou mít vlastně uspořádaný, znamená obohacení historické vědy, respektive *duchových dějin*. Jedná se o důležité uvědomění, že prameny jim „nespadly z nebe“. Že za nimi stojí jejich určitý výběr a hodnocení. Že i samo jejich hodnocení již svým způsobem vypovídá o *duchu doby* jejich výběru

40 Je nutné upozornit, že pro mnohé skupiny dokumentů nelze o jistém „perspektivismu“ hodnocení hovořit. Porady vedení, organizační řády a schémata a mnohé další skupiny nelze jako archiválie zpochybňovat.

a uchování, ale také o dalších rozmanitých kontextech, na které se soustředí jiné historiografické směry.

Recenzovali

PhDr. Daniela Brádrlerová, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.

PhDr. Jan Horský, Ph.D., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

prom. hist. Ivan Šťovíček, CSc., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.

Resumé

Spirit history and the new archival appraisal theories

History and archival science are related sciences. This article presents one of examples, how these sciences can enrich and influence each other.

The author considers one of the less known field of research in history – *intellectual history* (in german *Geistesgeschichte*) and tries to demonstrate, how *intellectual history* can enrich and help to develop theoretical approaches within archival appraisal as one field of archival theory and practice. In this respect the paper concentrates primarily on the question of possible contexts in which we can understand and thus also appraise the document. In addition to context of the organisation of creator, to context of related organisations and to social context it is also the large context of *age* in which and from which it is conceivable to understand and appraise the document.

In this domain *intellectual history* could be helpful to archival science because of concentrating on research what is the *spirit of the age* (in German *Zeitgeist*, in Czech *duch doby*), how it is manifested, how we can determine it. It is also the idea of *spirit* which begins to appear in the discussions concerning archival appraisal. The conception of the *spirit* appears i.a. in the debates concerning the model of the “vertical and horizontal appraisal” currently developed in Germany.

Last but not least the article asks in which course archival appraisal should aim. It is presumable that the records schedules and their structure will obtain more and more importance. This (hierarchical) structure determines not only how the documents (also electronic documents) will be appraised but also in which order they will be preserved.

Translated by Mikuláš Čtvrtník and Simona Filová.

Fondy vědeckých společností při ČSAV a Komise prezidia ČSAV pro organizaci vědeckých společností při ČSAV uložené v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i.

Mezi institucionální fondy vzniklé po roce 1953, které jsou uloženy v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., náleží rovněž skupina fondů, jejichž původci jsou vědecké společnosti působící v tomto období při Československé akademii věd (ČSAV) a Komise prezidia ČSAV pro organizaci vědeckých společností při ČSAV (KOVŠ) jako orgán zajišťující jejich chod. Celkový počet vědeckých společností spravovaných prostřednictvím KOVŠ dosáhl za dobu existence ČSAV čísla 45. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., z tohoto celkového počtu spravuje archivní fondy vzniklé z činnosti 19 z nich. V letech 2007–2009 byly zpracovány inventáře k fondům Česká společnost pro estetiku při ČSAV, Československá (dále: Čsl.) bioklimatologická společnost při ČSAV, Čsl. filozofická společnost při ČSAV, Čsl. pedagogická společnost při ČSAV, Čsl. společnost antropologická při ČSAV, Čsl. společnost archeologická při ČSAV, Čsl. společnost chemická při ČSAV, Čsl. zoologická společnost při ČSAV a Jednota filozofická při ČSAV. V současnosti probíhají pořádací práce na fondech Literárněvědná společnost při ČSAV a Čsl. společnost pro vědeckou kinematografii při ČSAV, Brno. Již v dřívějších letech byly zpracovány fondy Čsl. astronomická společnost při ČSAV, Čsl. biologická společnost při ČSAV, Čsl. psychologická společnost při ČSAV. Dokončeno bylo rovněž pořádání fondu KOVŠ, který byl v letech 1982 a 1996 částečně zpřístupněn prostřednictvím dvou dílčích inventářů. Třetí z nich byl dokončen v roce 2009 a v současnosti prochází schvalovacím procesem.

Vědecké společnosti sdružovaly vědecké, vědecko-pedagogické a výzkumné pracovníky působící na pracovištích ČSAV, na vysokých školách i v praxi. Jejich hlavním úkolem byla popularizace vědy, řešení důležitých otázek jednotlivých vědních oborů a rovněž přispívaly k šíření nových poznatků do praxe. Po hospodářské stránce náležely společnosti pod správu KOVŠ, jejich odbornou činnost sledovala příslušná vědecká kolegia ČSAV. KOVŠ měla rovněž přehled o spolupráci jednotlivých společností se zahraničními vědci a vědeckými organizacemi.

Komise prezidia ČSAV pro organizaci vědeckých společností při ČSAV byla zřízena v první polovině roku 1954 jako orgán zajišťující fungování vědeckých společností přidružených k ČSAV. Součinnost vědeckých společností a ČSAV byla dána zákonem č. 52/1952 Sb. o ČSAV z 12. listopadu 1952, na jehož základě byly již existující společ-

nosti začleněny do ČSAV. V následujících letech došlo ke zřizování dalších společností v souladu s rozvojem bádání v jednotlivých vědních oblastech. Na základě dohody mezi výborem prezidia ČSAV a zástupci vědeckých společností měly společnosti přejít do volného svazku s ČSAV jako samostatné právnické osoby, hospodářsky zajišťované z rozpočtu ČSAV, když úloha správního a řídicího orgánu byla svěřena již zmíněné komisi.

Z nově uspořádaných celků mezi nejrozsáhlejší patří fondy Čsl. bioklimatologická společnost při ČSAV (ČsBKS), Čsl. společnost antropologická při ČSAV (ČsSA) a Čsl. pedagogická společnost při ČSAV (ČsPedS). V případě fondu ČsBKS si zaslouží pozornost především informační zpravodaje pro členy společnosti (i. č. 12–22), zápisy ze zasedání jejích vedoucích orgánů (i. č. 23–120), písemnosti vztahující se k činnosti jednotlivých sekcí a pracovních skupin společnosti (i. č. 121–130), materiály umožňující vytvořit si alespoň částečnou představu o její členské základně (i. č. 134–232) a soubor zpráv o činnosti za léta 1965–1967 a 1970–1986 (i. č. 233–253). Bez zajímavosti není ani soubor materiálů dokumentující různé vědecké akce pořádané jak společností samotnou, tak ve spolupráci s jinými institucemi (i. č. 254–341), písemnosti zabývající se problematikou nemocnosti v Ostravě a okolí (i. č. 351) a pojednání o vlivu klimatického faktoru na zdravotní a psychický stav řidičů a na problematiku nehodovosti (i. č. 352). Ve fondu neschází ani informace týkající se sestavování rozpočtu společnosti v letech 1971–1986 (i. č. 356–372) a zahraniční spolupráce (i. č. 377–412). Z ediční a publikační činnosti společnosti si zaslouží pozornost zejména dokumenty vztahující se k přípravě vydání *Bioklimatologického slovníku* (i. č. 415).

V případě druhé jmenované, ČsSA, se rovněž jedná o relativně bohatě strukturovaný fond, na čemž nic nemění ani skutečnost, že se řada materiálů nedochovala v komplexní podobě. Podobně jako v případě ČsBKS se zde můžeme opřít o dochovaný soubor zápisů ze schůzí hlavního výboru společnosti i jejích jednotlivých poboček (i. č. 219–293). Ve fondu jsou rovněž přítomny dokumenty vztahující se k otázkám členství ve společnosti (i. č. 335–360) a k udělování medaile dr. Aleše Hrdličky (i. č. 366–409). Značnou vypovídací hodnotu má rovněž soubor plánů činnosti společnosti a jejích poboček (i. č. 412–444) a zprávy o činnosti (i. č. 448–562).

Poměrnou celistvostí se vyznačuje fond ČsPedS, který umožňuje zrekonstruovat její působení po celou dobu existence v letech 1964–1990. V úplnosti jsou dochovány zprávy o činnosti, včetně všech poboček a sekcí, stejně jako plány činnosti a zápisy z důležitých zasedání a jednání (i. č. 99–123 a 237–250). Bohatě zastoupen je materiál umožňující sledovat fungování společnosti po ekonomické stránce (i. č. 287–308). Z fondu lze rovněž vyčíst zevrubné údaje o členské základně společnosti (i. č. 84–98 a 209–236), pořádání konferencí, pracovních seminářů a přednášek (i. č. 251–284 a 319–326) a o publikační činnosti ČsPedS (i. č. 329–336).

Fondy ostatních vědeckých společností uspořádané v letech 2007 a 2008 se vyznačují větší či menší neúplností a značně omezenou vypovídací hodnotou. Hlavní důvod této skutečnosti je třeba hledat zejména v rozdílné úrovni vedení spisové služby v rámci

jednotlivých společností. Fondem, který zastřešuje a propojuje výše uvedené fondy, je KOVS. Jeho závěrečná část (KOVŠ III), jejíž pořádání bylo dokončeno v roce 2009, odpovídá svým složením předcházejícím dvěma celkům (KOVŠ I a KOVŠ II). Vedle dokumentů týkajících se komise jako ústředního orgánu sdružujícího všechny vědecké společnosti tvoří hlavní část tohoto fondu materiály vztahující se k jednotlivým společnostem. S využitím fondu KOVŠ tak můžeme částečně rekonstruovat rovněž fungování těchto společností, jejichž fondy ve vlastnictví Archivu AV ČR nejsou.

Vědecké společnosti při ČSAV sdružené v rámci KOVŠ

Archivní fondy společností zvýrazněných kurzívou jsou uloženy v MÚA AV ČR, v. v. i.; uvádím u nich zpracovanost fondu (I – inventář, IS – inventární seznam, Z – zpracováno, N – nezpracováno), rok zpracování a metráž.

- Česká společnost pro estetiku*; I (2007); 0,36 bm
- Čsl. astronomická společnost*; IS (1996); 1,27 bm
- Čsl. bioklimatologická společnost*; I (2007); 1,58 bm
- Čsl. biologická společnost*; I (1980); 0,66 bm
- Čsl. botanická společnost
- Čsl. demografická společnost*; N; 2,03 bm
- Čsl. filozofická společnost*; I (2007), 0,70 bm
- Čsl. geografická společnost
- Čsl. historická společnost*; IS (1999); 1,32 bm + N; 0,11 bm
- Čsl. imunologická společnost
- Čsl. kybernetická společnost
- Čsl. limnologická společnost
- Čsl. meteorologická společnost
- Čsl. pedagogická společnost*; I (2007); 1,36 bm
- Čsl. psychologická společnost*; I (1981); 1,31 bm
- Čsl. sociologická společnost
- Čsl. spektroskopická společnost
- Čsl. společnost antropologická*; I (2008); 1,16 bm
- Čsl. společnost archeologická*; I (2008); 2,10 bm
- Čsl. společnost biochemická
- Čsl. společnost ekonomická
- Čsl. společnost entomologická
- Čsl. společnost histo- a cytochemická
- Čsl. společnost chemická*; I (2008); 0,12 bm

Čsl. společnost mikrobiologická

Čsl. společnost orientalistická

Čsl. společnost parazitologická

Čsl. *společnost pro dějiny věd a techniky*; N; 4,66 bm

Čsl. společnost pro elektronovou mikroskopii

Čsl. společnost pro mechaniku

Čsl. společnost pro mezinárodní právo

Čsl. společnost pro mineralogii a geologii

Čsl. společnost pro nauku o kovech

Čsl. společnost pro politické vědy

Čsl. *společnost pro vědeckou kinematografii*; I (1977); 0,66 bm + N; 3,31 bm

Čsl. společnost pro vědy zemědělské, lesnické, veterinární a potravinářské

Čsl. vědecká společnost pro mykologii

Čsl. *zoologická společnost*; I (2007); 0,11 bm

Jazykovědné sdružení

Jednota čsl. matematiků a fyziků; N; 4,85 bm

Jednota filozofická; I (2007); 0,37 bm

Jednota klasických filologů

Kruh moderních filologů; I (1982); 0,56 bm + N; 0,11 bm

Literárněvědná společnost; I (1981); 0,22 bm + N; 0,71 bm

Národopisná společnost československá.

Jan Hálek

Fotografický materiál Archivu AV ČR

Archiv AV ČR spravuje velice bohatý a rozsáhlý fotoarchiv, který zastupují nejen klasické černobílé i barevné pozitivní fotografie, pohlednice, vizitky či kabinetky, ale také černobílé negativy, včetně skleněných, kolorované diapositivy a v posledních několika letech i fotografie digitální, tvořící již nezanedbatelnou část fotografického materiálu uloženého v archivu.

Fotosbírka Archivu AV ČR začala vznikat v prvních letech po jeho založení v roce 1953. Postupně byl vytvářen základ k současné bohaté sbírce, kterou lze rozčlenit na dva hlavní celky – fotografický materiál z vlastní činnosti archivu a z činnosti Akademie.

První skupinu, pocházející z vlastní činnosti archivu, zastupují materiály získané akvizicí fondů, neboť byly jejich součástí, a vlastními nákupy. Dále sem patří fotografie získané při různých příležitostech z činnosti Akademie věd, jejichž původcem však nebyla Akademie, přefocené texty s dokumentační hodnotou pro archiv, sbírka mikrofilmů a sbírka filmových materiálů.

Do této skupiny fotografického materiálu náleží především fotografie a negativy uložené ve fondech tzv. „předchůdců“, tedy institucí, které předcházely a staly se základem Československé akademie věd založené v roce 1952, dále ve fondech jednotlivých ústavů Československé akademie věd (do roku 1992) a Akademie věd ČR (po roce 1993), jejichž zastoupení je však bohužel velmi malé, a v neposlední řadě také fotografický materiál uložený v osobních fondech.

Druhou skupinu fotografického materiálu tvoří souvislý celek Reportáže AV ČR, který představuje velice rozsáhlý a pestrý soubor fotografického materiálu dokumentující činnost Československé akademie věd a od roku 1993 Akademie věd ČR. Snímky reportážního charakteru začali pořizovat pracovníci Oddělení pro fotografii a reprografii Základní knihovny ČSAV v září 1955. Reportáže dokumentují valná shromáždění Akademie, vědecké konference a kongresy s mezinárodní i domácí účastí, slavnostní shromáždění při významných příležitostech, návštěvy cizích vědců a vědeckých delegací, vzájemná jednání a podpisy dohod o vědecké spolupráci, vyznamenání a ocenění domácích a zahraničních vědců, výstavy přístrojové techniky a vědecké literatury. Na fotografiích jsou zachyceny také budovy jednotlivých pracovišť ČSAV a jejich vybavení.

Bohužel velká část fotografického materiálu uloženého v archivu, zejména Reportáže AV ČR, fotografie uložené ve fondech tzv. předchůdců, především České akademie věd a umění a Královské české společnosti nauk a fotografie uložené v osobním fondu Jiřího Viktora Daneše a Fotosbírka Bohumila Vavrouška, byly v roce 2002 nevratně poškozeny povodní.

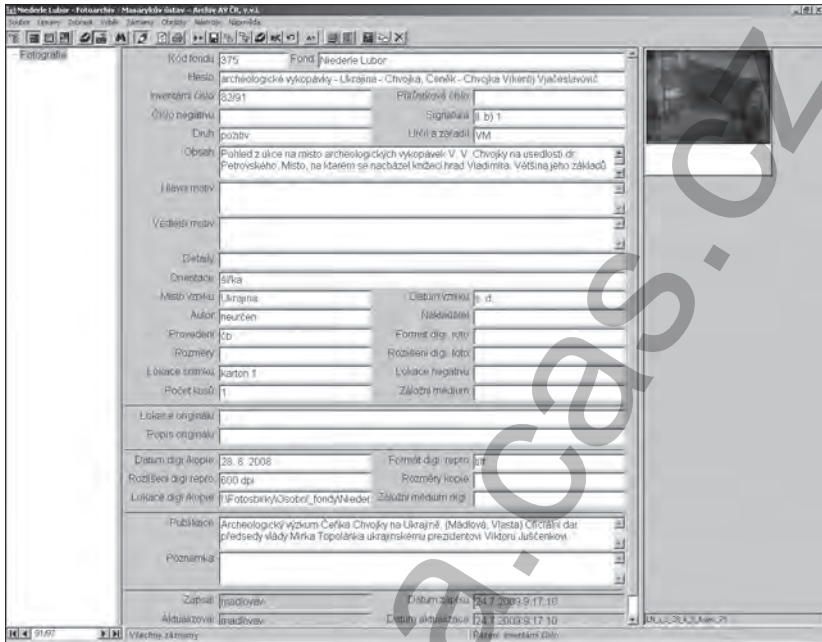

V současnosti, kdy je již vyřešena revitalizace poškozených fotografií a značná část fotografického materiálu, zejména největší celky fotografií, je uložena ve vyhovujícím obalovém materiálu, bylo možné přikročit k jeho postupné digitalizaci a zpracování v programu od firmy Bach systems, s. r. o. V srpnu roku 2009 byl proto na webových stránkách instituce přebudován stávající Digitální fotoarchiv vědeckého útvaru Masarykův ústav na Digitální fotoarchiv celého pracoviště, tj. rozšířen o fondy a sbírky uložené v Archivu AV ČR.

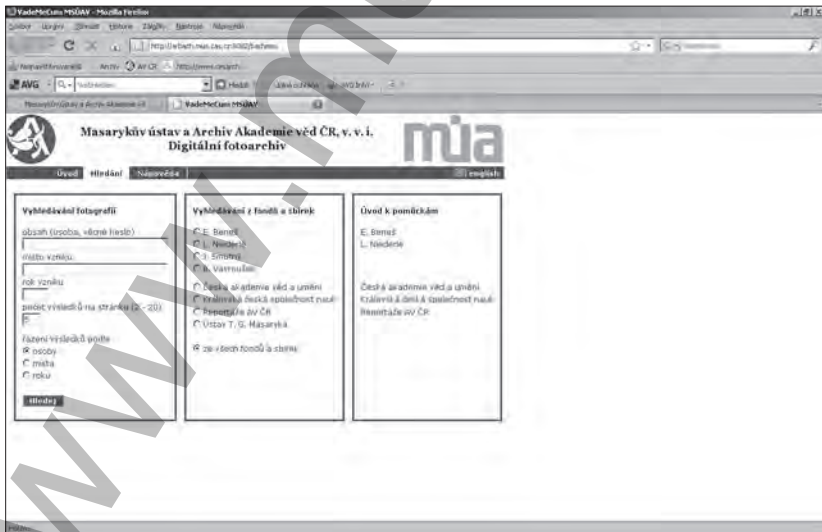
Vlasta Mádlová

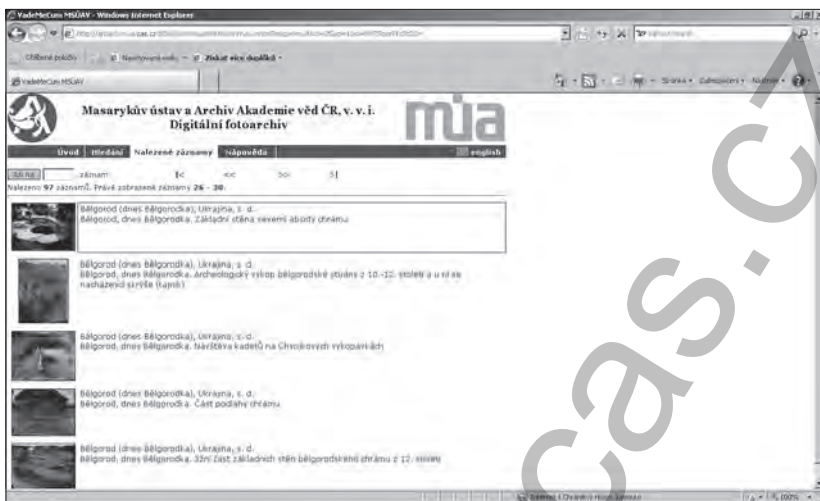
Oldřich Blažíček ve svém ateliéru (A AV ČR, Fotosbírka Bohumila Vávrouška)

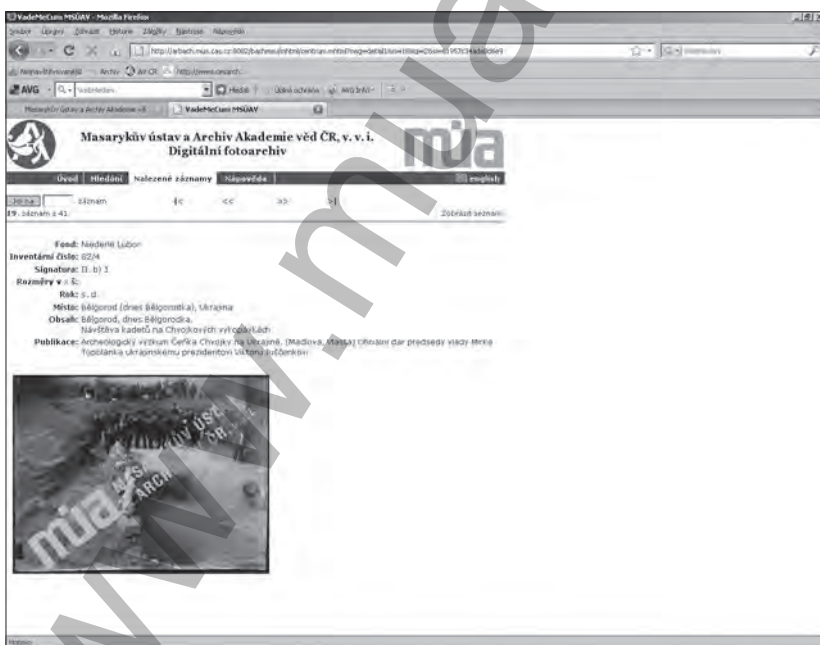
Ukázka zpracování fotografií v programu Fotoarchiv firmy Bach systems, s. r. o.

Rozhraní Digitálního Fotoarchivu MÚA AV ČR na internetu

Ukázka nalezených záznamů v Digitálním fotoarchivu MÚA AV ČR

Konkrétní inventurní záznam v Digitálním fotoarchivu MÚA AV ČR

Zpráva o stavu spisové a skartační služby na pracovištích AV ČR za rok 2008

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. (MÚA AV ČR) plní na základě zákona č. 190/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, funkci kontrolního článku státní správy v oblasti spisové a skartační služby na pracovištích Akademie věd ČR (AV ČR). V souvislosti s tím spolupracuje MÚA AV ČR s Kanceláří AV ČR (KAV ČR), zejména s jejím kontrolním odborem. V rámci této spolupráce vykonávají pracovníci Archivu pravidelné spisové prohlídky jako součást celkové kontroly a výslednou zprávu předávají kontrolnímu odboru KAV. Dne 16. května 2007 byla novelizována vzájemná dohoda mezi MÚA AV ČR a KAV AV ČR, která rozšířila dohled nad spisovou službou také na vědecké společnosti sdružené při Radě vědeckých společností. Na základě této smlouvy vyplynula pro Archiv též povinnost předkládat závěrečnou roční zprávu o stavu spisové a skartační služby v AV ČR Akademické radě AV ČR.

V roce 2008 bylo vykonáno celkem 14 spisových dohlídek: Archeologický ústav Brno AV ČR, v. v. i.; Archeologický ústav Praha AV ČR, v. v. i.; Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.; Mikrobiologický ústav AV ČR, v. v. i.; Národohospodářský ústav AV ČR, v. v. i.; Ústav anorganické chemie AV ČR, v. v. i.; Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.; Ústav fotoniky a elektroniky AV ČR, v. v. i.; Ústav fyzikální chemie J. Heyrovského AV ČR, v. v. i.; Ústav fyziky atmosféry AV ČR, v. v. i.; Ústav fyziky plazmatu AV ČR, v. v. i.; Ústav jaderné fyziky AV ČR, v. v. i.; Ústav pro hydrodynamiku AV ČR, v. v. i.; Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Obecně se dá zhodnotit vedení spisové služby na pracovištích AV ČR za rok 2008 jako velmi kvalitní, v převážné většině případů odpovídalo požadavkům archivní legislativy. Vyskytly se ovšem i nedostatky. Pro osoby zodpovědné za vedení spisové služby na ústavech AV ČR bylo poněkud obtížné navyknout si jak na podrobnější evidenci dokumentů v podacím deníku, tak označovat jednotlivé dokumenty spisovými a skartačními znaky. Dalším problémem bylo zachování jednoty tvorby spisu a evidence důležité e-mailové pošty. Dále bylo v některých ústavech zjištěno nedostatečné označování ukládacích jednotek spisovými znaky. Ve dvou případech jsou písemnosti uloženy v nevyhovujících podmínkách. Pracovníci Archivu vypracovali pro Kancelář AV a Středisko společných činností AV nové spisové a skartační řády.

Důležitým počinem bylo oslovení představitelů vědeckých společností sdružených při Radě vědeckých společností. V této souvislosti byl vědeckým společnostem zaslán

dotazník s cílem zjistit stav spisové služby ve společnostech a množství u nich uloženého písemného materiálu. Ze 74 oslovených společností reagovalo na dotazníkovou akci jen 34 společností. Pouze 4 společnosti se vyjádřily kladně na nabídku archivování jejich materiálů v A AV ČR.

I přes uvedené potíže má vedení spisové služby na pracovištích AV ČR vysokou úroveň, která odpovídá požadavkům archivní legislativy. Vzájemnou komunikaci mezi osobami zodpovědnými za spisovou službu a pracovníky vědeckého útvaru Archiv MÚA AV ČR lze považovat za velmi dobrou. V případech zjištěných nedostatků byla většinou ochotně a bez komplikací provedena náprava. Pracovníci MÚA AV ČR se rovněž snaží, pokud je to možné, respektovat aktuální potřeby pracovišť.

Daniela Brádlarová

Jak archivně na fotografie? aneb od konzervace po dálkové zpřístupnění

Seminář o tvorbě souhrnné praktické rukověti zachování, ošetření, dlouhodobého uložení, zabezpečení a také zpřístupnění světlocitlivých archivních dokumentů se uskutečnil dne 19. května 2009 v Národním archivu v Praze. Archiv Akademie věd ČR zastupovali Vlasta Mádlová a autor této zprávy. Setkání bylo pojato ryze pracovní. Organizátorům šlo o poradu a diskusi k vymezené problematice, o připomínkování a doplnění předložených materiálů a o nalézání nových návrhů a nápadů k tématu. Čas pro společenské prezentace dokončených výstupů v září reflektorů a kamer teprve nastane...

Svolavatelkou zasedání určeného nejen archivářům, ale všem, kdo přicházejí s problematikou uchování fotografií do styku, byla Emilie Benešová, vedoucí oddělení foto, fono a kinodokumentů hostitelské instituce. Věci se věnuje podstatnou část své profesní dráhy a lze si jen přát, aby jak výsledky aktuálního výzkumného úkolu,¹ tak dlouhodobě nashromážděné poznatky zhodnotila publikováním obecné metodiky. Ta by měla řešit například parametry ukládacího prostředí podle druhu nosiče a způsobu záznamu informace, podobu archivního zpracování, degeneraci negativů aj. Souborji fotografických dokumentů s časem se jako hlavní pracovní problematice věnuje v České republice jen

1 Zpracování postupu na záchranu světlocitlivých archivních dokumentů na skleněné podložce (deskové negativy), jejich ošetření, archivaci (dlouhodobé uložení), zabezpečení a zpřístupnění (č.j. OKO-136-3/A-2007). Projekt pro roky 2007–2009. Srv. Zprávy o činnosti Národního archivu za rok 2007 a 2008 (www.nacr.cz).

hrstka osob. Pro více je a bude pouze dílčí složkou jejich povinností. Další si nad snímky, spolu s badatelskou obcí, kladou spíše dějepisické nebo editorsko-redakční otázky, což ukazují stránky odborného periodika *Historická fotografie* i knihkupecké pulty. Lze pouze uvítat, že se ti nejvíce znalí snaží druhým přispět ke správnému řešení praktických úkolů.

Diskutovalo se o svolavatelkou předložené metodice pro archivní péči o daný typ dokumentů (například způsob zpracování – provenienční či pertinenci, vymezení inventární jednotky, kategorie popisu). Dále byl znovunastolen návrh pojmosloví, který vyložil jeho zpracovatel a znalec, muzeolog Jiří Zikmund.² Oba příspěvky mají platnost pro celou oblast fotografie. Nebylo by od věci, kdyby se texty objevily na specializované internetové stránce *Historické fotografie*, která by byla pro archivnictví anoncována též na webech Národního archivu, Odboru archivnictví a spisové služby MV ČR, České archivní společnosti a inzerována v *Archivním časopise*. Z procedurálního hlediska vzniku metodiky by to byla době odpovídající, přístupná a garantovaná platforma, která by jejímu autorskému týmu dodala nejen další pracovní nástroj s možnými přínosy pro výsledek, ale i další vrstvu legitimacy.³ Mohly by na ní být oznamovány organizační údaje nebo předloženy finální texty atd. Hodila by se i z dlouhodobého hlediska k pojmenování a řešení dosud neuzavřených nebo v budoucnu se vyskytnuvších záležitostí.

V další části semináře vyložil Jiří Stupka z Národního archivu závěry pro bezdotykové, šetrné reprodukování deskových negativů. Detailní rozpracování organizace práce a technických parametrů, jejichž aplikace by zaručovala maximum možného, je v obecné rovině konfrontováno s finančně, technicky, personálně atd. přijatelnou parametrou vyhovující masovou produkcí digitálních kopií nejen obrazových, ale i textových dokumentů. Jako dobré řešení se nabízí realizace několika modů „výrobní linky“, všeobecný algoritmus pro několik cest, volených v závislosti na druhu digitalizovaného dokumentu a na požadovaném výsledku. Tím by byla vyhovující minimálně či vícečetně zálohovaná reprodukce v různém stupni kvality od standardy nejnižší přijatelné jako základní, po doplňkově volitelně kvalitnější či nejkvalitnější. Výběr cesty by v závislosti na kategorii dokumentu a dalších faktorech nastavoval podle klasifikační tabulky odborný pracovník. Sled kroků v základním počtu by vedl k výsledku s minimálně požadovanými parametry, při zdůvodněné náročnější volbě by byla chůze k výsledku delší. V této části metodiky je potenciál zabezpečit a dlouhodobě zachovat zaznamenané informace navzdory degradaci originálu.

2 Srv. ZIKMUND, Jiří. Péče o fondy a sbírky fotografických vyobrazení – vývoj a potřeby. In *Restaurování filmů a fotografií*. Praha: Společnost pro technologie ochrany památek STOP ve spolupráci s Ústavem chemické technologie restaurování památek VŠCHT, 2007, s. 38–39. K věci viz též VODIČKOVÁ, Hana. Příspěvek k dějinám české odborné terminologie netradičních druhů dokumentů. *Archivní časopis*, 2009, roč. 59, s. 201–240.

3 Dosavadní výsledky výzkumu byly na podzim 2008 prezentovány na poradě ředitelů státních archivů.

Další složky projektu nebyly na semináři probírány, ostatně nebyly určeny přítomné skupině, která by se obtížně vyslovovala ke zprávám o restaurátorských měřeních a zkouškách, k postupu restaurování a konzervace jednotlivých typů poškození nebo k úplnosti rešerše literatury o problematice technologických postupů ošetření skleněné podložky i světlocitlivé vrstvy skleněných negativů.⁴ Pracuje se na dalších tématech: Zkoumány byly úpravy obrazové strany (jako retuše) a použité laky. Navrženy a odzkoušeny byly některé způsoby čištění skleněných negativů a metody lepení uvolněné želatinové vrstvy i rozbitého skla. Řeší se další technologická problematika výskytu mikroorganismů v citlivé želatinové vrstvě, podmínky jejich růstu a způsoby dezinfekce. Na reálné skleněné negativy byl aplikován modifikovaný postup odstranění stříbrných zrcátek. Inspirativním přínosem archivnictví je vytěžování fondu Spolek pro chemickou a hutní výrobu, který obsahuje informace o výrobních procesech a fotografických materiálech od začátku 20. století až do roku 1955.

Posledním diskutovaným okruhem byl způsob zpřístupnění daných dokumentů v prostředí, které by bylo na výši současných technologií, zaručovalo ochranu archiválií a poskytovalo badatelský komfort. Rozumí se tím poměrně mladá problematika vystavení digitalizovaných archiválií z vnitřního archivního zpracovatelského systému internetovým rozhraním volnému přístupu. Je nasnadě, že na obrázky je lepší se podívat než si o jejich obsahu číst textový popis. Obdobné projekty v České republice existují. K jejich průkopníkům patřil Archiv Ústavu T. G. Masaryka, který již v roce 2004 zprovoznil dálkový přístup ke 3 tisícům fotografií z fondu E. Beneš zpracovaným v programu Fotoarchiv firmy Bach. Mechanismus mimo jiné pracuje s dávkováním metadat, počet údajů je závislý na vybraném detailu zobrazení. Od roku 2005 je v provozu aplikace Digitální fotoarchiv, jejímž prostřednictvím je v současnosti možno využívat přes 7 tisíc fotografií uložených v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR ve fondech Česká akademie věd a umění, Královská česká společnost nauk, Reportáže ČSAV, Ústav T. G. Masaryka, E. Beneš, L. Niederle a B. Vavroušek.⁵

Národní archiv v této oblasti doplácel na peripetie tržního vývoje firmy Janus, jejíž program využívá ke zpracování archiválií. Změnami vlastníků, jejich přístupů a nároků nabral v oblasti zpřístupňování na internetu – mimo velkorysý projekt konskripce – zpoždění. Náhradní řešení, které by daný stav zlepšilo, hledal a představil jeho pracovník pro informatiku Jiří Bernas. Vymezil požadavky na vytvoření prozatímního mechanismu z volně dostupných komponent s cílem vybudovat aplikaci s možnostmi zobrazení různě velkého obrazového dokumentu, jeho zvětšení a zmenšení, výpisu metadat, ochrany proti zcizení, snadného uživatelského ovládání atd. Několik měsíců po ko-

4 Srov. syntézu ĎUROVIČ, Michal a kol. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2002.

5 K tomu bližze BÍLEK, Jan. Zpracování a zpřístupnění fotografií fondu E. Beneš – internetové archivnictví. In *Sborník příspěvků z 11. celostátní konference archivářů České republiky v Chrudimi 4. až 6. května 2005*. Zpravodaj pobočky České informační společnosti, 2005, roč. 49. Praha: Národní archiv ve spolupráci s Českou archivní společností, 2006, s. 147–150.

nání semináře můžeme dodat, že od října 2009 je aplikace v provozu.⁶ Obsahuje zatím jeden fond, který čítá na 2 tisíce digitálních kopií snímků zhotovených ze skleněných negativů.⁷ Přistupuje se k ní z odkazu badatelna na internetových stránkách archivu.

V aplikaci je začleněn výtah z údajů evidence Národního archivního dědictví a pomůcek Národního archivu (stručnější než jeho obdoba v Archivním VadeMeCu firmy Bach, které archiv na svých stránkách nabízí také). Druhý segment, který se týká už pouze digitalizovaného fondu, je vyhrazen běžným povinným údajům úvodu od titulního listu po tiráž. Posledním segmentem je jeho elektronický inventární seznam s údaji o inventárním záznamu, obsahu, dataci a lokaci. U kolonky obsah je umístěn symbol upozorňující na přítomnost digitalizované přílohy. Ta se otvírá ve zvláštním okně, které obsahuje stabilní malý náhled a obrázek ve většině zbývající plochy. Vítanými inovacemi oproti stávajícím systémům jsou možné zvětšování snímku (technologie zoomify) a zábrana jeho stažení. Prohlížení vlastního snímku je pokročilé, ale pokud chce uživatel zároveň vidět na popisek v obsahu, musí okno s obrázkem posunout tak, aby nezakryl metadata v prvním okně.

Na závěr semináře představil Radomír Míchna ze Zemského archivu v Opavě, který využívá software firmy Bach, soubor požadavků, které vedou k vývoji pokročilejšího stupně Archivního VadeMeCa. Připojit v elektronickém inventáři k inventárnímu záznamu obrazovou přílohu již nějaký čas aplikace umožňuje. Uživatel se v případě zájmu může přes symbolem označený popisek dostat k náhledu a přitom mít současně k dispozici text obsahu. Náhled lze v případě potřeby zvětšit, otvírá se v dodatečném, nyní už také text překrývajícím, okně (bez možnosti zoomování). Archiv Akademie věd ČR v tomto systému již více než rok zpřístupňuje u fondu Česká akademie věd a umění její tzv. zakládací listinu. Vyvíjená verze VadeMeCa sleduje obecný vývoj v oblasti informačních technologií a slibuje kompletní archivní programově-informační systém, jehož veřejnosti přístupná část bude poskytovat služby od vstupního elektronického badatelského listu přes studium digitalizovaných dokumentů textových, obrazových, zvukových, databázových nebo multimediálních po objednávkový systém archivních dokumentů (tematicky se do tohoto textu hodí za příklad uvést fotografie) v tiskové kvalitě.

Cíl semináře Národního archivu k otázkám, které se rojí okolo obrazových dokumentů v archivech, byl naplněn. Vždyť pouze s odstupem měsíců už vidíme některé záměry uvedené do praxe. Vyplývá z povahy současné civilizace v éře informačních technologií, že se diskuse přesunula od fotografií k obecnější a komplexnější rovině. To přispívá k jasnějšímu vhledu do budoucnosti. Musíme se aktivně zajímat o podobu připravovaného integrovaného informačního systému pro archivy. Minimálně proto, že v jeho prostředí budeme trávit většinu své pracovní doby. Na úplný závěr si dovolím předpovědět, že v budoucnu se ve škále interních složek modulu inventář VadeMeCa,

6 Viz <http://www.netpro.cz:8080/badatelna/badatelna/1676>.

7 SLEZÁKOVÁ, Naďa, BENEŠOVÁ, Emilie. *První světová válka – negativy. Inventář*. Praha: Národní archiv, 2009.

do které se při zpracování fondu přesuneme v případě přítomnosti obrazových dokumentů, objeví i nápověda vycházející z metodiky kolegyně Benešové a jejího týmu.

Jan Bílek

Zvládneme prudký nárůst elektronických dokumentů?

Dne 22. září 2009 se konala v prostorách Národního archivu konference organizovaná sdružením Co po nás zbude, o. s. (dále: CNZ, o. s.), s názvem *Zvládneme prudký nárůst elektronických dokumentů?*

Dopolední část konference byla pojata jako plenární zasedání. Úvodem promluvila ředitelka Národního archivu PhDr. Eva Drašarová, CSc., a Jan Heisler, předseda CNZ, o. s. Prvním příspěvkem byl referát Jessie Owen z Národního archivu v Londýně, která představila projekt *Digital continuity*, který jasně stanovuje pravidla a metody, jak dlouhodobě ukládat elektronické dokumenty ve veřejné správě Velké Británie. Jedná se o jeden z prvních projektů v EU v této oblasti. Příspěvek Miroslava Širla z CNZ, o. s., s názvem *Elektronické dokumenty a eGovernment* pojednával o tom, do jaké míry reflektují referáty konference současný překotný vývoj v oblasti eGovernmentu. Další referující, Michal Rada, zastupující Iniciativu informatiky pro občany, v příspěvku *Stav legislativy v oblasti eGovernmentu* shrnul legislativní změny, ke kterým došlo v průběhu uplynulého roku. Referát Miroslava Kunta z Národního archivu *Jak zvládnout ukládání elektronických dokumentů po 1. 11. 2009* nadnesl nové možnosti a nároky na ukládání těchto dokumentů v souvislosti s novou legislativou (novela zákona 499/2004, příslušné prováděcí předpisy a vazba na zákon 300/2008 Sb.). Referát Vladimíra Střálky z Adobe Systems, s. r. o., s názvem *Problematika dlouhodobého ukládání elektronicky podepsaných dokumentů* se zabýval otázkou použití elektronického podpisu a standardních formátů PDF pro dlouhodobě platné a důvěryhodné elektronické dokumenty.

Dopolední část byla rozdělena do čtyř bloků, odehrávajících se ve dvou sálech. V bloku A zazněly následující příspěvky: Referát zástupců České pošty, s. p., a Telefónica O2 Czech Republic a. s., Petra Stieglera a Radka Smolíka, *Co to je datový trezor? Bezpečné uložení datových zpráv?* prezentoval nový produkt výše uvedených firem, který je nabízen uživatelům datových schránek. Datový trezor rozšiřuje možnosti použití ISDS o bezpečné uložení datových zpráv. Je určen pouze pro archivaci příchozích zpráv. Druhý referát *Řešení Oracle pro dlouhodobé ukládání dokumentů* přednesl Jiří Machotka z firmy Oracle Czech, s. r. o. Přednáška vycházela z otázky, „jak splnit požadavky vy-

*plývající z novely zákona 499/2004?“. V rámci Records Management proběhlo srovnání slov „Document“ a „Record“. Přednášející popsal jednotlivé přílohy a paragrafy zákona 499/2004 Sb. Zmíněn byl i paragraf 27, odst. 1, z. 235/2004 Sb., dle kterého plátcce odpovídá za věrohodnost původu dokladů, neporušitelnost jejich obsahu, čitelnost a umožnění přístupu. Příspěvek Pavla Nemravy, zastupujícího firmu Software602, a. s., *Elektronizace procesů a konverze dokumentů se zachováním právních účinků* pojednával o archivaci datových zpráv a nutnosti řízeného a bezpečného přístupu. V rámci firmy Software602 byl jako jeden z druhů elektronických firemních procesů zmíněn program Gerbera.*

V bloku B vyslechli přítomní následující referáty: Příspěvek Jana Janoty z firmy AutoCont CZ, a. s., *Zkušenosti s nasazováním modulů spisové služby ve velkých organizacích* představil případovou studii Telefónica O2 Czech Republic, a. s. Hlavním tématem bylo nastínění zkušeností s průběhem a napojením modulů na klíčové business systémy a s implementací centrálního a decentralizovaného řešení. Referát Pavla Pačese z ICZ, a. s., *Implementace důvěryhodné elektronické spisovny* se zabýval problematikou nakládání s dokumenty s dlouhými skartačními lhůtami. P. Pačes seznámil účastníky konference s důležitými vlastnostmi důvěryhodné elektronické spisovny a podmínkami implementace a provozu takového systému v organizacích. Příspěvek Jana Bareše z firmy CORPUS Solutions, a. s., *Bezpečnost jako nedílný atribut kvalitního úložiště dat* prezentoval problematiku bezpečnosti elektronických dokumentů po celý jejich životní cyklus. Jaroslav Lubas s firmy Aplis.cz, a. s., v referátu *Dlouhodobá archivace elektronických dokumentů a návaznost na ISDS* uvedl případovou studii Úřadu pro civilní letectví, v níž zdůraznil přínosy a výhody práce s elektronickými dokumenty a jejich vztah k informačnímu systému datových schránek.

Náplní bloku C byly následující příspěvky: Referát Vladimíra Střálky z firmy ADOBE Systems, s. r. o., *Využití produktů ADOBE pro konverzi a archivaci elektronických dokumentů* představil řešení umožňující státním institucím a orgánům veřejné správy a samosprávy velmi rychle a efektivně nahradit papírové dokumenty jejich elektronickou formou. Příspěvek Petra Kořána *Dokumentový audit: principy, metody a jeho přínosy* řešil otázku procesu auditu, jehož cílem by mělo být zmapování stavu dokumentově orientovaných procesů a jejich revize z pohledu využití nových možností právně platného používání elektronických dokumentů, navržení příslušných změn pro zajištění souladu s novou legislativou. Dále musí audit identifikovat dopady těchto změn na stávající systémy a rovněž eliminovat nebo přinejmenším snížit rizika vyplývající z nového systému práce s elektronickými dokumenty.

Blok D zahrnoval následující referáty: Příspěvek Tomáše Dvořáka z Archivu hlavního města Prahy *Elektronické spisovny a Národní standard pro systémy elektronické spisové služby* představil problematiku obecných předpokladů pro vytváření elektronických spisoven s ohledem na novou legislativu účinnou od 1. 7. 2009. Příspěvek se soustředil zejména na klíčové požadavky národního standardu, které předepisují metodické a technické náležitosti pro správu dokumentů u původců, a formáty pro uložení doku-

mentů a jejich metadat v příslušných informačních systémech. Referát Tomáše Lechnera z CNZ, o. s., *Národní standard pro systémy elektronické spisové služby z pohledu výrobců spisových služeb* představil komentáře společností zabývajících se výrobou a vývojem programů spisových služeb k Národnímu standardu. Příspěvek Petra Pavline z kraje Vysočina *Technologické centrum kraje – projekt kraje Vysočina* představil zkušenosti Krajského úřadu Vysočina s realizací základního prostředí pro úlohy střednědobého a dlouhodobého elektronického ukládání dat. Jde o projektový záměr krajského elektronického archivu, regionální vysokorychlostní síť ROWAnet, regionálních datových center a regionální Storage Area Network.

Závěrem je třeba celou konferenci hodnotit jako maximálně přínosnou, zejména s ohledem na aktuálnost tématu, vysokou úroveň a informativnost přednesených příspěvků. Většinu přednesených prezentací z konference letošní i předchozích lze nalézt na <http://www.cnz.cz/konference-cnz>.

Daniela Brádlarová – Jan Hálek – Václav Hankovec

Výstava Věda pro život

Dne 9. září 2009 byla v prostorách budovy Akademie věd ČR na Národní třídě v Praze zahájena výstava nesoucí název *Věda pro život*, která trvala do 23. října tohoto roku (srv. též <http://www.veda-pro-zivot.cz/>). Podle slov předsedy AV ČR prof. Jiřího Drahoše nebyla výstava vytvořena „*pro ty, kdo pochybují, zda investice do základního výzkumu se vyplatí, ale pro ty, které zajímá, kam až sahá excelence naší vědy*“. Výstava tak byla především prezentací úspěchů české vědy, které jsou spojeny s výzkumem na jednotlivých pracovištích Akademie věd ČR.

Výstavu lze rozdělit do dvou hlavních částí. V první z nich se návštěvník mohl seznámit s historií Akademie věd ČR jako nástupkyně Královské české společnosti nauk, České akademie věd a umění, Masarykovy akademie práce a řady vědeckých ústavů založených v období Republiky československé (Slovanský ústav, Orientální ústav, Československá národní rada badatelská apod.). Nescházela ani stručná informace o Československé akademii věd v letech 1952–1989. Další z panelů přibližoval systém a strukturu financování současné Akademie věd ČR. Akademická pracoviště jsou financována zejména ze státního rozpočtu, tyto finance tvoří zhruba polovinu všech jejich prostředků. Vedle institucionálního financování výzkumných záměrů se stále více uplatňuje účelové financování v podobě řešení vědeckých projektů a grantů vybraných v domácích a zahraničních veřejných soutěžích. Důležitá je rovněž komercializace výsledků výzkumu, kde k neúspěšnějším patří Ústav organické chemie a biochemie

AV ČR, Ústav jaderné fyziky AV ČR, Ústav experimentální botaniky AV ČR, Ústav makromolekulární chemie AV ČR, Mikrobiologický ústav AV ČR a Ústav fyziky plazmatu AV ČR. První část expozice neopomenula ani otázku struktury a vnitřní organizace Akademie věd ČR fungující jako soustava výzkumných pracovišť, která se od 1. ledna 2007 na základě zákona č. 341/2005 Sb. stala veřejnými výzkumnými institucemi. Tím byla výrazně posílena vědecká, organizační a hospodářská samostatnost jednotlivých ústavů.

Dosažení a udržení špičkové úrovně výzkumu by bylo nepředstavitelné bez rozsáhlé mezinárodní spolupráce. V současnosti se pracoviště Akademie věd ČR podílí na 364 mezinárodních projektech realizovaných v rámci dvoustranných akademických dohod. Mimo to Akademie věd ČR spolupracuje s řadou nevládních organizací zaměřených na hledání cest k řešení obecných problémů výzkumu a vývoje (Academia Europaea, ALLEA, EASAC, ESF, Euroscience, IAP, ICSU, IIASA), je aktivní v rámci struktur Evropské unie a podílí se nezanedbatelnou měrou rovněž na činnosti mezinárodní vládní organizace pro jaderný výzkum CERN. První část výstavy poskytla zájemci také informace o dalších vědeckých cílech a směřování pracovišť AV ČR. Sem spadá zejména příprava projektů do prioritní osy 1 – Evropská centra excelence v rámci Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace. Konkrétně byly uvedeny tyto projekty: 1) projekt víceúčelového laseru (Extreme Light Infrastructure), který by se měl stát jádrem aplikačního centra pro vývoj nových materiálů, hadronové terapie, kompaktních ultra-intenzivních zdrojů záření a částic a pro základní výzkum v kvantové a relativistické fyzice; 2) projekt Biotechnologického a biomedicínského centra AV ČR a Univerzity Karlovy; 3) výzkum v oblasti možnosti využití kmenových buněk realizovaný Ústavem experimentální medicíny AV ČR; 4) vývoj „protiklíštěcí“ vakcíny na půdě Biologického centra AV ČR.

Druhá část výstavy přiblížila činnost a nejvýznamnější vědecké úspěchy dosažené v posledních letech veřejnými výzkumnými institucemi fungujícími v rámci Akademie věd ČR. Jednotlivá pracoviště byla představena prostřednictvím vlastních panelů, barevně rozdělených do tří vědních oblastí (vědy o neživé přírodě, vědy o živé přírodě a chemické vědy, humanitní a společenské vědy). V rámci první z vědních oblastí zaujal Tokamak COMPASS Ústavu fyziky plazmatu AV ČR představující jedinečný nástroj pro studium okraje plazmatu a interakce plazmatu s elektromagnetickým vlněním, který byl v roce 2008 vytipován evropským panelem expertů jako ideální nadnárodní školící zařízení. V případě věd o živé přírodě a chemických věd si pozornost zasloužil zejména tým pracovníků Ústavu organické chemie a biochemie AV ČR, který pod vedením profesora Antonína Holého stál u zrodu dnes nejdůležitějších léků v boji proti AIDS (Viread, Truvada, Atripla, Vistide) a léku proti virové žloutence typu B (Hepsera). Opomenut by neměl zůstat ani prostředek Hemagel určený k hojení akutních či chronických poranění a poškození kůže vyvinutý v Ústavu makromolekulární chemie AV ČR. Z výsledků pracovišť působících v oblasti humanitních a společenských věd, které byly na výstavě prezentovány rovněž prostřednictvím vybraných knižních publikací z jejich

vlastní produkce, můžeme uvést *Dějiny české literatury 1945–1989* zpracované Ústavem pro českou literaturu AV ČR, výzkum realizovaný Historickým ústavem AV ČR či vědecké pramenné edice vydávané Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR. Uvedený výčet je však pouhým zlomkem výzkumné činnosti realizované v rámci jednotlivých pracovišť Akademie věd ČR.

Závěrem lze výstavu *Věda pro život* označit jako zdařilý podnik, který umožnil zájemcům z řad veřejnosti proniknout do tajů struktury a organizace Akademie věd ČR a seznámit se s nejvýznamnějšími vědeckými výsledky dosaženými jednotlivými pracovišti, které v řadě případů zůstávají běžnému občanu utajeny, neboť jak říká předseda Akademie věd ČR profesor Jiří Drahoš: „*Naši práci je věda. Je těžké vyčítat špičkovému fyzikovi, biologovi, genetikovi, historikovi, že netráví deset hodin měsíčně, aby někomu dokazoval, že jeho práce má smysl a bude z toho mít užitek celá společnost.*“

Jan Hálek

Prof. Jiří Drahoš zahajuje výstavu *Věda pro život* (foto V. Mádlová)

Výstava *Věda pro život* (foto V. Mádlová)

Životní jubilem Nataši Kmochové

Mgr. Nataša Kmochová (* 1944 v Benešově) ukončila studium archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 1966 diplomovou prací *Rejstřík chebské mincovny jako pramen k dějinám mincovnictví v 15. století* (školitel Rostislav Nový, oponentka Emanuela Nohejlová-Prátová). Po škole nastoupila v Archivu Kanceláře prezidenta republiky, kde se dostala do styku s materií mnohem soudobější; zpracovala zde několik archivních pomůcek vztahujících se především k fondům z období první republiky. Odtud v roce 1979 přešla do Ústředního archivu Československé akademie věd, kde pracuje dodnes.

V Akademii věd se věnovala předarchivní péči. Podle osvědčeného francouzského vzoru se stala (patrně jako první v Československu) „archivní misionářkou“, což v praxi znamenalo, že pracovala v budově prezidia Akademie, dohlížela na chod spisovny tohoto centrálního řídicího a správního orgánu a při tom plnila i funkci „styčného důstojníka“ mezi akademickou vrchností a Archivem. Obě role zvládala skvěle – brzy si získala respekt a přátelství ve všech klíčových sekretariátech, a tak, mimo jiné, postupně získávala pro Archiv cenné, dříve naprosto nedobytné dokumenty. S šarmem i přísnou tvářídělala nad dodržováním spisového řádu, termíny předávání. A naopak nelitovala „přesčasů“, když bylo třeba okamžitě dohledat a předložit potřebné písemnosti. Dlouhodobé působení v centrální spisovně Úřadu prezidia ČSAV, resp. Kanceláře AV ČR završila v posledních letech předáváním zkušeností a znalostí svým nástupcům. Část vyšetřeného času mohla věnovat zpracování archivních fondů a vytváření archivních pomůcek (viz připojený seznam). Tato práce jí, jako opravdové archivářce, dělá radost. A nelze nezmínit i vytěžování důvěrně známých fondů formou odborných publikací (viz seznam).

Z doby působení v centrální spisovně v budově na Národní 3 je kolegyně Kmochová známa mnoha spolupracovníkům z ústředních akademických orgánů i z jednotlivých ústavů. S mnohými navázala dlouholetá přátelství. Po řadu let byla neodmyslitelně spojena s řešením problematiky spisové služby na akademických pracovištích, a to nejen jako spoluautorka metodických pomůcek, ale rovněž jako „učitelka“ jejího řádného vedení. Mezi její odborné aktivity spadají i náročné, rozsáhlé a poctivě zpracované archivní rešerše, které dobře posloužily objednavatelům především z Akademie. Až mimořádná je její schopnost rekonstruovat na základě dokonalé znalosti struktury, organizace a fungování ČSAV a AV ČR celý životní cyklus hledaných dokumentů. Jako pamětnice řady transformací, jimiž Akademie za dobu své existence prošla, dokáže po úvodní, téměř tradiční otázce „*Můžu si zapálit?*“, poutavě líčit své zážitky spojené s touto institucí.

Pracovitá, obětavá, dobrosrdečná, přímá Nataša Kmochová je nejen oporou pracoviště, její činnost prospěla celé Akademii věd. Svým odchodem do penze, k velké radosti svých spolupracovníků, práci v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR neukončila, ale

i nadále zde ochotně dává k dispozici svůj čas a znalosti. Samozřejmě, že přitom nezapomíná ani na svou rodinu a vnučku Natálku. Jako neúnavná cestovatelka, návštěvnice výstav, divadelních představení a dalších kulturních akcí, o nichž dovede poutavě vyprávět, je Nataša Kmochová rovněž stálým zdrojem inspirace a nápadů pro své kolegy a přátele. S její pomocí, byť ne již v řádném pracovním poměru, by pracoviště, za které jí posíláme přání vytrvalé životní energie a dobrého zdraví, rádo počítalo, navzdory finančním restrikcím, i nadále.

Jan Bílek – Jan Hálek – Jindřich Schwippel

Nataša Kmochová (foto V. Mádlová)

Výběrový přehled publikační a popularizační činnosti N. Kmochové

Archivní pomůcky zpracované v Archivu Kanceláře prezidenta republiky

Fond Kancelář prezidenta republiky

D – Důležité 1919–1947. Dílčí inventář, 1966 (s Antonií Fišerovou, Evou Javorskou, Boženou Kopičkovou a Věrou Strnadovou).

- NFM – Národní fond Masarykův 1921–1952. Dílčí inventář, 1967 (s Evou Javorskou). Londýnský archiv 1940–1945. Dílčí inventář, 1968 (s Evou Javorskou). A – Audience 1919–1938. Dílčí inventář, 1976 (s Evou Javorskou). O – Osobní 1919–1947. Dílčí inventář, 1978 (s Evou Javorskou).*

Archivní pomůcky zpracované v Archivu AV ČR

- Československá společnost historická při ČSAV 1957–1990. Prozatímní inventární seznam, 1999.*
- Výzkumné středisko pro otázky míru a odzbrojení ČSAV (1985) 1987–1990. Prozatímní inventární seznam, 1999.*
- Ústřední komise ČSAV pro nápravu křivd 1989–1991 (1992). Inventář, 2007.*
- Komise Výboru prezidia pro řízení pracovišť ČSAV pro dorešení některých otázek nápravy křivd 1990–1992. Inventář, 2007.*

Normy

- Vzorový spisový a skartační řád pracovišť Akademie věd České republiky. Interní normy AV ČR, částka 11/1994. Směrnice Akademické rady AV ČR, č. 10. Praha: Kancelář AV ČR, 1994, 23 s. Dostupné též na <http://www.mua.cas.cz/spis-sluzba/spis-sluzba.html> (spoluautorka).*
- Spisový a skartační řád pracovišť AV ČR. Interní normy AV ČR, částka 7/2006. Vzorové předpisy pracovišť AV ČR jako veřejných výzkumných institucí. Praha: Kancelář AV ČR, 2006, 27 s. Dostupné též na <http://www.avcr.cz/int/Normy.htm> (spoluautorka).*

Publikace

- Předarchivní péče v Úřadu prezidia ČSAV. *Archivní zprávy ČSAV*, 1980, č. 11–12, s. 127–130.
- BARVÍKOVÁ, Hana, JANDEROVÁ, Helena, PODANÝ, Václav. *Fondy a sbírky Archivu Akademie věd České republiky. Práce z dějin Akademie věd. Řada B, sv. 13. Praha: Archiv AV ČR, 1999, 362 s. (podíl na přípravě).*
- Likvidační komise ČSAV. In *Věda v Československu v letech 1945–1953. Sborník z konference*. Ed. Blanka Zilyská, Petr Svobodný. Praha: Karolinum, 1999, s. 139–148 (s Danielou Brádrlerovou).
- Jan Filip. 100. výročí narození. *Akademický bulletin*, 2000, č. 10, s. 6.
- Komise pro vodní hospodářství ČSAV (Průzkum zátopové oblasti vodního díla Orlick). In *Věda v Československu v letech 1953–1963. Sborník z konference. Práce z dějin vědy, sv. 1*. Ed. Hana Barvíková. Praha: Archiv AV ČR v nakl. Arenga, 2000, s. 155–161 (s Danielou Brádrlerovou).
- Idea a počátky Československé akademie věd v dokumentech. Průvodní slovo k výstavě. Praha: Archiv AV ČR, 2003, 28 s. (s Alenou Míškovou).*
- Nástin zahraničních styků ČSAV v letech 1962–1970. In *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970). Sborník z konference. Práce z dějin vědy, sv. 2*. Ed. Blanka Zilyská,

Petr Svobodný. Praha: Ústav dějin – Archiv UK, 2001, s. 107–118 (s Danielou Brádrlerovou).

Nástin problematiky spolupráce Československé akademie věd a Polské akademie věd od roku 1953 do počátku sedmdesátých let. Materiálová rešerše. In *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003*. Práce z dějin vědy, sv. 6. Ed. Antonín Kostlán. Red. Markéta Devátá. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003, s. 433–444, 728–729 (s Danielou Brádrlerovou).

Výstavy

Idea a počátky Československé akademie věd v dokumentech. Praha, 25. 3. – 18. 4. 2003 (s Alenou Míškovou, Janou Šlechtovou a Ludmilou Sulitkovou).

Od řas k jádru. Vědy o živé a neživé přírodě na půdě Akademie věd ČR. Praha, 29. 10. – 9. 11. 2008 (s Vlastou Mádlovou, Danielou Brádrlerovou, Janem Hálkem a Janem Boháčkem).

Sestavili Jan Boháček – Hana Kábová.

Medaile Za zásluhy o české archivnictví V. Podanému a V. Fejlkovi

Čestnou medaili *Za zásluhy o české archivnictví* obdrželi dne 15. července 2009 z rukou ministra vnitra Martina Peciny v budově Národního archivu v Praze na Chodovci i dva bývalí pracovníci Masarykova ústavu a Archivu AV ČR PhDr. Václav Podaný, dlouholetý pracovník Archivu AV ČR, vedoucí oddělení osobních fondů a zástupce ředitele, a PhDr. Vojtěch Fejlek, CSc., pracovník Masarykova ústavu AV ČR. Ocenění byla udělena počtvrté v historii za celoživotní zásluhy v této oblasti. Oběma emeritním kolegům blahopřejeme!

Jan Bílek

Jaroslav PAŽOUT. *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století.* Praha: Prostor, 2008, 342 s., [60] s. obr. příl. ISBN 978-80-7260-186-8.

Nedávno vyšla obsáhlá publikace historika a archiváře PhDr. Jaroslava Pažouta, Ph.D., který se zabývá především československými dějinami šedesátých až osmdesátých let 20. století a je i přes svůj mladý věk jedním z našich předních odborníků na dějiny studentského hnutí i opozice a její persekuce v období tzv. normalizace.

Publikace vycházející z velice bohatého spektra pramenů a literatury, které autor prostudoval a vytěžil, je rozšířením jeho disertační práce *Československé a západoevropské hnutí v šedesátých letech 20. století* obhájené v roce 2006 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Kniha mapuje, jak sám její název napovídá, studentská hnutí šedesátých let minulého století, která jsou synonymem pohybu, hledání nových cest a alternativ k soudobému nevyhovujícímu stavu společnosti. Nejdůležitějšími a nejvýznamnějšími účastníky protestních hnutí, která na začátku šedesátých let zasáhla celý svět, se stali studenti. V Československu patřili již před rokem 1968 k významným protagonistům protirežimní opozice a po lednu 1968 se stali důležitou součástí reformního hnutí. Autor v práci paralelně sleduje vývoj západoevropského a československého studentského hnutí od jeho počátku, přes vrchol v roce 1968 až k postupnému rozpadu a snaží se jej komplexně zpracovat.

První část publikace je věnována nejen atmosféře, ale především společenským příčinám vzniku studentského levicového radikalismu, jeho ideovým zdrojům a předchozím formám. Mapuje reálný průběh studentského protestního hnutí v západních zemích až do jeho vyvrcholení v roce 1968 a poté sleduje jeho štěpení a pozvolný rozpad. J. Pažout neopominul sledovat vliv studentského hnutí na další vývoj společnosti. Kapitola je doprovázena exkurzem do průběhu studentského hnutí v Polsku a Jugoslávii, který dokresluje obraz studentských hnutí v zemích bývalého sovětského bloku.

V druhé části knihy líčí autor postoje a aktivity studentského hnutí v Československu začleněné do kulturního a politického vývoje československé společnosti v šedesátých letech minulého století. Všimá si také generačních rozdílů, které byly jednou z příčin československé krize v šedesátých letech, když se o slovo začala hlásit mladá generace vyrůstající a formující se až po druhé světové válce. Mladí lidé se snažili vymknout kontrole a dohledu mocenského aparátu. V průběhu šedesátých let se stalo vysokoškolské studentstvo jedním z významných reformních proudů ve společnosti.

J. Pažout věnuje pozornost jednotlivým opozičním centrům vysokoškolského studentstva na pražských i mimopražských vysokých školách, přestože studentské hnutí zůstalo dlouho omezeno pouze na Prahu. Vhodným prostředkem pro vyjádření nezávislosti a nesouhlasu s tehdejšími politickými děním se staly studentské oslavy – především majálesy a prvomájové průvody. Nejznámější z nich se konal v roce 1965 a jeho

králem byl zvolen slavný představitel „beat generation“ Allen Ginsberg. Další příležitosti pro vyjádření názorů poskytovala četná studentská periodika a různé studentské semináře.

Pro studentská hnutí byla zcela zásadní mezinárodní provázanost a četné vzájemné kontakty, jejichž důležitost autor také neopomíjí. Patříčnou pozornost věnuje rovněž strahovským událostem z roku 1967, které společně „s neúspěchem při řešení hospodářské krize, ostrými spory se Slováky a střety s představiteli kulturní scény dokumentovaly neschopnost režimu Antonína Novotného čelit problémům státu a přispěly k jeho odvolání z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ“. (Pažout, s. 103.)

Rok 1968 znamenal v tehdejším Československu, stejně jako v ostatních zemích, vyvrcholení protestních hnutí. Do politického života výrazně vstoupily sdělovací prostředky a došlo k otevření řady dosud tabuizovaných kauz a otázek. Studenti představovali důležitou a neopominutelnou součást reformního hnutí a jejich význam po okupaci v srpnu roku 1968 ještě stoupl. K prohloubení propasti mezi společností a politickým vedením státu došlo po smrti studenta Jana Palacha v lednu 1969, kdy se studenti postavili na obranu svobody nejrozhodněji.

Třetí část knihy je zaměřena na sledování kontaktů mezi československým a západoevropským studentským hnutím. J. Pažout si všímá především pronikání radikálního levicového protestního hnutí a jeho představitelů ze Západu a jeho přijímání mezi československými studenty. Analyzuje ohlasy a reflexe událostí nejen v Československu, ale též ve světě, reflektované především ve studentských časopisech a dalších periodikách. Na základě jejich rozboru sleduje, jak českoslovenští studenti přijímali podněty levicového protestního hnutí na Západě. Zabývá se také kontakty československých studentů s představiteli levicového opozičního hnutí ze zahraničí.

Poslední část knihy je věnována studentské radikální levici v Československu, představované především Hnutím revoluční mládeže, a sleduje osudy jednotlivých představitelů této organizace.

Knihy je doprovázena bohatou obrazovou přílohou a rozsáhlým poznámkovým aparátem. Autorovi se podařilo podat ucelený výklad o studentském opozičním hnutí v Československu a v zemích západní Evropy v období „živých“ šedesátých let.

Vlasta Mádlová

František KUTNAR, Jaroslav MAREK. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století.* 3. doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 1088 s. ISBN 978-80-7106-402-2.

Poprvé vyšly *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví* ve dvou svazcích v letech 1973 (I. díl do 2. poloviny 19. století; rec. Václav Čepelák, Jan Havránek a Josef Polišenský) a 1977 (II. díl; rec. Jaroslav Charvát a Jaroslav Pátek). Tehdy byly schváleny výnosy ministerstva školství jako vysokoškolská příručka (I. díl – výnosem z 21. 7. 1971, II. díl výnosem z 8. 12. 1972). Na první díl české odborné časopisy nereagovaly a byl recenzován jen v Polsku (Roman Heck, *Kwartalnik historyczny*, 1975, roč. 82) a v Sovětském svazu (Ljudmila Pavlovna Laptěva, *Novaja i novejšaja istoria*, 1979). Druhý díl se objevil ve skutečnosti počátkem r. 1978 (na knihkupecké pultu se dostal v březnu) a byl doveden k počátkům marxistického dějepisectví. Teprve poté vyšly přibližně ve stejné době dvě recenze. Autorkou první, kladné, byla Kutnarova žačka, historička a archivářka Alena Šubrtová (*Časopis Národního muzea – řada historická*, 1977, roč. 146, s. 237–239). Druhá, od Josefa Haubelta byla otištěna pod názvem *O výkladu dějin českého a slovenského dějepisectví Františka Kutnara v Českém časopise historickém* (1979, roč. 27, s. 907–915), knihu zcela zatratila a měla vést k jejímu odvržení. Realita byla zcela opačná, přestože během r. 1979 bylo *Dějepisectví* staženo z užívání (v knihovnách zůstalo, ale nesmělo se půjčovat a nesmělo být doporučováno jako četba studentům).

Dodnes platí slova A. Šubrtové: „*Kutnarova práce, psaná krásnou spisovnou češtinou, prostou frází, je sepsána s citem pro přehlednost a úměrnost textu, který se přes odbornou náročnost a faktografické bohatství dá sledovat bez únavy a s napětím. [...] Kromě faktografického bohatství, které shromáždil, otevřel [Kutnar] cestu k vážnému zamyšlení nad dějinami i současným stavem historiografie, nad prameny a pramenky, z nichž vyrůstala, nad kontinuitou lidského myšlení, nad obtížemi, jimiž se člověk prodírá k poznání, nad vírou v moc a účinnost psaného slova a nad pokrokovým odkazem národních dějin.*“ Šubrtová vyzdvihla Kutnarovo dílo jako jedinečný pokus o shrnutí historické produkce a přiznala také místo subjektivnímu hodnocení názorových proudů a historiků, neboť se mu nelze vyhnout, vybízí ke konstruktivní kritice a případně ke vzniku díla nového.

Ve zcela jiném duchu se nesla druhá recenze. Jestliže Šubrtová ocenila u Kutnara sledování kontinuity historického bádání, Haubeltovi byl právě tento rys knihy trnem v oku. Povinností marxisticko-leninské historiografie je podle něj „[...] *jedině stranický třídní přístup ke zkoumání minulých jevů a dějů, který je v dialektickém protikladu s kutnarovským vemlouvavým nabádáním ke kontinuitě se vším jakkoliv významným, co bylo [...] Pro marxistickou historiografii má základní důležitost to, že především noeticky i metodologicky uplatňuje princip praxe. Znamená to, že je vědou uvědoměle stranickou. Právě touto uvědomělou stranickostí se marxistické dějepisectví povznáší ve srovnání s buržoazní historiografií na kvalitativně vyšší stupeň poznání.*“ Haubelt užil slovní

spojení typu *kutnarovská absolutizace kontinuity*, Kutnar dle něj psal *kostrbatou vavákovštinou*, podal nepravdivý obraz Jana Slavíka a svévolně vyložil dílo Zdeňka Nejedlého, který byl prý *kutnarovskou „kritičností“ doslova insultovaný*. Jako vysokoškolskou příručku Haubelt knihu zcela dehonestoval. Recenze tak mnohem více než o Kutnarově díle vypovídá o svém autorovi a především o duchu doby, v níž vznikla.

První vydání syntézy, věnované dějinám českého dějepisectví, vzbudilo nakonec zasloužený ohlas. Bylo však velmi obtížné jej realizovat, což je patrné z rozdílu dat schválení textu a faktického vyjití. Kutnara tížilo, že nemohlo být uvedeno jméno jeho spoluautora Jaroslava Marka, který napsal úvodní kapitoly věnované evropskému dějepisectví a kapitolu o Jaroslavu Gollovi (a T. G. Masarykovi). Mohl mu pouze poděkovat v doslovu, stejně jako Karlu Kučerovi (dodal přípravný materiál ke kapitole o právní historii a k charakteristice díla Kamila Krofty) a Josefu Hanzalovi, který připravil pro kapitoly VII. a VIII. podklady pro části věnované pomocným vědám historickým a ediční práci, dále pro regionální a popularizující dějepisectví a portrét Zdeňka Nejedlého (srv. J. Hanzal, *Bulletin Historického ústavu*, 1998, roč. 9, č. 2, s. 30).

Další velkou bolestí bylo koncipování kapitoly o marxistickém dějepisectví. Původně měla být IX. kapitola pojata stejně jako předchozí. Pod názvem *Česká a slovenská historiografie od počátku padesátých let za převahy marxistického pojetí dějin* měla přinést nejprve úvodní část o světovém dějepisectví po r. 1945, dále části věnované počátkům marxistické historiografie a k jednotlivým specifickým oborům a disciplínám (pomocným vědám historickým, archeologii, právní historiografii, dějepisectví umění a regionálnímu) a pak Slovensku. Kniha měla být zakončena kapitolou X. o postavení a problematice dějepisectví v moderní společnosti, kde se chtěl Kutnar věnovat otázkám funkce a hodnoty historického díla. Ale již na počátku 70. let 20. století od tohoto záměru oba autoři ustoupili, aby se zvýšily šance na vydání knihy. Z IX. kapitoly zůstala podkapitola *Počátky a nástup marxistické historiografie*, která měla být (a původně také byla) součástí VIII. kapitoly *Pozitivistické dějepisectví mezi dvěma válkami a počátky dějepisectví marxistického* – jako poslední část podkapitoly *České dějepisectví let třicátých a počátky historiografie marxistické*. Nakonec ovšem byla upravena na novou IX. kapitolu *Počátky českého marxistického dějepisectví*.

Dostala jsem se tak ke 2. vydání, k němuž došlo za změněných politických poměrů r. 1997. Toho se již Kutnar nedožil (zemřel r. 1983) a nesnadného úkolu se ujal J. Marek. Odhodlal se k několika zásahům do textu. Protože dle jeho slov v předmluvě „[...] do textu zasáhla zvenčí cizí moc už tím, že si vynucovala některé formulace, dodatky, fráze“ (s. 5), rozhodl se tyto přílepky (ve skutečnosti nečetné) odstranit a ze stejného důvodu zrušit i vynucenou IX. kapitolu, neboť dle něj objektivní zpracování marxistické historiografie bylo při 1. vydání nemožné. Ke knize připojil doslov *Po dvou desetiletích*, v němž charakterizoval zvláště počátky marxistického dějepisectví (zde uvedl podstatné informace z vypuštěné kapitoly) a připojil bibliografii novější odborné literatury. Nakladatel knihu obohatil o ilustrační doprovod. Tento vydavatelský počín, realizovaný v Nakladatelství Lidové noviny (red. Jan Urban) byl hodnocen kladně. Vypuštění IX.

kapitoly však bylo přijato s rozpaky, mnozí historikové se domnívali (a domnívají), že její přetištění by sloužilo jak odborné veřejnosti, tak autorům ke cti, neboť text byl napsán nejobektivněji, jak bylo v dané době možné. Marek jako jeden z autorů se ovšem rozhodl pro variantu jinou. Stejně tak záležela na jeho rozhodnutí otázka inovace bibliografických přehledů za každou z kapitol, případně doplňování opomenutých historiků apod. (doplněna byla jen některá životopisná data historiků, zesnulých od r. 1978). Odborné aktualizované vydání *Dějepisectví*, po kterém volal v recenzi v *Dějínách a současnosti* (1998, roč. 20, č. 2, s. 64), Jiří Pešek, nebylo realizováno zejména proto, že Marek chtěl respektovat Kutnarův text.

Vzhledem ke skutečnosti, že 2. vydání knihy bylo již několik let na knihkupeckých pultech rozebráno a odborná veřejnost i vysokoškolské prostředí velmi pociťovaly tento nedostatek, přistoupilo Nakladatelství Lidové noviny k vydání třetímu. Nemohlo být však bohužel realizováno (z časových i jiných důvodů) tak, jak doporučovala zmíněná Peškova recenze. Vydavatelé byli vázáni závazkem respektovat podobu 2. autorizovaného vydání, protože Jaroslav Marek již nemohl ze zdravotních důvodů do textu zasahovat.

Odbornou revizi (s respektováním textu 2. vydání) provedli Karol Bílek a odpovědný redaktor obou vydání knihy v NLN Jan Urban, kteří mj. obměnili obrazový doprovod, zpřesnili popisky a rejstřík a doplnili chybějící životopisná data historiků. Velkým přínosem 3. vydání je doslov Bohumila Jirouška *Dějiny českého dějepisectví na počátku 21. století* (s. 994–1011), charakterizující *psaní o dějinách* v současné době. Jeho cennou součástí je bibliografický přehled o literatuře k dějinám českého (a částečně evropského) dějepisectví za posledních 12 let, navazující na Markův doslov z r. 1997. B. Jiroušek připomněl přínos obou autorů knihy (s drobným medailonem J. Marka) a načrtnul zejména proměny ve výkladu novější české historiografie (od 2. poloviny 19. století) jako aktuálního tématu výzkumu.

Třetí vydání *Dějepisectví* bylo velmi potřebné a je záslužné. Zároveň stále naléhavěji vyvstává otázka jeho pokračování a zejména v souvislosti s tím, jak postupuje poznání historiografie 19. a 20. století, možnost nového pojetí dějin dějepisectví a jeho knižního zpracování.

Hana Kábová

Jiří JINDRA. *Dějiny elektrochemie v českých zemích 1882–1989*. Praha: Libri ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, 232 s. ISBN 978-80-7277-400-5.

Monografie si vzala za cíl prozkoumat dějiny oboru, k němuž náleží rovněž polarografie, tedy elektrochemická metoda oceněná r. 1959 Nobelovou cenou (Jaroslav Heyrovský). Na základě důkladné heuristiky sleduje vývoj české elektrochemie od

rozdělení pražské univerzity r. 1882 na českou a německou do r. 1989. Svou pozornost zaměřuje jak na zkoumané problémy, tak institucionální základnu bádání (pražské i mimopražské vysoké školy, výzkumné ústavy, podniky). Všimá si oborových konferencí konaných v letech 1950–1989, přináší životopisy významných českých (československých) elektrochemiků a elektroanalytiků i soupis knižních publikací českých autorů s tematikou elektrochemie a elektroanalýzy, vydaných do r. 1990. Připojeny jsou přílohy s přehledy univerzitních přednášek, cvičení, disertací a habilitací ve sledovaném oboru. Kniha má velmi cenný poznámkový aparát s četnými odkazy na studovanou literaturu a archivní fondy, rovněž nechybí rejstřík. Postrádám souhrnný přehled pramenů a literatury, který však do značné míry nahradí zmiňovaný poznámkový aparát a soupisy.

Hana Kábová

Martina BEČVÁŘOVÁ. České kořeny bulharské matematiky. Ed. Dějiny matematiky, sv. 40. Praha: MATFYZPRESS. Vydavatelství Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2009, 486 s. ISBN 978-80-7378-079-1.

Monografie o životě a díle čtyř českých matematiků, kteří od 80. let 19. století podstatně přispěli k budování bulharské vědy a tamního školství (svými učebnicemi a podílem na tvorbě matematické terminologie). Je věnována Theodoru Moninovi (1858–1893), Františku Vítězslavu Splítkovi (1855–1943), Vladislavu Šakovi (1860–1941) a Antonínu Václavu Šourkovi (1857–1926). Seznamuje čtenáře s jejich životními osudy i odbornou činností na základě zevrubné znalosti pramenů a literatury z řady českých a bulharských institucí. Mapuje velmi detailně odborné aktivity všech zmíněných matematiků a jejich společenské působení. Nedílnou součástí knihy jsou též bibliografické přehledy zachycující jejich publikační činnost a obrazové přílohy. Nechybí ani jmenný rejstřík.

Hana Kábová

René KOPECKÝ. Profesor Bedřich Hrozný – dopad jeho vědeckého bádání. Bakalářská práce. Západočeská univerzita Plzeň, Fakulta filozofická, 2009; 66 s.

Bakalářská práce je věnována životu, práci a odkazu profesora Bedřicha Hrozného a vychází mj. z osobního fondu uloženého v Archivu AV ČR. Autor klade hlavní důraz na vědecké dílo Bedřicha Hrozného, známého jako rozluštitel chetitštiny a archeologa, který pracoval v Sýrii a Turecku. Autor také připomíná jeho popularizační aktivity a zásadní roli při zrodu Orientálního ústavu.

Práce je řazena chronologicko-věcným způsobem. Úvodní kapitola stručně pojednává o Hrozného studijních letech, následuje část věnovaná jeho vědecké práci s důrazem na klínopisné bádání. Samostatný oddíl přináší informace o Hrozného publikační činnosti. Ve snaze postihnout osudy Bedřicha Hrozného v plné šíři je připojena kapitola o jeho osudech během okupace a po druhé světové válce.

Práce je vybavena zdařilými obrazovými a textovými přílohami, vlastní text je založen především na znalosti stávající odborné literatury (svědčí o tom odkazy v poznámkovém aparátu) a lze ho považovat za vhodný základ pro další bádání o této významné osobnosti naší vědy.

Marie Bahenská

Dagmar BLÜMLOVÁ a kol. *Čas optimismu a tížadostivých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929)*. Jihočeský sborník historický. Supplementum 1. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích – Společnost pro kulturní dějiny, o. s., 2009, 420 s.

Kniha navazuje na problematiku, které se věnovalo stejnojmenné sympozium, konané v Českých Budějovicích, o němž jsme přinesli zprávu v předchozím čísle tohoto periodika (s. 82–83). První část knihy *Ve službách vědy a státu* zachycuje význam českých historiků (Kamila Krofty, Vlastimila Kybala a Josefa Šusty) pro českou meziválečnou diplomacii a další reprezentativní úkoly, na nichž se podíleli rovněž další představitelé historické vědy (např. Jaroslav Bidlo, František Roubík a Karel Stloukal) a vědecké instituce (zastoupené zde Českou akademií věd a umění a Československou národní radou badatelskou). Je připomenuta také brněnská slavistika a rusistika. Československým úsilím představit se Evropě a světu v co nejlepším světle se zabývá druhá část knihy *Před očima ciziny*, se zastřešujícím zamyšlením *Pro „naši věc“*. Následují kapitoly pod společným názvem *Kultura: konfrontace a tolerance*. Knihu uzavírá část *Ke zdrojům samostatnosti*, zaměřená na fenomén československých legií. Autorům se podařilo zachytit méně známé aspekty, jež spoluvytvářely meziválečnou kulturu a vědu.

Dana Musilová

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

PhDr. Marie **Bahenská**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: bahenska@mua.cas.cz

Mgr. Jan **Bílek**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: bilek@mua.cas.cz

Mgr. Jan **Boháček**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: bohacek@mua.cas.cz

PhDr. Daniela **Brádlarová**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: bradlerova@mua.cas.cz

Mgr. Mikuláš **Čtvrtník**, Národní archiv
e-mail: mikulas.ctvrtnik@centrum.cz

PhDr. Martin **Franc**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: franc@mua.cas.cz

PhDr. Jan **Hálek**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: halek@mua.cas.cz

Mgr. Václav **Hankovec**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: hankovec@mua.cas.cz

Doc. Jan **Janko**, CSc., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: janko@mua.cas.cz

Mgr. Hana **Kábová**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: kabova@mua.cas.cz

Mgr. Vlasta **Mádlová**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: madlova@mua.cas.cz

PhDr. Dana **Musilová**, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové
e-mail: dana.musilova@uhk.cz

PhDr. Jindřich **Schwippel**, Nová Kolonie 1448/6, 155 00 Praha 5 – Stodůlky
e-mail: jindrich.schwippel@email.cz

OBSAH ČÍSLA

STUDIE A EDICE

Martin Franc: Limity vzdoru českého akademika. Ivan Málek a disent
v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století 97

STUDIE

Marie Bahenská – Jan Janko: Osobní fond Karel Domin 125

DISKUSE

Mikuláš Čtvrtník: Duchové dějiny a nové archivní teorie hodnocení.
Příklad možného dialogu historické vědy a archivnictví 137

ARCHIVNÍ FONDY

Fondy vědeckých společností při ČSAV a Komise prezidia ČSAV pro organizaci
vědeckých společností při ČSAV uložené v Masarykově ústavu
a Archivu AV ČR, v. v. i. (*Jan Hálek*) 155

Fotografický materiál Archivu AV ČR (*Vlasta Mádlová*) 159

KRONIKA

Zpráva o stavu spisové a skartační služby na pracovištích AV ČR
za rok 2008 (*Daniela Brádlarová*) 163

Jak archivně na fotografie? aneb od konzervace po dálkové zpřístupnění
(*Jan Bílek*) 164

Zvládneme prudký nárůst elektronických dokumentů?
(*Daniela Brádlarová – Jan Hálek – Václav Hankovec*) 168

Výstava Věda pro život (*Jan Hálek*) 170

Životní jubileum Nataši Kmochové (*Jan Bílek – Jan Hálek – Jindřich Schwippel*
– *Jan Boháček – Hana Kábová*) 173

Medaile Za zásluhy o české archivnictví V. Podanému a V. Fejlkovi
(*Jan Bílek*) 176

RECENZE A ZPRÁVY

Jaroslav Pažout, Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech
20. století (*Vlasta Mádlová*) 177

František Kutnar – Jaroslav Marek, Přehledné dějiny českého a slovenského
dějepisectví, 3. doplněné vydání (*Hana Kábová*) 179

Zprávy o literatuře 181